

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНГАРА

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 32.001(575.3)

ТКБ: 66(2Т)

Қ- 16

Қабборӣ Насиба Қаббор

ХУСУСИЯТҶОИ АСОСИИ ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ДАР ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи
иҳтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ**

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои сиёсӣ,
дотсент Муродова Н.С.

Душанбе – 2025

МУНДАРИҶА

Номгӯйи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4
Тавсифи умумии таҳқиқот.....	11
БОБИ 1.	АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ
1.1.	Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ..... 21
1.2.	Масъалаҳои таҳқиқи муносибатҳои гендерӣ ва таъҷилҳои асосии инкишофи он..... 41
БОБИ 2.	СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ВА ЗАМИНАҲОИ ТАТБИҚИ АМАЛИИ ОН
2.1.	Заминаҳои амалии татбиқи сиёсати гендерӣ дар замони муосир..... 59
2.2.	Заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон..... 80
БОБИ 3.	ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ ВА САМТҲОИ АСОСИИ ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
3.1.	Сиёсати гендерӣ ва низоми татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..... 106
3.2.	Масъалаҳо ва пешомади рушди сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..... 125
Хулоса.....	150
Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот.....	150
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	153
Рӯйхати адабиёт	156
Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.....	180

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

ИДМ – Иттиҳодияи Давлатҳои Мустақил

ИҶШС – Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

СММ – Созмони Миллали Муттаҳид

САҶА – Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Эълони баробарии гендерӣ шартӣ асосии рушди давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад, зеро баробарии одамон сарчашмаи аввалиндараҷаи ташаккули муносибатҳои самарабахши иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз навъҳои баробарии иҷтимоӣ ин баробарии гендерӣ мебошад, ки ба таъмини имкониятҳои баробари занону мардон дар тамоми соҳаҳои ҳаёт равона гардидааст. Таъмини баробарии гендерӣ вазифаи мушкӣ аст, ва новобаста аз кӯшишҳои давлатҳо тавре Дабири кулли СММ Антониу Гутерриш қайд менамояд: «Башариятро то расидан ба баробарии пурраи гендерӣ тақрибан 300 сол лозим аст» [203]. Вобаста ба ин нобаробарии гендерӣ ҳамчун мушкilotи иҷтимоии умумибашарӣ дар миқёси ҷомеаи ҷаҳонӣ то ҳол яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб рафта, бартараф намудани он ҳалли бетаъхири худро талаб месозад. Дар аксари давлатҳои ҷаҳон дар таҳсил, вобаста ба моликият, дар муносибатҳои зану шавҳар, иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва дигар соҳаҳои ҳаёт дар муқоиса аз мардон бештар занҳо дар ҳолати зертобеъ қарор доранд.

Аз ин рӯ, аксари кишварҳои ҷаҳон кӯшиш мекунанд, то муносибатҳои демократӣ ва пешрафтaro тақвият бахшанд, хусусан дар самти танзими муносибатҳои иҷтимоӣ ва татбиқи принципҳои баробарии гендерӣ – баробарии гендерӣ ва таъмини имкониятҳои баробарро дар истифодаи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон новобаста аз ҷинс муҳайё созанд. Тоҷикистон низ дар раванди дигаргуниҳои сиёсӣ ба арсаи байналмиллалӣ ҳамчун кишвари соҳибистиклоли демократӣ ворид гардида, дар низоми сиёсии худ татбиқи меъёрҳои муайяншудаи идоракуниро, ки бо принципҳои ҷаҳонӣ интишор гардида буданд, вазифаи худ донист. Дар баробари собит сохтани тарҳи ташаккули озод ва мустақил, дунявӣ ва муосир Тоҷикистон бештар ба татбиқи сиёсати иҷтимоӣ ва дар ин арса ба амалбарории босамари сиёсати гендерӣ тавачҷуҳ зоҳир намуд. Сиёсати гендерӣ ва татбиқи он дар низоми сиёсии Тоҷикистони муосир на ба тарҳи таъсиррасонии берунӣ, балки бо мақсади таъмини баробарии иҷтимоӣ, майл намудан ба шакли пешқадами

давлатдорӣ, ташкили идораи ҷомеаи озод ва кушод ва эҳтиром ба арзишҳои сиёсӣ таърихӣ ба роҳ монда шудааст. Дар ин бобат таҳқиқи масъалаи мазкур бо муайян кардани хусусиятҳои асосии татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон вобаста аст. Мо метавонем, онҳоро бо омилҳои зерин алоқаманд созем.

Аввалан, он бо масъалаи шарқӣ будани кишвар, давлати Тоҷикистон вобаста мебошад. Чун анъана, муборизаҳои кушоди сиёсӣ дар таъмини ҳуқуқҳои зан дар шакли институционалӣ дар Ғарб тавлид ва инкишоф ёфт. Барои кишварҳои шарқӣ, махсусан исломии шарқ баробарии гендерӣ дар соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ ба назар ноаён буд. Хусусияти воло донишони ҳуқуқҳои зан аз мард начандон аз нигоҳи иҷтимоӣ аҳамият дошт. Зеро чун анъана зан дар зерсистемаи муносибатҳои иҷтимоӣ мақоми дуюмдараҷаро соҳиб буд. Аз ин рӯ, аз як тараф агар дар Тоҷикистони муосир зарурати таҳқиқи муносибатҳо дар ҷодаи баробарии мардон ва занон бо назардошти шарқӣ будани кишвар ҳамчун хусусияти татбиқи сиёсати гендерӣ баромад кунад, пас аз тарафи дигар зарурати таҳқиқи омилҳои мавҷуда аз нигоҳи илмӣ мубарамияти хосаро пайдо мекунад.

Баъдан, масъалаи таҳқиқи сиёсати гендерӣ инчунин бо хусусияти дигари татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи баробарии гендерӣ бо минтақитет, тафаккури оммавӣ ва муносибат нисбат ба зан, ки дар раванди таърихӣ ва инкишофи сиёсӣ мавҷуд буд, вобаста мебошад. Қолабҳои шахшудаи мавҷуда нисбати зан, ки гӯё ӯ танҳо вазифаи тарбияи кӯдакон ва қадбонуи хонадон аст, барои ташаккули ҳуқуқҳои зан монеаро эҷод карданд. Маҳз дар муқоисаҳои равандҳои мухталифи таърихӣ инкишофи ҳалқи тоҷик бо дастовардҳои замони истиқлолият имкони таҳлили назариявӣ амалии масъала ба миён меояд. Сиёсати давлатии гендерӣ дар бартаарафсозии қолабҳои тафаккурӣ нисбати зан, тағйири муносибат нисбати онҳоро дар раванди ташаккули системаи муосири сиёсӣ ба вуҷуд овард, ки хоҳу ноҳӯ комёбиҳои татбиқи сиёсати гендерӣ ҳисобида мешавад.

Сеюм ин аст, ки татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон бо ҷараёни навсозии ҷомеа, ташаккули муносибатҳои пешрафта ва дар як саф ҷой доштани он бо кишварҳои мутараққии ҷаҳонӣ пайваста мебошад. Тоҷикистони соҳибистиклол, демократӣ ва дунявӣ, ки мавқеи устувор дар ҷомеаи ҷаҳонӣ пайдо кардааст, саъй дорад дар ҷараёни рушди ҷаҳонӣ нақши пешбаранда дошта бошад. Дар ин замина, кишвар ба яке аз фаъолтарин субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ табдил ёфта, пайваста талош менамояд, ки дар раванди ҳамгироӣ ва ҳамкориҳои глобалӣ нақши муассирро амалӣ созад. Аз ин ҷост, ки мубрамияти таҳқиқи мавзӯ бо амалигардии сиёсати гендерӣ дар кишвар ва натиҷаҳои амалии он вобаста аст. Зеро дастовардҳои ҷандинсолаи ҷумҳурӣ дар соҳаи татбиқи сиёсати гендерӣ таҳлили назариявӣ ва амалиро собит месозанд ва ниёз ба таҳқиқи илмӣ доранд.

Чорум, хусусияти дигари татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон бо самтҳои алоҳидаи амалигардии он вобаста мебошад. Танзими муносибатҳои гендерӣ василаи муҳими татбиқи сиёсати давлатӣ, хусусан сиёсати иҷтимоӣ дар соҳаи баробарии гендерӣ мебошад. Муносибатҳои мазкур дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла, оила, мактаб, истеҳсолот, бозор ва ғайра ба миён меоянд, ки дар навбати худ дар соҳаи сиёсати гендерии давлатӣ татбиқи воқеии худро меёбанд. Дар ин ҷода таҳқиқи ташаккул, рафт ва натиҷаҳои сиёсати гендерӣ дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон мубрамияти хосаро пайдо мекунад.

Панҷум, маълум кардани дар кадомин ҳолати рушд қарор доштани сиёсати гендерӣ ва муайян намудани дурнамои инкишофи он яке аз хусусиятҳои татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки бештар ҳолати пешгӯикунии ташаккули муносибатҳои гендериро дорад. Яъне, татбиқи сиёсати гендерӣ дар марҳалаи муайяншуда ба охир нарасида, балки идомаи он дар асоси дурнамои рушд асоснок мегардад. Раванди татбиқи сиёсати гендерӣ силсилабандии бардавоме мебошад, ки яке давомдиҳандаи дигаре аст ва аз як сатҳи ташаккул ба сатҳи дигаре ҳаракат

мекунад. Дурнамои рушд дар асоси таҳлил ва таҳқиқи ҳолати воқеӣ ва натиҷаи самарабахши сиёсати гендерӣ пешгӯӣ мешавад. Аз ин рӯ, ин масъала ба таҳқиқи амиқ ниёз дорад. Самти рушди минбаъдаи Тоҷикистони муосир дар татбиқи сиёсати гендерӣ ба таъмин намудани баробарии устувори гендерӣ, баланд бардоштани нақши занон дар ҷомеа ва фароҳам овардани шароити мусоид барои иштироки баробари онҳо дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт, бартарафсозии таҳдидҳои ҷаҳони глобалӣ, махсусан таҳдидҳои гендерӣ вобаста мебошад, ки дарки пойгоҳи назариявӣ илмӣ он ба миён меояд. Амали мазкур заминаи муҳимро барои татбиқи минбаъдаи сиёсати гендерӣ муҳайё месозад, ки метавонад ба нуқсон ва шаффоф амалӣ шавад.

Муҳимияти омӯзиши сиёсати давлатии гендерии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ҳозира бо ҳолатҳои зерин вобаста мебошад:

- дар раванди ташаккули муносибатҳои демокративу дунявӣ қарор доштани Тоҷикистон ва имкони ба таври мустақилона муайян кардани самтҳои сиёсати гендерӣ дар ҷодаи амали намудани сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар;

- бо таҳкими муносибатҳои гендерӣ, татбиқи баробарии гендерӣ ва танзими ҳуқуқиву маъмурии он дар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, аз он ҷумла дар бартарафсозии қолабҳои тафаккурӣ, ҳолати пасти вазъи иҷтимоиву иқтисодии занон, фароҳам овардани имкониятҳои рушди баробар барои мардон ва занон, фаъолияти меҳнат ва имтиёзҳои иҷтимоӣ ва ғайра;

- бо тағйири муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеаи муосир, ки тақозои сиёсати давлатиро дар таъмини баробарии гендерӣ собит мекунад, мавриди таҳқиқ гардида, дар пажӯҳишҳои сиёсӣ татбиқ карда мешавад ва бештар аҳамияти амалӣ дорад;

- бо таваҷҷуҳи амалӣ пайдо кардани муносибатҳои гендерӣ, татбиқ ва омӯзиши раванди таъмини баробарии гендерӣ дар сатҳи давлатӣ.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар шароити ҳозира ба масъалаи сиёсати гендерӣ таққиқотҳои зиёд бахшида шудаанд. Онҳо самтҳои гуногуни татбиқи сиёсати гендериро дар бар мегиранд. Барои дарки дурусти фаҳми

сиёсати гендерӣ, марҳилаҳои ташаккул ва рушди он, омилҳои таъсиррасони густариши он ва дар маҷмӯи натиҷаҳои таъбиқи самараноки он зарурати таҳлили адабиёти зиёди илмӣ ба миён меояд. Барои таҳлили ҳамҷонибаи маводи илмӣ лозим аст, ки дар нисбати онҳо таснифоте анҷом дода шавад. Аз ин рӯ, вобаста ба мавзӯҳои таҳқиқ гурӯҳбандии осори муаллифони давраи замони гуногун зарур мебошад.

Ба гурӯҳи аввал осори мутафаккирони Ғарб вобаста ба масъалаҳои гендерӣ, ки бештар аз назари фалсафии патриархалӣ тавсиф шудааст, дохил мешаванд. Дар ин маврид таҳлили илмӣ ҷиддии масъала бе таъя ба асарҳои классикони афкори ҷамъиятии ҷаҳон, аз қабили Афлотун [78], Арасту [35], А. Августин [198], Ф. Аквинский [34], Ж.Ж. Руссо [91], Ч. Локк [69], И. Кант [60] ва дигарон имконнопазир аст. Албатта, бояд иқрор шуд, ки дар осори мутафаккирони номбурда, оид ба масъалаи баробарии зану мард андешаҳо наҷандон вучуд доштанд. Занро онҳо ибтидоӣ ҳаёт ва давомдиҳандаи насл медонистанд. Масалан, ба ақидаи Афлотун, ҳеҷ як вазифаи иҷтимоии марбут ба идоракунии қорҳои ҷамъиятӣ наметавонад ба зан ҳос бошад.

Дар асарҳои мутафаккирон Ж.Ж. Руссо, Ч.Локк, И. Кант андаке таваҷҷуҳ ба бартарии масъалаҳои гендерӣ дар таҳқиқи илмӣ ва беҳтар гардидани мақоми он дар ҷомеа мушоҳида мешаванд. Маҳз, дигаргунҳои Замони нав дар ташаккули ғояҳои феминистӣ таъягоҳи илмиро созмон дод. Мэри Уоллстоункрафт (1759-1797) дар китоби худ «Дар ҳимояи ҳуқуқи занон» (1792) оид ба таъмини ҳуқуқи занон ба таҳсил ибрази андеша намуда, таъкид кардааст, ки зани маълумотдор тарбиядиҳандаи хуб барои фарзандонаш ва рафиқи мушфиқ барои шавҳараш шуда метавонад [96]. Андешаҳои сиёсӣ ҳуқуқи М. Уоллстоункрафт дар асл аввалин лоиҳаи феминистӣ дар таърихи афкори фалсафӣ мебошанд.

Ба гурӯҳи дуюми адабиёт, асарҳои илмӣ муҳаққиқони ғарбӣ вобаста ба ташаккули муносибатҳои гендерӣ ва феминизм, ки таҳияи онҳо ба замони муосир рост меояд, дохил мешаванд. Дар ин зумра асарҳои С. Бовуар [38], Р. Коннелл [239], В. Брайсон [48], Л. Таттл, [236], М. Фуко [165], С. Уолби [237]

ва дигар муаллифон аҳамияти калон доранд, ки муносибатҳои навро оид ба баррасии гендер ҳамчун раванд, натиҷа ва воситаи қонуникунии тафовутсозӣ дар ҷамъият пешниҳод кардаанд.

Л. Таттл дар асари «Энсиклопедияи феминизм» шакли гурӯҳбандии мушкилоти гендериро таҳия намуда, муносибатҳои баробарии иҷтимоии занонро дар соҳаи адабиёти илмӣ муосири хориҷӣ тасниф сохтааст.

Ба гурӯҳи сеюми адабиёт, осори илмӣ асарҳои олимони рус аз қабили Е.Е. Агафонова [179], Е.В. Ануфриева [180], Г.А. Елникова [181], М.Р. Калинина [183], Т.И. Колмакова [186], Т.А. Ладикина [187], О.А. Воронина [45] ва дигарон шомил шуданд, ки оид ба масъалаҳои мухталифи назариявӣ ва методологии феминизм таҳқиқоти начиб гузарониданд.

Айни замон муҳаққиқони рус С. Айвазова [32, 114], Е. Кочкина [133], М. Кириченко [133], Е. Мезенцева [139], Г.Г. Силласте [153], Н. Шведова [172] ва дигарон бо истифода аз асосҳои методологии муносибати гендерӣ дар партави он пешрафтҳое, ки дар амалияи ҷаҳонӣ мавҷуданд, ғаёлона тадқиқоти байнисоҳавӣ мегузаронанд. Дар омӯзиши масъалаи замон монографияи О. Хасбулатова «Сиёсати гендерии Русия дар асри XX: асотир ва воқеият» ҷойгоҳи махсусро ишғол мекунад, ки муаллиф дар он ба омӯзиши асосҳои идеологии сиёсати гендерӣ таваҷҷуҳи аввалиндараҷа додааст [99, с. 372].

Ба гурӯҳи чоруми адабиёти илмӣ осори муҳаққиқони муосири ватаниро доир ба масъалаҳои дигаргуниҳои сиёсии Тоҷикистони муосир ва танзими муносибатҳои сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон ворид намудем. Аз ин рӯ, адабиёти илмӣ ба ду гурӯҳ муттаҳид мешавад. Ба гурӯҳи аввал асарҳои илмӣ муаллифон ба монанди М.А. Акмалова [33], Г.Н. Зокиров [54, 56], А.Н. Муҳаммад [75], Ш. Шоисматуллоев [109], М.У. Хидирзода [100], А.Ғ. Холиқзода [101, 102, 103], С.С. Ятимов [110, 111], ки бештар ба масоили инкишофи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташаккули системаи сиёсии демокративу ҳуқуқбунёд, самтҳои ташаккули сиёсати давлатӣ, таҳким ва тақмили раванди истиқлолиятгарой дар кишвар, воситаҳои ташкили идораи

давлатӣ, таъсиси институтҳои сиёсӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бахшида шудаанд, дохил гардидаанд.

Муҳаққиқи тоҷик С.С. Ятимов самтҳои гуногуни таҳким ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, аз он ҷумла хирадсолорӣ, илм ва амният, идеология ва манфиатҳои миллӣ, маориф, фарҳанг ва нақши онҳоро дар ҳифзу таҳкими манфиатҳои миллӣ мавриди таҳлил қарор додааст. Дар ин раванд ӯ ба мавқеъ ва нақши сарвари сиёсӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир намудааст.

М.У. Хидирзода доир ба сарварӣ ва нақши сарвар дар низоми идоракунӣ, таҳлили иҷтимоию сиёсии ҳокимият, сарварӣ ва идоракунӣ, нақши ниҳоди сарварӣ дар ҷомеаи тағйирпазир ва дигар масъалаҳои ба ин мавзӯ вобаста таҳқиқот анҷом додааст.

Ба гурӯҳи дуюм, осори муҳаққиқоне дохил мешаванд, ки дар асарҳои худ баъзе аз паҳлуҳои масъалаҳои гендерӣ, аз он ҷумла ташаккули ҷаҳолияти мустақили ҷамъиятии занон дар раванди инкишофи таърихиву сиёсӣ, шароит ва ҳолати рушди ҳуқуқҳо ва имтиёзҳои иҷтимоии занонро таҳқиқ намуданд. Ба ин қисмат таҳқиқоти илмии З.М. Усмонова [161, 162, 194], Х. Содикзода [156], З.Ш. Юсупова [176, 177], М.Ҳ. Негматуллоева [142], В.М. Мирзоева [190], Н.Т. Нурулло-Ходжаева [192], Г.Ҳ. Муҳаббатова [191], С.Н. Туйчиева [193], М.Ф. Зикриёева [53], С. Қосимова [185], В.Р. Исмоилова [182] ва дигарон ворид мешаванд.

Дар рисола кӯшиш карда мешавад, ки осори гаронбаҳои назариявӣ амалии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи сиёсати гендерӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор дода шавад [18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89].

Ҳамзамон дар раванди баррасӣ ва таҳлили адабиёти илмӣ оид ба масоили гендерӣ маълум мешавад, ки таҳқиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон ба таври пурра ва ҳамаҷониба дарки илмии ҳудро дар низоми илмҳои сиёсии тоҷик пайдо накардааст. Пажӯҳиши масъалаи мазкур агар аз як тараф мубрамияти хосаро дар таҳқиқи ҳаёти иҷтимоиву сиёсӣ дошта бошад, пас аз

тарафи дигар зарурати таҳқиқи он бо бартарафсозии холигии назариявӣю илмӣ дар масоили гендерӣ асос меёбад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия мутобиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи фанҳои гуманитарии муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Данғара» таҳти унвони «Асосҳои илмӣ-назариявии таҳқиқоти фалсафӣ-фарҳангӣ ва иҷтимоии ҳифзи арзишҳои миллӣ дар шароити ҷаҳоншавӣ дар солҳои 2024-2028» анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – муайян намудани хусусиятҳои асосӣ ва самтҳои татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи мазкур иҷрои вазифаҳои зерин зарур аст:

- таҳқиқи масъалаҳои муносибатҳои гендерӣ ва тамоюлҳои инкишофи он;
- муайян намудани ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ;
- таҳқиқи заминаҳои амалии татбиқи сиёсати гендерӣ дар замони муосир;
- муайян намудани заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон;
- баррасии раванди татбиқи сиёсати гендерӣ ва асосҳои ҳуқуқии татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ошкор сохтани татбиқи институтсионалии (ниҳодии) сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайян намудани дурнамои инкишофи он.

Объекти таҳқиқот – татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистони муосир мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот – муайян ва асоснок намудани хусусиятҳои асосии ташаккул ва татбиқи сиёсати гендерӣ дар низоми сиёсии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар замони муосир масъалаи таъмини баробарии гендерӣ ва танзими муносибатҳои гендерӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ бартарии бештарро пайдо намуда, кишварҳо гӯё барои амалишавии он дар мусобиқаи сиёсӣ қарор дошта бошанд, муайян карда мешавад. Бинобар ин, таҳқиқи сиёсати гендерӣ ва татбиқи он дар низоми сиёсӣ масъалаи муҳим ва рӯзмарра буда, муайян ва асоснок намудани ҷанбаҳои сиёсии масъала аҳамияти хоси илмию амалӣ дорад. Таҳқиқи ин масъала имкон медиҳад, ки заминаҳои илмию амалии татбиқи сиёсати гендерӣ, самтҳои танзим ва назорати он дар Тоҷикистони муосир муайян шуда, исботи воқеъии он бо далелҳои илмӣ муккамал гардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро таҳқиқоти олимони гузашта ва имрӯза, махсусан, сиёсатшиносон, ҳуқуқшиносон ва фарҳангшиносону ҷомеашиносони сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ ташкил медиҳанд, ки заминаи устувори таҳқиқи масъалаи сиёсати гендерӣ, ташаккули он ҳамчун низоми идораи давлатӣ ва татбиқи он дар системаи сиёсӣ баҳри таъмини баробарии иҷтимоӣ матраҳ гардиданд. Ҳамчунин дар раванди таҳқиқи мавзӯ асарҳо, паёмҳо ва баромадҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва доираи васеи сарчашмаҳо, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва маводи оморӣ мақомоти гуногуни давлативу ғайридавлатӣ истифода шудаанд. Инчунин бояд, таъкид сохт, ки дар раванди таҳқиқи мавзӯ концепсияи илмҳои муосири ҷомеашиносӣ марбут ба масъалаҳои гендер, аз ҷумла назарияҳои «феминизм», «баробарии гендерӣ», «сиёсати гендерӣ» ва ғайра таҳлил ёфтанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар рафти навиштани диссертатсия усулҳои таҳқиқи илмҳои сиёсӣ ба мисли концептуалӣ, меёриву арзишӣ ва футурологӣ, инчунин методҳои таҳлилӣ, таърихӣ, системанокӣ, сохториву функционалӣ, муқоисавӣ, коммуникатсионӣ истифода гардидаанд.

Истифодаи муносибати концептуалӣ андешаҳои муаллифро дар асоси таълимотҳои илмӣ асоснок намуд. Муносибати меёриву арзишӣ ба унвонҷӯй имкон дод, масъалаҳои таҳқиқотиро бо таҳкими меёрҳои танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ахлоқ ва ҳуқуқ пайваста нумуда, таҳлили

муккамалро ба даст орад. Муносибати футурологӣ дар муайян намудани дурнамои рушди сиёсати гендерӣ дар шароити нави Тоҷикистон мусоидат намуд.

Бо истифода аз усули таҳлилӣ раванди ташаккул ва таҳкими сиёсати гендерӣ ва нақши ҳокимияти сиёсӣ дар амалисозии он ҳаматарафа баррасӣ гардида, хулосаҳои зарурӣ бароварда шудааст. Методи таърихӣ дар таҳқиқот имкон медиҳад, ки хусусиятҳои таърихию сиёсии ташаккули андешаҳои феминистӣ, масъалаҳои баробарии гендерӣ ва сиёсати гендерӣ дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар кишварҳои мухталиф, аз он ҷумда дар Тоҷикистон асоснок карда шаванд. Истифодаи методи сохториву функсионалӣ имкон дод, ки хусусияти раванди сиёсати гендерӣ дар замони соҳибистиклолӣ ва нақши онҳо дар шаклгирии муносибатҳои ҷамъиятӣ муайян карда шаванд. Дар асоси истифодаи методи системавӣ раванди ташаккули сиёсати гендерии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷмӯъ ва зина ба зина мавриди омӯзишу таҳлил қарор дода мешавад.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Дар рисолаи мазкур масъалаи сиёсати гендерӣ бори нахуст дар Тоҷикистон ба таври васеъ дар доираи таҳқиқи илмҳои сиёсӣ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудаанд. Дар он нақши ҳокимияти давлатӣ дар муайян, муқаррар, ташаккул ва татбиқи сиёсати гендерӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Раванди ташаккули сиёсати гендерӣ ва ҷойгоҳи он дар сиёсати дохилӣ ва муносибатҳои байналхалқии кишвар ва аҳамияти он таҳқиқ гардидааст.

Ҳамзамон навгони илмӣ таҳқиқот бо нуқтаҳои зерин асоснок мегарданд.

- бори нахуст таҳқиқи масъалаҳои муносибатҳои гендерӣ ва тамоюлҳои инкишофи он мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтааст;
- ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ муайян гардида, мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои сиёсати гендерӣ ошкор шудааст;
- заминаҳои амалии татбиқи сиёсати гендерӣ дар замони муосир таҳқиқ гардидааст;

– заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон муайян гардида, аз нигоҳи инкишофи таърихӣ ва ташаккули муносибатҳои гендерӣ дар замони шуравӣ ва муосир тасниф шудааст;

– татбиқи сиёсати гендерӣ ва заминаҳои ҳукукии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ шуда, самтҳои асосии он дар сиёсати давлатӣ муайян гардидаанд;

– татбиқи ниҳодии сиёсати гендерӣ ва дурнамои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муносибатҳои гендерӣ сиёсӣ мебошанд, зеро нобаробарии гендерӣ қисми ҷудонашавандаи нобаробарии иҷтимоӣ дар тӯли таърихи сабтшудаи башарият буд. Сабаби пурра ба илмҳои сиёсӣ ворид гаштани муносибатҳои гендерӣ, бо ҷой доштани баҳсу мунозираҳо дар ҷомеа вобаста ба зид будани манфиатҳои занону мардон, мавҷуд будани мушкилоти нобаробарии гендерӣ алоқаманд мебошад. Ин вазифаро таҳқиқоти сиёсӣ доир ба муайян намудани мақоми занон дар ҷомеа ва феминизм – ҳамчун инъикоси назариявии ҳаракати занон иҷро менамояд. Дар илмҳои сиёсӣ бахши таҳқиқи гендерӣ самти нави таҳқиқоти илмӣ ба ҳисоб меравад. Зеро бештар ин равандро бо ташаккули муборизаҳои феминистӣ омехта месозанд ва гумон меравад, ки сиёсати гендерӣ бештар бо таъмини баробарии зану мард алоқаманд буда, дигар масъалаҳоро марбут ба гендер дар бар намегирад. Баррасии масъалаи таҳқиқи гендерӣ ва тамоюлҳои инкишофи он дар илмҳои сиёсӣ ҷиҳати маълум сохтани мақоми зан дар ҷомеа ва таҳлили концепсияи гуногуни илмӣ ба роҳ монда мешавад. Масъалаи гендер, баробарии гендерӣ, самтҳои ташаккули он, ҳасоспазирии он дар раванди ҷаҳонишавии бошитоб ҳамчун қисми муҳим ва таққигаравандаи илмҳои сиёсӣ баромад мекунад. Он унсуре таркиботии фаъолияти сиёсӣ иҷтимоӣ буда, бо масоили татбиқи сиёсати давлатӣ алоқаманд мебошад.

2. Дар доираи муайян намудани ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ, қисми таркибии сиёсати давлатӣ маҳсуб ёфта,

аҳамияти баланди иҷтимоию иқтисодӣ дорад. Бо назардошти беш аз пеш мураккаб гардидани муносибатҳо дар ин самт масоили гендер ба самти фаъолияти давлатӣ табдил ёфтааст. Дар адабиёти таҳқиқотӣ, ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ, санадҳои ҳуқуқии кишварҳои гуногун дар самти кафолати мувозинати гендерӣ аз ҷониби давлат, истилоҳоти гуногун истифода мегарданд аз ҷумла: «сиёсат ба манфиати занон» «сиёсати (давлат) нисбати занон», «сиёсати таъмини ҳуқуқҳои занон» ва ғайра. Ҳангоми муайян гардидани ҳолатҳои маҳдудиятҳои ҳуқуқҳои мардон дар барорбари занон, пажӯҳишгарон мафҳумҳои васеътарро истифода намуданд: «сиёсат ба манфиати баробарӣ», «сиёсати давлатии ба даст овардани ҳуқуқҳои баробар ва имкониятҳо», «сиёсати гендерӣ», «сиёсати давлатии таъмини баробарии занон ва мардон», «сиёсати гендерии давлатии таъмини баробарии занон ва мардон», «сиёсати гендерии давлатӣ» ва ғайра. Ин истилоҳот якхела набошанд ҳам, қомилан бо ҳам алоқаманд ва вобастаанд. Мазмуни маъноии истилоҳоти «сиёсати гендерӣ» ва «сиёсати гендерии давлатӣ» гуногун ва номувофиқ аст. Сиёсати гендерӣ маъмултар буда, он бояд ба таъмини иштироки мутавозини мардону занон дар қабули қарорҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти иҷтимоӣ нигаронида шавад. Пешниҳод менамоем, ки дар доираи истилоҳӣ «сиёсати гендерӣ» фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ оид ба ҳалли мушкилоти гендерӣ (таҳияи механизмҳои таъмини принципи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбиз) ва эҷоди технологияҳои ҳалли онҳо нигаронида шуда, фаҳмида шавад. Омилҳои муҳими сиёсати самараноки гендерӣ сатҳи рушди институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ мебошанд.

3. Масъалаи гендерӣ дар сиёсат хусусиятҳои хоси худро дорад, ки онро ҳам анъанаҳои фарҳангии сиёсӣ ва ҳам хусусиятҳои «давраҳои гуногуни таърихӣ» муайян мекунанд. Дар инкишофи мазмуни сиёсии муносибатҳои гендерӣ метавон се марҳиларо ҷудо кард: пеш аз сиёсӣ, сиёсӣ ва баъд аз сиёсӣ. Дар марҳилаи охирин, тафовутҳои гендерӣ дар сиёсат аҳамияти худро

аз даст медиҳанд, зеро баробарии комили сиёсӣ байни мардону занон дар сатҳи қабули қарорҳои муҳими давлатӣ таъмин мегардад. Барои ноил шудан ба ин сатҳ, таъмин намудани шароити зарурии меҳнатӣ, идеологӣ, иқтисодӣ, ташкилотӣ ва ҳуқуқӣ аҳамияти муҳим дорад. Аммо таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки миёни мақоми баланди зан дар ҷомеа ва ширкати онҳо дар сиёсат робитаи зич вучуд дорад. Ба андешаи мо бо мақсади баланд бардоштани иштироки занон дар мақомоти идоракунии давлатӣ, дастгирии сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, бартараф кардани таъйиз нисбати занон дар сатҳи ҳуқуқиву маъмурӣ, инчунин аз байн бурдани қолабҳои манфӣ дар психологияи ҷомеа мақоми онҳоро дар системаҳои фаъолияти давлативу ғайридавлатӣ мустаҳкам намудан зарур аст. Дар ин асно таҳқиқи заминаҳои назариявӣ ва амалии татбиқи сиёсати гендерӣ дар замони муосир ба миён меояд ва он нишондод ва сатҳи амалигардии сиёсати гендериро дар маҷмӯъ ошкор месозад.

4. Тағйироти вазъи ҳуқуқии занон дар қаламрави Тоҷикистон як қатор давраҳои асосии ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад: то замони шуравӣ, шуравӣ, баъдишуравӣ ва давраи истиқлолият, ки ин давраҳо таҳаввулоти мавқеи зан дар баробари мардро дар ҷомеаи тоҷикистонӣ тавсиф медиҳанд. Муайян намудани заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон пеш аз ҳама бо замони таърихи шуравии мо пайвандӣ дорад. Сатҳи таъсиррасониҳои дунявӣ ба ҳаёти занони мусулмони Шарқ раванди ибтидоии татбиқи сиёсати гендерӣ буд, ки хело тӯлонӣ, пароканда бо мушкилотҳои зиёди иҷтимоиву идеологӣ баргузор гардид. Ҳокимияти шуравӣ таҳкими қонунии баробарҳуқуқии занонро бо мардон, баробарҳуқуқии онҳоро дар тамоми соҳаҳои фаъолият эълон намуд. Ҳамзамон онҳо аз як тараф, дар ҳақиқат ҳуқуқ доштанд, аммо аз тарафи дигар татбиқи ин ҳуқуқҳо дар ҳаёт хусусияти дигарро талаб мекард. Корҳои тарғиботӣ низ барои аз байн бурдани стереотипҳои кӯҳнаи ҷамъиятӣ дар мадди назари роҳбарияти ҳамонвақтаи кишвар қарор гирифта буд. Бо баробари таҳким ва тақмили муносибатҳои гендерӣ дар замони шуравӣ

камбудихои зиёд ҷой дошт. На ҳамаи занони тоҷикистонӣ соҳиби маълумоти миёна ва олии касбӣ гардиданд ва ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб шуданд. Надониستاني забони русӣ, дар зери таъсиррасонии патриархалии мардон мондани онҳо ва бештар аз тафаккури асримиёнагии баъзе аз ашхос ҳалос нагардидани онҳо ба татбиқи ҳамаҷонибаи сиёсати гендерӣ монеаро эҷод кард. Ба сиёсат ҷалб намудани занони тоҷик асоси иштироки онҳо дар равандҳои демократикунонии тамоми ҳаёти ҷомеа мебошад ва он аз ибтидои истиқлоли кишвар мавзунияти ҳосаро соҳиб гардид. Татбиқи навсозии низоми сиёсӣ набояд ҳамчун нусхабардории таҷрибаи ғарбӣ, балки дар асоси шароити мушаххаси таърихӣ рушди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ сураат гирад. Аз ин рӯ, дар раванди ташкил ва татбиқи сиёсати гендерии давлатӣ, истифодаи таҷрибаи мусбати замони гузаштаи мо, чи шуравӣ ва чи анъанавӣ, арзишҳои сиёсии ташаккулёфтаи он муҳим аст, ки дар заминаи он таъмини институтсионалии баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир мегардад. Сиёсати гендерӣ тавассути квотаҳо барои намоёндагии занон дар сиёсат, тавассути таъинномаи онҳо ба вазифаҳои давлатӣ амалӣ карда шудааст.

5. Сиёсати гендерии давлатӣ бояд ҳамчун фаъолияти мақомоти давлатӣ бо мақсади таҳияи ҳамаҷонибаи барномаҳо ва механизмҳо, татбиқи мунтазами принсипи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбири гендерӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва фаъолияти давлат фаҳмида шавад. Масъалаи баробарии гендерӣ ба татбиқи ҳуқуқҳо ва фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои ҳарду ҷинс дахл дорад. Нодида гирифтани ҳолатҳои таъбири гендерӣ нисбат ба занон нодуруст аст, махсусан бо дарназардошти он ки чунин ҳолатҳо дар амалияи давлатии Тоҷикистон ҷой доранд. Аз ин рӯ, ҳар гуна бетарафӣ ё безътиноӣ дар таҳлили сиёсати гендерӣ метавонад ба нопуррагии баҳодиҳии масъалаи баробарии гендерӣ ва мушкилоти марбут ба он оварда расонад. Баррасии татбиқи сиёсати гендерӣ ва асосҳои ҳуқуқии татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо омӯзиши маводҳои зиёди илмиву назариявӣ ва таҳлили ҳуҷҷатгузории байналхалқиву

миллӣ интишор мегардад. Он аз рӯи принципҳои конституционӣ ба роҳ монда мешавад ва ба манфиати ҳамаи қишрҳои иҷтимоии кишвар равона мегардад. Чунин ҳолатҳо инъикоскунандаи ҳолати муосири сиёсати гендерӣ бо ҷонибдорӣи Пешвои миллат Эмомлаи Раҳмон мебошад. Ба мисли қабул гардидани қонунҳо ва қоидаҳо барои пешбурди баробарии гендерӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои занон ва духтарон (қонунҳо марбут ба зӯроварӣ дар оила, издивоҷи бармаҳал ва таъйиз алайҳи занон дар шуғл ва таҳсилот ва ғайра); зиёд намудани намоёндагии занон дар равандҳои қабули қарорҳои сиёсӣ; ҳавасмандгардонии иштироки занон дар интиҳобот, таъини занон ба вазифаҳои давлатӣ ва таъсиси квота барои занон дар парлумон; дастрасии занон ва духтарон ба таҳсилот ва хизматрасониҳои тандурустӣ, мусоидат ба тавонмандсозии иқтисодӣ ва рушди соҳибкорӣи занон, фароҳам овардани имконият барои истифодаи захираҳои молиявӣ, омӯзиш ва дастгирии онҳо дар оғоз ва рушди тижорат, инчунин баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ оид ба баробарӣи гендерӣ ва ҳимояи ҳуқуқи занону духтарон ҳамчун самтҳои муҳимтарини сиёсати гендерӣ; ҳамроҳ гаштан бо созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва агентҳои байналмилалӣ, ки дар масъалаҳои гендерӣ фаъолият мекунанд.

6. Сиёсати гендерӣ дар асоси низомҳои гуногуни ақидаҳо оид ба мушкилоти баробарӣи гендерӣ намудҳои сиёсати патриархалӣ, патерналистӣ ва либералиро аз сар гузаронидааст. Стратегияи нави ноил шудан ба баробарӣи гендерӣ дар ҷомеа ин сиёсати эгалитарӣ мебошад, ки бо муносибати комплексӣ ба мушкилоти баробарӣи ҷинсҳо асос ёфтааст. Солҳои охир давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон талош доранд, ки мувофиқи анъанаҳои демократӣ рушд кунанд. Дар ҷомеаи демократӣ ва инсонпарвар ҳуқуқҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва иттилоотӣи инсон ба таври қатъӣ ҳифз карда мешаванд. Дар он гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ дар раванди амалинамоии сиёсати оммавӣ озод мебошанд, зиддиятҳо ва баҳсҳо ба таври демократӣ, дар асоси принципи шарикӣи иҷтимоӣ ҳал карда мешаванд. Аммо гумоне, ки равандҳои демократӣ дар кишвар худ аз худ боиси ҳалли мушкилоти гендерӣ

мешаванд, хато мебошад. Гендер истилоҳи барои ҷомеаи мо нав мебошад, бинобар ин барои ҷомеаи мо татбиқ ва азхуднамудани сиёсати гендерӣ душвор мебошад. Татбиқи институтсионалии (ниҳодии) сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият ташаккул ва рушд ёфт. Он хусусиятҳои хоси худро вобаста ба мавқеи ҷуғрофӣи ҷойгиршавии кишвар, бартаарафсозии қолабҳои тафаккури асримиёнагӣ, таъсиррасони омилҳои нодурусти диниву фарҳангӣ пайдо намуда, дар раванди татбиқ бо ба инобат гирифтани арзишҳои сиёсиву ҳуқуқӣ ва иҷтимоии миллӣ асос ёфтааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар нуқтаҳои зерин инъикос ёфтааст: омода ва тайёр намудани курси махсус вобаста ба омӯзиши сиёсати гендерӣ; таҳияи барнома ва концепсияҳои пешбурди сиёсати гендерӣ марбут ба сиёсати гендерӣ; чиҳати таҳкими қонунгузори миллӣ дар самти баланд бардоштани вазъи қонун ва духтарон; истифодаи маводи диссертатсионӣ ҳангоми омода кардани матни суҳанронӣҳо, баромадҳо, маърузаҳо, мақолаҳои илмӣ, рисолаҳои магистрӣ, номзадӣ ва докторӣ.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аён мегардад, ки натиҷаҳои бадастоварда ва ҳулосаҳои пешниҳоднамудаи муаллиф чиҳати тақмили минбаъдаи сиёсати гендерӣ мусоидат мекунанд. Маводи диссертатсияро ҳангоми таҳияи барномаҳои таълимӣ аз ҷанби сиёсатшиносӣ, низоъшиносӣ ва курсҳои махсус дар самти сиёсати гендерӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дақиқ будани маълумот, истифодаи сарчашмаҳои расмӣ, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаи таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро таъмин мекунанд. Ҳулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ манзур шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мувофиқ аст.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Интихоби мавзӯ, таҳия ва таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаи фаъолияти чандинсолаи илмии муаллиф мебошад. Тамоми давраи татбиқи нақшаи корҳои таҳқиқотӣ бо иштироки бевосита ва пешниҳодҳои муаллиф сурат гирифтааст. Хулоса ва пешниҳодҳое, ки дар диссертатсия ба назар мерасанд, натиҷаи таҳқиқоти мустақилонаи унвончӯ ба шумор мераванд.

Тасвиб (апробатсия) ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ дар маҷлиси кафедраи гуманитарии муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Данғара» мавриди муҳокима қарор гирифта, натиҷаҳои таҳқиқотии он ҳамчун кори илмии анҷомдодашуда баҳогузорӣ гардида, барои дифоъ дар Шурои диссертатсионӣ тавсия гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар мақолаҳои илмии муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ ва матбуоти ҷумҳуриявӣ нашр гардидаанд, пешниҳод шудаанд. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои илмии донишгоҳӣ ва ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ ифодаи худро ёфтаанд. Вобаста ба мавзӯи муаллиф 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда, дар конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ маъруза намудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 181 саҳифаи матни чопӣ таълиф гардида, рӯйхати ихтисорот, муқаддима, се боб, ки 6 зербобро дар бар мегирад, аз хулоса ва рӯйхати сарчашмаҳои адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ

1.1. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ

Сиёсат ҳамчун ҳодисаи ҷамъиятӣ василаест, ки соҳаҳои дигари ҷомеа ро дар риштаи баста нигоҳ медорад ва ҳамзамон онҳоро идора месозад. Дар ин асно ҳосияти соҳавӣ доштани сиёсат бартарӣ пайдо мекунад ва аслан он чун анъана ба иқтисодиву, иҷтимоӣ, фарҳангиву динӣ ва ғайра ҷудо гардида, танзими муносибатҳои ҷамъиятиро ба воситаҳои ҳуқуқӣ пиёда месозад. Соҳаҳои сиёсати татбиқшавандаи давлатӣ дар соҳаи иҷтимоиёт зерзинаҳои зиёдро доранд ва яке аз онҳо сиёсати гендерӣ мебошад. Сиёсати гендерӣ соҳаи начандон қадимаи сиёсати давлатӣ мебошад, зеро он дар раванди институтсионалигардии ҳуқуқҳои занон ва баробарии он бо ҳуқуқҳои мардҳо ҳамчун унсури муҳими муҳайёсозандаи нақши зан дар ҷомеа, танҳо дар асри XX пайдо шудааст.

Бояд таъкид намуд, ки масъалаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи сиёсати гендерӣ бо таҳқиқотиҳои гендерӣ дар соҳаи илмҳои сиёсӣ, масъалаҳои омӯзиши муносибатҳои гендерӣ, таъкикули феминизм, таҳким ва таъмини баробарии гендерӣ дар ҷомеа ва ҳувиати гендерӣ пайваста мебошанд. Аз ин рӯ, оид ба мафҳуми «гендер» маълумот додан, зарурати таҳқиқотиро пайдо мекунад.

Мафҳуми «гендер» дар Британияи Кабир пайдо шудааст, ва аз забони англисӣ тарҷумашуда маънои «ҷинс»-ро дорад [151, с.73]. Дар аввал ин калима ба маънои ҷинси грамматикӣ (мардона, занона, миёна) истифода мешуд. Соли 1968 мафҳуми «гендер»-ро равшанӣ амрикоӣ Р. Столер ба маънои наф бо ҳадафи фарқи байни «мардона» ва «занона» ҳамчун хусусиятҳои иҷтимоии фарҳангии мардон ва занон истифода кардааст. Аммо, ақидае вуҷуд дорад, ки истилоҳи «гендер» аз лиҳози грамматикӣ бори аввал дар муомилоти илмӣ, терапевти барҷастаи ҷинсӣ Ч. Мани, ки ҳангоми

омӯзиши гермафродитизм ва транссексуализм ва муайян кардани фарқи онҳо истифода кардааст [123, с.196].

Гендер пеш аз ҳама ҳамчун як падидаи иҷтимоӣ фаҳмида мешавад, ки шинохти ҷинси биологӣ ва омезиши он бо ҷинси иҷтимоӣ аст. «Гендер» мафҳуми байнисоҳавӣ мебошад, ки онро мутахассисони соҳаҳои гуногун истифода мебаранд. Дар бахшҳои ҷинсшиносӣ ва равоношиносӣ «ҷинсият» ҳамчун «ҳар гуна хосиятҳои равоӣ ё рафтории марбут ба мардонагӣ ва бонувонӣ ва ғӯё фарқ кардани мардон аз занон (қаблан, хосиятҳои ҷинсӣ ё фарқиятҳо номида мешуд) фаҳмида мешавад. Дар баробари ин И.С. Кон қайд мекунад, ки истилоҳоти илмӣ дар ин самт ҳанӯз ташаққул наёфтааст ва баъзе муҳаққиқон дар асарҳои худ калимаҳои «ҷинс» ва «гендер»-ро ҳамчун синоним истифода мебаранд [210].

Ба гуфтаи таърихшиноси амрикоӣ Чоан Скотт, мафҳуми ҷинс (гендер) барои таъини муносибатҳои иҷтимоии байни ҷинсҳо истифода мешавад. Татбиқи он тавзеҳоти биологиро ба таври возеҳ рад мекунад, баръакс, гендер ба як роҳи таъини сохторҳои фарҳангӣ – ғояҳои, ки қомилан иҷтимоӣ мебошанд ва дар нақшҳои мувофиқи занон ва мардон таъдил меёбанд, истифода мешавад. Гендер категорияи иҷтимоии баданест, ки алоқаи ҷинсӣ дорад [155. с.221].

Чомеашинос Энн Окли таърифҳои зеринро нисбати мафҳуми ҷинс ва гендерро таҳия кардааст: «Калимаи ҷинс тафовутҳои биологӣи мардон ва занонро ифода менамояд, асосан тафовутҳои, ки ба фарқияти функсияҳои илавӣ ишора мекунанд. «Гендер» як масъалаи фарҳангӣ аст: он ба таснифоти иҷтимоии «мардона» ва «занона» ишора мекунад. Тафовут байни «мард» ва «зан» аз як сӯ ва аз тарафи дигар «мардӣ» ва «занӣ» имкон медиҳад, ки дар баҳси тафовути ҷинсӣ бисёр чизҳоро равшанӣ андозем...» [123, с.201].

Ба ибораи дигар, «ҷинс ҳам номи як сохти ҷамъиятии таъбиз, нобаробар, зулмкунанда ва ҳам категорияи ифодакунандаи гурӯҳҳои иҷтимоист, ки тарафҳои ин муносибатҳоро ташкил медиҳанд; балки ба хусусиятҳои психологӣ ва рафтори аъзоёни ин гурӯҳҳо низ дахл доранд» [238].

Истилоҳи гендер дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври зерин шарҳ дода шудааст «гендер – муносибатҳои иҷтимоии байни мардону занон, ки дар ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла ҳуқуқ, идеология, фарҳанг зоҳир мегардад» [9]. Дар адабиёти соҳавӣ бошад гендер чунин таълиф дода шудааст: «Гендер маънои маҷмуи меъёрҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро дорад, ки ҷомеа ба одамон барои иҷро, вобаста ба ҷинси биологияшон равона менамояд. Меъёрҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар ниҳоят сифатҳои равонӣ, тарзи рафтор, намудҳои ғайолият ва касбу кори занону мардонро муайян мекунанд» [130, с.221].

Муҳаққиқи тоҷик З. Усмонова қайд мекунад, ки: «Таҳқиқи маданияти муосири тоҷик, ки як навъи махсуси фарҳанг мебошад, бо як қатор проблемаҳои методологӣ алоқаманд медонад. Аз ҷумла масъалаи татбиқи равиши гендерӣ ба миён меояд, ки таҳияи онро дар доираи донишҳои фалсафӣ-фарҳангӣ ва иҷтимоӣю фалсафӣ тақозо мекунад. Тафовут байни зану мард, инчунин таъсири мутақобила ва воридшавии доимии онҳо ба принсипи асосии фалсафиро ифода мекунад, ки дар асоси он назария ва методологияи омӯзиши ҷанбаҳои гендерии фарҳанг ташаккул меёбад» [194, с.4].

Дар шуури оммавӣ дар бораи гендер нофаҳмиҳо ва таассубҳои зиёде мавҷуданд. Гузашта аз ин, бисёриҳо гендер ва ҳар чизе, ки ба он иртибот доранд, ихтироии феминистҳои ғарбӣ, идеологияи бегонае медонанд, ки зехни ноболиғро ғасод мекунад. Дар асри XXI бо талошҳои баъзе аз ҳаракатҳои ҷамъиятии радикалӣ, гендер бо ҳамчинсгароӣ тобишҳои манфӣ пайдо намуда, муборизаҳо баҳри баробарии гендериро ин созмонҳо ҳамчун мубориза барои ҳуқуқҳои ҳамчинсгароён шарҳ медиҳанд. Намунаи чунин тафсири якҷонибаи таҳқиқоти С.В. Устинкин, Е.К. Рудакова, Д.С. Эминов мебошад. Муаллифон ояндаеро тасвир мекунанд, ки дар сурати қабули қонунҳои «гендерӣ» дар давлат заминаҳои асосии ба вучуд омадани таҳкими муносибатҳои гендерӣ бо назардошти талаботҳои маънавӣ меояд. Зеро ба ақидаи онҳо, омилҳои манфии бамиёномада метавонанд амнияти иҷтимоӣ ва демографияи кишварро ҳалалдор кунанд. Аз ҷумла, ивазшавии муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеа ба

амал меояд, ки боиси аз байн рафтани институти оила мегардад, қонунҳои «гендерӣ» ҳамчинсгарой ва никоҳи ҳамчинсҳо, занҳои суррогат, аз оилаҳо гирифтани кӯдакон бо қарори суд (адлияи ноболиғон) ва ғайраро қонунӣ менамояд, ки аксарияти ин дар умум сабаби рушди насли гомосексуал хоҳад гашт [163, с.12].

Сабаби ташаккули гуногунрангии муносибатҳои гендерӣ дар замони муосир бештар бо равандҳои озодипарастии инсоният, ки дигар дар ҷаҳорҷӯбаи муносибатҳои анъанавӣ худро нигоҳ дошта наметавонад, алоқаманд мебошад. Ҳолати мазкур сабабҳои психологиву иҷтимоии худро дорад. Инчунин афзоиши низоъҳо дар заминаи дур кардани ташкилоти динӣ аз иштирок дар сиёсати иҷтимоӣ қайд карда мешавад [163, с.13]. Дар таҳқиқоти муаллифон ҳамкориҳои калосо ва давлат дар масъалаҳои оилавӣ ва сиёсати иҷтимоӣ меравад.

Ба андешаи мо даҳолати ниҳодҳои динӣ ба сиёсати давлатӣ вайрон намудани принсипи дунявияти давлат мебошад. Аз тарафи дигар бегонашавии одамон аз раванди эътирофи ҳолати биологии худ, шинохти дигари ҷинсии худ дар муносибатҳои гендерӣ тавлиди ҷинсҳои навро ба вучуд овард, ки хоҳу ноҳақ боиси эътирози ниҳодҳои динӣ мегардад. Раванди мавҷудаи шинохти гендерӣ дар тафаккури мардум на аз лиҳози физиологиву биологӣ, балки аз лиҳози иҷтимоиву сиёсӣ ба миён меояд. Масалан, дар баъзе кишварҳои аврупоӣ ҷалб накардани занҳо ба сафи қўшунҳои ҳарбӣ, баъзан боиси тағйир додани ҷинс аз ҷониби мардҳо гардидааст.

Ҳамин тариқ, одамон бо хусусиятҳои биологии гендерии гуногун таваллуд мешаванд: мард ва зан. Шахсе, ки ба дунё омадааст, аз лаҳзаи таваллуд ба таҳримҳои гуногун ва ҳодисаҳои гуногуни муҳити гирду атроф дучор мешавад. Ин тафовут ба ҷинс марбут аст, аммо ҳувияти ҷинсӣ, ки дар ҷараёни ҷомеашавии ташаккул меёбад, «гендер» номида мешавад. Ба ибораи дигар, дар ҳоле ки истилоҳи «ҷинс» ба вижагиҳои биологии фард ишора мекунад, истилоҳи «гендер» ба мафҳумҳои занона ё мардонагӣ маънои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ медиҳад. Ба қавли муҳаққиқон мафҳумҳои ҷинс ва

гендер аз солҳои 1960 ва 1970 аз ҳамдигар ҷудо шудаанд. Дар ҳоле ки мафҳуми ҷинс тафовутҳои анатомиро таъкид мекунад, мафҳуми гендер бо тафовутҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва раванӣ/иҷтимоӣ-психологӣ алоқаманд аст [238]. Равобити ҷинсӣ биологӣ аст, ки табиӣ, собит, бетағйир ва хос мебошад, гендер бошад сунӣ, ки тағйирёбанда, фарҳангӣ ва ғайримоддӣ аст, дар асл маҳсули ҳуди инсон ҳисобида мешавад.

Тибқи назарияи гендерӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ нақшҳои иҷтимоии мардон ва занон гуногун буданд. Айни замон мафҳуми «гендер» қобилияти воқеии таъминоти баробарҳуқуқӣ буда, мақоми иҷтимоиву сиёсии ҷинсҳоро дар низоми иҷтимоӣ давлатӣ ҷамъиятӣ муайян мекунад.

Таълимоти гендерӣ на танҳо тасвири фарқияти биологӣ ва иҷтимоии байни мард ва зан, балки коркард ва ёфтани чунин роҳҳое, ки метавонад ба ҳамроҳангсозии муносибатҳои байни марду зан дар ҳонадон ва ҷомеа таъсир расонад, мефаҳмонад. Мафҳуми гендер маҷмуи алоқамандии фаъолияти ҳаётии одамон ҳамчун категорияҳое, ки дар худ ҷинс, наҷод, синну сол, маънавиёт, ҷиҳатҳои ҷисмонӣ, фарҳангӣ, табиӣ ва ғайраҳоро дар бар мегиранд, мефаҳмонад.

Ҳувиёти гендерии ташаккулёфта ба зиммаи фард масъулиятҳои гуногунро бор менамояд ва нақшҳои гендерӣ дар баробари хусусиятҳои биологии фард инкишоф меёбанд. Инҳо он нақшҳое мебошанд, ки ҷомеа ба ҳар як фард таълим медиҳад ва интизор мешавад, ки фард тибқи ҷинси худ дар ҳаёти ҳаррӯза нақшҳоро иҷро кунад [235]. Гендер тавассути фарҳанг, эътиқод, унсурҳои муҳити зист, шароити зиндагӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ, сиёсат ва қонунҳои ҳукумат ва бисёр унсурҳои дигар нигоҳ дошта мешаванд. Намунаҳои рафтори духтарон ва писарон гуногунанд. Аз замони мактабҳои, сар карда, фарқиятҳои таълимӣ пайдо мешаванд ва дар ин марҳила шахсияти гендерӣ равшантар мегардад. Сипас, дар баробари тақсимои нақшҳои иҷтимоӣ ва уҳдадорӣҳои оилавӣ, ҳувиёти иҷтимоии онҳо ба таври назаррас ташаккул ёфта, ба одамони ҷинсҳои гуногун тарзи зиндагӣ пешниҳод карда мешавад. Масъалаи ҳувиёти гендерӣ дар замони муосир масъалаҳои нави

шинохти гендер, табиати ташаккули он ва муносибатҳои навини гендерӣ ба миён меорад.

Масъалаи асосие, ки дар муносибатҳои гендерӣ масоили пайдоиш ва муайян кардани сиёсати давлатӣ, сабаби ташаккули сиёсати гендерӣ гардид, масъалаи таъбири гендерӣ мебошад, ки ҳамчун мушкилии ҷаҳонӣ эътироф гардида, он аз ҷониби ҳам олимон ва ҳам сиёсатмадорон дар сатҳҳои гуногун бардошта мешавад, дар натиҷа бо татбиқи тарҳҳои ҳимояи манфиатҳои гендерӣ ва баробарӣ гендериро дар кишварҳои мухталиф ба миён меорад. Вобаста ба баробарӣ қайд намудан зарур аст, ки баробарӣ барои зан ва мард ҳуқуқи асосӣ аст. Ин як принсипи дутарафа аст, ки бояд ҳам нисбат ба шахсоне, ки барои таъмини истифодаи ҳуқуқ ва озодиҳои бунёдии одамон масъуланд ва ҳам ҳамчун принсипи асосӣ, ки дар идораи давлатӣ бартарӣ доранд, риоя карда шавад. Баробарӣ бо ҳуқуқи талаб кардани муносибати баробар эътироф мегардад. Мувофиқи принсипи баробарӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки бе ягон таъйиз нисбат ба ҳама як хел муносибат кунанд. Принсипи баробарӣ дар назди қонун ҳам барои додани ҳуқуқу озодиҳои асосӣ ба шахс ва ҳам барои таъмини истифодаи ҳуқуқу озодиҳои асосӣ татбиқ мешавад. Баробарии расмӣ талаб мекунад, ки дар ҳолатҳои шабеҳ тибқи «ҳамон як қоида» баробар муносибат карда шавад. Ҳангоми муайян кардани он, ки оё фарқиятҳои муайяни байни одамоне, ки қомилан яхела нестанд, воқеан мушкilot доранд, бояд таъсири арзишии арзишҳои ҷомеае, ки одамон дар он зиндагӣ мекунанд, ба назар гирифта шаванд. Масалан, бинобар сабабе, ки арзишҳои иҷтимоӣ дар робита ба вазифаи занон дар нигоҳубини фарзандон ва аъзои оила дар ҷомеаҳои Шарқу Ғарб тафовут мекунанд, меъёрҳои иҷтимоӣ дар ин масъала низ аз ҳам фарқ мекунанд. Аммо дар муқарраротҳо оид ба ҳифзи занон дар ҷойи қор ҳангоми ҳомиладорӣ нақши муҳим идеяи ҳифзи биологӣ ва физиологии занон, на фарқиятҳои фарҳангии байни ҷомеаҳо, нақши муҳим дорад. Ҳамзамон масъалаи мазкур мушкilotе мебошад, ки ҳалли он аз омилҳои гуногун: иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ ва сиёсӣ вобаста мебошад [42, с.34].

Дар баробари омилҳои иқтисодӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ, ки ба ташаккули нобаробарии гендерӣ ва хувияти гендерӣ таъсир мерасонанд, омилҳои сиёсӣ низ мавҷуданд. Тарзи сиёсии ҳаёт дар қонунҳо ва сиёсати давлат таҷассум ёфтааст. Аз ин рӯ, дар чараёни пайдо кардани хувият ба шахсият ва ҷомеа таъсири ҳалқунанда мерасонад. Сиёсат самтҳои муҳталиф дорад, ки онҳоро давлат барои муқаррар намудани тартибот истифода мебарад.

Мавриди зикр аст, ки вобаста ба муносибати байни гендер ва сиёсат ду нуқтаи назар мавҷуд аст. Якум, гендер омилест, ки чӣ дар гузашта ва чӣ имрӯз ба сиёсатро эҷод ва таъсир мерасонад. Аслан сиёсат як соҳаи патриархалӣ эътироф мегардад ва дар натиҷаи нобаробарии мардон ва занон ташаккул ёфтааст. Аз замони пайдоиши аввалин давлатҳо то системаҳои демократии муосир, сиёсат танҳо як шӯғли мардона ва давлат ва бюрократӣ соҳаи мардона ҳисобида мешуд. Ҳатто дар шаҳр-давлатҳои Юнони қадим, ки дар он ҷо демократия ба вуҷуд омада ва таҷрибаи асосии сиёсати демократӣ ба истиснои занон ва ғуломон ташаккул ёфта буд. Шаҳрвандони озоди Афина танҳо мардон буданд. Ин пешниҳодҳо дар тӯли асрҳо дар назария ва амал аз ҷониби мардон дифоъ карда мешаванд. Барҷастатарин мутафаккирони сиёсӣ мардро ҳамчун як фард, ҷомеаи сиёсиро ҳамчун гурӯҳи мардон мефаҳмиданд ва занонро берун аз ҷаҳорҷӯбаи институтсионалӣ ва ҳуқуқӣ, ки сиёсат дар доираи он амалӣ мегардид, баррасӣ менамуданд.

Унсури дуюме, ки бояд ҳангоми баррасии робитаи байни гендер ва сиёсат таъкид кард, аҳамияти муҳими сиёсат дар ташаккули ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад. Дар арсаи сиёсӣ масъалаҳои бунёдии ҷомеа, аз қабили чигуна ба даст омадани захираҳо, чӣ гуна ба амал омадани тақсимои онҳо, ҳуқуқи масъулияти афрод ва гурӯҳҳо мавриди баҳс муайян мешаванд. Сиёсат муҳити зистест, ки дар он захираҳо, ҳуқуқҳо ва қудрат тақсим карда мешаванд ва дар он муносибатҳо ташаккул ва тағйир меёбанд. Ба ин маъно, сиёсат имкони ба таври назаррас таъсир расонидан ва ташаккул додани муносибатҳои гендериро дорад. Таҷрибаҳои сиёсӣ, гуфтугӯҳо ва қонунҳое, ки аз ин амалияҳо ва гуфтугӯҳо ташаккул меёбанд, дар муайян кардани нақшҳои

марду зан дар ҷомеа ва шаклҳои муносибатҳои гендерӣ хеле муассир мебошанд. Аз ин рӯ, ҷузъи муҳими пешгирии нобаробарии гендерӣ ва такрористеҳсоли он муборизаест, ки бояд дар арсаи сиёсӣ бурда шавад. Ба ибораи дигар, мубориза барои ҳуқуқ ва озодиҳои занон машғул шудан ба сиёсат, даҳлат ба сиёсат ва дигаргунсозии соҳаи сиёсиро талаб мекунад. Сиёсат бо гендер робитаи зич дорад, зеро он инчунин майдони мубориза, имконияти ба даст овардани баробарӣ ва воситаи озодӣ мебошад. Воқеан, заноне, ки дар тӯли асрҳо аз сиёсат дур монда буданд, ширкат дар он тақозо мекарданд ва барои ҳуқуқи сиёсии худ мубориза мебуданд.

Пайдо гардидани хизбҳои сиёсӣ ва низомҳои сиёсии намоёндагии демократӣ ба маънои муосир натиҷаи раванди муборизаи сиёсӣ буд, ки муҳимтарин лаҳзаи он Инқилоби Фаронса дар соли 1789 ба ҳисоб меравад. Сиёсат, ки дер боз монополияи дворянҳо ва табақаҳои сарватманд ҳисоб меёфт, бо паҳн гардидани ҳуқуқи умумии интихобот, яъне иштироки табақаҳои васеи иҷтимоӣ дар сиёсат дар асоси шаҳрвандӣ дигаргунӣ ба амал омад. Ҳатто дар кишварҳое ба монанди Фаронса ва Амрико, ки онҳоро метавон аввалин кишварҳои демократии муосир арзёбӣ кард, мафҳуми «шаҳрванд» ба маънои мард фаҳмида мешуд ва ҳуқуқи овоздиҳии умумӣ ҳуқуқи занон ба интихоб ва интихоб шуданро дар бар намегирифт. Арзишҳо ба монанди баробарӣ, озодӣ ва адолат, ки қишрҳои иҷтимоиро дар тӯли асри XIX сафарбар мекарданд, арзишҳои умумибашарӣ буданд, ки нисбат ба ҳама одамон истифода мешуданд. Аммо дар амал онҳо идеалҳое эътироф мегардиданд, ки нисбат ба мардон истифода шуда, ҳуқуқ ва озодиҳои занон ба назар ғирифта намешуданд. Аз нуқтаи назари бартарият, фарқиятҳои гендерӣ аз нокомии мувозинати муносибатҳои қудрат байни мардон ва занон сарчашма мегиранд. Бартарияти мардон мутлақ эътироф гардида, занон дар ҷомеа мавқеи ғайрифайзоларо ишғол мекарданд ва аз ин рӯ дар қудрат овоз надиҳанд.

Ҳарчанд илм ҳақиқатро инкор намекунад, ки байни зану мард ба ҷуз аз тафовутҳои биологӣ ҳеҷ тафовуте вуҷуд надорад, ҷомеа ва сиёсат бо ин

масъала ба мувофиқа расида наметавонанд. Сабаби ин дар он аст, сиёсат мақсадҳои гурӯҳи муайяни ҷамъиятиро ба назар мегирад. Илм бетараф аст, аммо сиёсат бояд тарафҳо ҷонибдорӣ намояд. Чунин хоҳиши арзиши шахсии занҳо аз ҷониби ҷомеа имкон намерасад, ки онҳо дар сиёсат мавқеъ пайдо кунанд. Дар муддати хеле тӯлонӣ, аз замонҳои қадим то ба имрӯз, нақши дуҷумдараҷаи ба замон гузошташударо ҳам мардон ва ҳам замон қабул мекардаанд. Аммо дар баробари тағйир ёфтани сохти иҷтимоӣ аз бисёр ҷиҳат таъйин нисбат ба замон тоқатнопазир мегардад. Ҳамин тавр феминизм ба вуҷуд омад. Он ҳамчун як равише, ки аслан ба баробарии мардон ва замон бовар дошт ва бо сохторҳои патриархалӣ мубориза мебард, то бартарияти замонро дар ҳама соҳаҳои давлатӣ ва хусусӣ аз байн барад ва ба замон барои амалӣ кардани ҳуқуқҳои қонунии худ қувват бахшад. Ин равиҷ масъалаи поймол гаштани манфиатҳои занҳоро бардошта, талаб дорад, ки занҳо як ҷаъоли мустақили сиёсӣ эътироф карда шаванд, барои ин тарзҳои гуногуни ба ин ҳадаф расиданро коркард менамояд. Шiori ин ҳаракат дар он аст, ки замон низ инсонанд ва бояд аз ҳуқуқи инсон бархурдор бошанд.

Яке аз масъалаи хело доманадор ва муҳим дар раванди муносибатҳои гендерӣ хусусияти институтсионалӣ пайдо кардани он мебошад [195, с.25]. Яъне, замоне ки муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеа бо бархурдҳои гендерӣ рӯ ба рӯ гаштанд, зарурати ворид намудани танзими онҳо дар самти сиёсати давлатӣ ба миён омад. Сиёсати давлатӣ як соҳаи ҷаъолият дар ҷорроҳаи сиёсат ва идоракунии мебошад. Сиёсати давлатӣ дар маҷрои ҷаъолияти дохилии худ ҳамчун сиёсати дохилии давлат баромад мекунад, ки сиёсати гендерӣ яке аз зерсамтҳои он ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, сиёсати дохилӣ маҷмуи самтҳои инкишофи иҷтисодӣ, демографӣ, иҷтимоию маданияи ҷаъолият, таркиб ва институтҳои давлат аст, ки баҳри ниғаҳдории сохти иҷтимоиву сиёсии мавҷуда ниғаронида шудаанд. Хосияти зарурии сиёсати дохилӣ он аст, ки давлат инҳисори ҳокимиятро дорад ва дар мавриди зарурӣ онро нисбати тамоми субъектҳои дохилӣ истифода карда метавонад. Сиёсати дохилӣ самтҳои асосии ҷаъолияти на танҳо давлат, балки тамоми унсурҳои

системаи сиёсӣ, равандҳо ва муносибатҳои сиёсиро дар бар мегирад [55, с.38]. Вобаста ба ин дар заминаи татбиқи сиёсати дохилии давлатӣ сиёсати иҷтимоӣ мақоми махсусро дорад ва яке аз унсурҳои таркибии он сиёсати гендерӣ мебошад.

Истилоҳи «сиёсӣ» бо ҳар як мафҳуми умумӣ якҷо карда мешавад, аз ин рӯ, ворид намудани мафҳуми «сиёсати гендерӣ» асоснок мебошад. Моҳияти сиёсат, ба ақидаи К. Шмитт, «ба дӯсту душман чудо намудан мебошад. Муносибатҳои гендерӣ, ҳамчун муносибатҳои байни гурӯҳҳои бузурги иҷтимоӣ, ки аз рӯи ҷинс муайян карда мешаванд, хосияти сиёсӣ дорад, зеро як қатор манфиатҳои ин гурӯҳҳо ба ҳам мухолифанд. Онҳо бо пайдоиши назарияи феминистӣ, ки ифодаи манфиатҳои занон ва гузоштани ин манфиатҳо ба муқобили манфиатҳои мардон мебошанд, воқеан сиёсӣ мегарданд» [173, с.174]. Тибқи назарияи диалектикаи класикии «низоъ (намояндагони феминизм таъкид мекунад, ки манфиатҳои зану мард ба ҳам мувофиқ намешаванд), пас аз дарк намудани ба ҳам зид будани манфиатҳои созмонҳои сиёсӣ ташкил карда мешаванд (гурӯҳҳои низоъӣ), ки бо гурӯҳи ҳукмрон ба низоъ меоянд ва дар сурати ғалаба кардан, шакли нави ташкилоти ҷамъиятӣ эълон карда мешавад. Дар он муносибатҳои ҳукмронӣ ва тобеият аз нав инкишоф меёбанд ва ин давра мунтазам такрор шудан мегирад» [94, с.145]. Солҳои охир истилоҳи «сиёсати гендерӣ» бештар истифода мегардад. [168, с.15]. Мафҳуми «гендер» аллакай ҳамчун меъёри муайян кардани зерфарҳанги сиёсӣ истифода мешавад [45, с. 23].

Бояд қайд намуд, ки яке аз аввалин мафҳумҳо «сиёсат ба манфиати занон» буд, ки таърихан солҳои 1970 ва 1980 пайдо шуда, амалҳои ҳукуматҳои як қисми муайяни давлатҳои Аврупо, ки ба рафъи таъбири занон тавсиф менамуд. Асоси ин сиёсатро принсипи «таъбири мусбат» ташкил медод [135, с.102,105]. Худи ин истилоҳ бори аввал дар Фармони иҷроияи №10925 татбиқ шудааст, ки аз ҷониби президент Љон Кеннеди 6 март соли 1961 имзо гардид. Аввалин маротиба барнома дар сатҳи татбиқи «таъбири мусбат» дар замони идораи президент Ричард Никсон соли 1970

барои таъмини мақоми занҳои мансубияти ғуноғуни этникӣ дар раванди ғайриқонунӣ давлатӣ дар сохторҳои ғуноғуни федералӣ ва маҳаллӣ ба вуҷуд омад, ки татбиқи сиёсати гендериро дар амал ифода мекард. Дар ин маврид зарурати дарҷи он дар қонунгузори кишвар ба миён омад.

Мафҳуми «сиёсат ба манфиати занон» дар асноди созмонҳои мухталифи байналмилалӣ истифода шудааст. Аммо дар бахшҳои расмӣ дохилӣ ва ғайрирасмӣ бештар истилоҳи «сиёсати давлатӣ нисбати занон» ё «сиёсати занон» истифода мешуд.

Мафҳуми «сиёсат нисбат ба зан» ҳамчун тадбирҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва амалӣ, ки ба занон ҳамчун як ғурӯҳи иҷтимоӣ-демографии ҷомеа нигаронида шудаанд, фаҳмида мешавад. Ҳамчун ғайриқонунӣ комплекси мақсадноки давлат нисбат ба ҳар як шахсияти зан, ки ба рафъи таъбири занон дар ҷомеа, ташаккули механизмҳои, ки асоси риояи ҳуқуқи инсонро ташкил медиҳанд, мавқеи зан ва умуман ҷомеа ба шарофати ифшои занон алоқаманд аст, фаҳмида мешавад. Мазмуни ин таърифҳо ба фаҳмиши муносири нақши зан дар ҷомеаи демократӣ мувофиқат мекунад.

Азбаски зухуроти нобаробарии марду зан ҳам дар давлатҳои тараққикарда ва ҳам дар давлатҳои тараққиёбанда ҷой дорад, аксари олимони бар онанд, ки барои муваффақ шудан ба баробарии ҳақиқии ҷинсҳо муносибати нав, дурнамо ва усулҳои нави кор лозиманд. Яке аз чунин стратегияҳо назари комплексӣ ба масъалаи баробарии ҷинсҳо гардид, ки он ҳамчун принсипи сиёсати давлат дар ҳуҷҷатҳои Конференсияи ҷоруми умумиҷаҳонии СММ оид ба масъалаҳои занҳо соли 1995 дар Пекин пешниҳод карда шуд. Мақсади он ҳамбастагии амалиёт барои таҳкими баробарии байни ҷинсҳо дар тамоми стратегия ва барномаҳои сиёсӣ, дар мавридҳои зарурӣ, то қабул намудани ҳама гуна қарор таҳлил кардани оқибатҳои имконпазири онҳо мутобиқан барои занҳо ва мардҳо мебошад. Стратегияи мазкур дар ҳаёти сиёсии бисёр давлатҳои тараққикарда ба монанди Канада, Олмон, Шветсия, Финландия, Норвегия ва ғайра ғайроғона татбиқ карда мешавад [176, с.34-44].

Инчунин истилоҳҳои «сиёсати зан», «сиёсати нисбати зан» ва дигар таърифҳо ба ҳам монанд дар адабиёт муҳокима карда мешавад. Таъкид кардан зарур аст, ки робитаи бахснопозири ин мафҳумҳо: пайдоиши мафҳумҳои «сиёсати занон», «сиёсат нисбат ба занон» ва ғайра боиси пайдоиш ва инкишофи минбаъдаи таърихӣ сиёсати ба даст овардани ҳукуку имкониятҳои баробар барои занон ва мардон гардид.

Чунин тафовутҳои сиёсати гендерӣ ва сиёсати давлатии «занон»-ро қайд намудан мумкин аст:

1) Объекти сиёсати занон танҳо занҳо мебошанд, объекти сиёсати гендерӣ бошад дар маҷмӯъ тамоми ҷомеа аст.

2) Субъектҳои сиёсати занон танҳо мақомоти махсуси иҷтимоӣ мебошанд, субъектҳои сиёсати гендерӣ ниҳодҳои мухталифи давлатиянд.

3) Сиёсати «занҳо» ба ҳалли масъалаҳои амалӣ нигаронида шудааст, сиёсати гендерӣ стратегияи бунёдӣ аст.

4) Мақомоти сиёсати занонро амаликунанда дар амал як мақомот мебошад, дар раванди татбиқи сиёсати гендерӣ мақомотҳо ва сохторҳои гуногун амалӣ мекунанд.

Дар охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 1990-ум созмонҳои мухталифи байналмилалӣ ва баъзе давлатҳои хориҷӣ дар ниҳоят зарурати амалӣ намудани сиёсатҳое, ки ба ҳифзи ҳукуқи занон ва мардон нигаронида шудааст, эътироф намуданд. Ба ин маҷмуи сабабҳо, аз ҷумла сабабҳои рӯзмарра – кӯтоҳ шудани умри мардон, ҳолатҳои бештари ҳодисаҳои майзадагӣ ва худкушӣ дар байни мардон ва ғайра сабаб шуда буд, ки боиси зарурати тағйирот ва аниқтараш, васеъ шудани афзалиятҳои давлатию ҷамъиятӣ, ки вобаста ба онҳо чунин падидае чун «сиёсат ба манфиати баробар» ба вуҷуд омадааст, зеро дар сиёсат нисбат ба занон омили мард ба назар гирифта намешуд, ҳатто дар он ҳолатҳое, ки масъалаи муқаррар намудани баробарии занону мардон ба назар гирифта шудааст.

Истилоҳи сиёсати «давлатӣ» «сиёсати ба даст овардани ҳукуку имкониятҳои баробар»-ро метавон дар ду ҷиҳат баррасӣ кард: ҳамчун

синоними мафҳуми «сиёсат ба манфиати баробарӣ» ва ҷузъи таркибии он. Дар муқоиса бо мафҳуми «сиёсат ба манфиати баробарӣ» бештар ба ҷузъҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, балки ҳуқуқӣ ва сиёсӣ таъкид мешавад.

Сиёсати давлатӣ оид ба таъмини баробарии занон ва мардон» ба принципҳои концептуалии равиши ҳамаҷониба (меинстриминги гендерӣ) асос ёфтааст, ки дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ дар якҷоягӣ бо принципҳои анъанавии дастгирии занон муайян мегардад, зеро охирин бо назардошти вазъи воқеии заноне, ки дар соҳаҳои гуногуни ҷомеаи нисбат ба мардон мақоми камтар доранд, аҳамияти худро гум накардааст. Масъалаи гендерӣ дар ин самт як стратегияи дарозмуддат дар рушди давлатест, ки дар аввал манфиатҳо ва шароити зиндагии гуногуни мардону занонро бо назардошти иҷрои нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангии гендерӣ дар ҷомеа ба назар мегирад. Мақсади танзими гендерӣ бартараф кардани таъсири манфии муносибатҳои мавҷудаи байни ҷинсҳо ва таъмини баробарии онҳо мебошад.

Сарфи назар аз тағйирот дар шакл ва мазмуни фаъолияти ҷомеа, давлат ва субъектҳои байналмилалӣ оид ба истиқрори баробарии гендерӣ, дар даҳсолаҳои охир чи дар Тоҷикистон ва чи дар дигар давлатҳои ҷаҳон таҳқиқот оид ба масъалаи ҳифзи манфиат ва ҳуқуқҳои занон дар соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ бояд минбаъд ҳам ба роҳ монда шавад. Омӯзиши масъалаҳои кафолати ҳуқуқи мардон низ, ки дар айни замон дар асарҳои алоҳидаи илмӣ ба назар мерасанд пурзӯр намудан зарур аст. Самтҳои мушаххаси таҳқиқот оид ба ҳуқуқ ва озодиҳои занон ва мардон ҳамдигарро истисно намеkunанд, балки баръакс як ҷузъи дарки равандҳои рушди ҷомеа дар сатҳи миллӣ (маҳаллӣ, минтақавӣ, миллӣ) ва байналмилалӣ мебошанд.

Дар марҳилаи имрӯза дар заминаи таҳқиқот мафҳумҳои бештар истифодашаванда «сиёсати гендерӣ» ва «сиёсати давлатии гендерӣ» мебошанд. Ин мафҳумҳо баъзан ҳамчун ҳаммаъно истифода мешаванд, аммо на ҳама муҳаққиқон бо ин розӣ ҳастанд. Зиеда аз ин дар илми сиёсатшиносӣ, равиши ягонаи тафсири ин мафҳумҳо ва муносибати онҳо бо ҳамдигар

коркард нашудааст. Истифодаи мафҳуми «сиёсати гендерии давлатӣ» ҳамчун афзалияти дигаргуниҳои демократӣ дар Тоҷикистон мувофиқтар аст.

Фаҳмиши гуногуни ин истилоҳ таҳлили мафҳуми «сиёсати гендерӣ»-и давлатро тақозо мекунад.

Истилоҳи «сиёсати гендерӣ» васеъ шарҳ гардида, дигар мафҳумҳо вобаста ба он, аз ҷумла «сиёсати гендерии давлатӣ» ҷузъҳои он мебошанд. Ин мавқеъро М.М. Малишева ба чунин роҳҳои ташаккули сиёсати гендерӣ асоснок менамоянд: якум – сиёсати гендерӣ аз ҷониби мансабдорони олий ташаккул меёбад, дуюм – шароити тафриқаи шуғл ва истифодаи меҳнат дар бозори меҳнат; сеюм оила аст [70, с.75]. Бо дарназардошти тавзеҳ додан зарур аст, ки сиёсати давлат дар мавриди якум ва қисман дар мавриди дуюм зоҳир мешавад, ҳама чиз дар салоҳияти ҷомеаи шахрвандӣ боқӣ мемонад; мафҳуми «сиёсати гендерӣ» фаъолияти ҳам институтҳои давлатӣ ва ҳам институтҳои ҷомеаи шахрвандиро фаро мегирад. Баъзе муҳаққиқон дарки сиёсати гендериро дар доираи таъйиз танҳо нисбати занон дар равиши то андозае маҳдуд истифода мебаранд. Ҳамин тавр, С. Шокирова пешниҳод менамояд, ки «сиёсати гендерӣ аз нуқтаи назари он, ки дар сиёсат то кадом андоза нақши занон дар рушди сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба инобат гирифта мешавад, баррасӣ карда шавад» [170, с.69].

Дар муайян кардани моҳияти сиёсати гендерӣ С.Г. Айвазова масъалаи иштироки сиёсии занон ва ҳаракатҳои занонро муҳим медонад [114, с.25]. Ба андешаи О. Хасбулатова сиёсати гендерӣ ба манфиатҳо ва ниёзҳои марду зан дахл дорад ва хусусияти мушаххаси таърихиро фарогир мебошад [99, с.5,6]. Илова бар ин, муаллиф зарурати тафовут намудани мафҳумҳои «сиёсати давлатии занон» ва «сиёсати давлатии гендерӣ» қайд менамояд. Ба андешаи муҳаққиқ, тафовути ин падидаҳо дар он аст, ки объекти сиёсати давлатии занон ҳуди занҳо ҳамчун гурӯҳи таъйизшаванда ва субъектҳо мақомоти хизматрасонии иҷтимоӣ мебошанд, дар навбати худ объекти сиёсати гендерии давлат бошад тамоми ҷамъият ва субъекти он мақмоти давлатӣ мебошад.

Чанбаи муҳими ифшои сиёсати гендерӣ фаҳмидани омилҳои самаранок ва муҳими он мебошад. Ба андешаи А. Хасбулатова мазмун ва натиҷагирии сиёсати гендериро чунин омилҳо муайян месозанд:

«— иҷтимоию иқтисодӣ — ҳамчун дараҷаи рушди иҷтимоию иқтисодии ҷомеа;

— идеологӣ — дараҷаи фаҳмиши моҳияти мушкилоти гендерӣ ва ақидаҳои марбут ба нақши ҷинсҳо дар ҷомеаро тасвир менамояд;

— институтсионалӣ — сатҳи рушди демократияро тавсиф мекунад;

— вазъиятӣ — мавқеъ ва ташаббуси субъектҳои сиёсӣ нишон медиҳад» [99, с.5,6] . Муҳаққиқи рус А. Климашевская низ ҳамин мавқеъро ишғол мекунад [187, с.14,15].

Ба андешаи мо муносибатҳои гуногун ба падидаи сиёсати гендерӣ низомнокӣ ва пурмазмуниро мебахшад, аммо ба ҳар ҳол каме тавзеҳотро тақозо мекунад, аз ҷумла, тафовут намудани шароити иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва таъкид кардани ҷузъи меъёрӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Сиёсати гендерӣ, ба ақидаи И.Н. Тартаковская, як низоми муттасили тадбирҳост, ки манфиатҳо ва ниёзҳои марду занро дар тамоми соҳаҳои ҳаёт ба инобат мегирад ва барои ноил шудан ба баробарии гендерӣ қонунгузорӣ муқаррар шудааст ва бояд ба таври воқеӣ таъмин карда шаванд [158, с.50].

О.В. Климашевская сиёсати гендериро «ҳамчун як системаи пайгиронаи тадбирҳое маънидод мекунад, ки ба ноил шудан, нигоҳдорӣ ва ҳифзи баробарии баробарҳукукии шаҳрвандон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, мусоидат ба ҳифз, таҳким ва татбиқи ҳокимияти давлатӣ тавассути сафарбар намудани тамоми нерӯи инсонии кишвар шарҳ медиҳад» [187, с.10]. Аммо аз мафҳумҳои пешниҳодшуда маълум нест, ки «системаи пайгиронаи тадбирҳо», «фаъолият», «фаъолияти ба ҳам алоқаманди мақсаднок» ва ғайраро кӣ бояд ба амал барорад.

Ба ақидаи Г. Елникова, сиёсати гендерӣ сиёсате мебошад, ки мақсади он таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари занону мардон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва хусусӣ мебошад [181, с.45]. Муаллиф мафҳумҳои «сиёсати

гендерӣ» ва «сиёсати гендерии давлатӣ»-ро баробар намудааст. Ин мавқеъро ҷонибдорӣ намуда, баъзе муҳаққиқон пешниҳод мекунанд, ки «мафҳуми «сиёсати давлатии гендерӣ» ҳамчун як низоми тадбирҳо, ки ба эҷод, инкишоф, нигоҳдорӣ ва ҳифзи баробарии мардону занон фаҳмида шавад» [181, с.29].

Равишҳои кайдгардидаро метавон ҳамчун яке аз равишҳои асосӣ дар илми сиёсатшиносӣ муайян кард, ки ҳар яки онҳо ҳам бартарӣ ва ҳам камбудиро доранд. Аҳамияти таҳқиқотии онҳо дар муносибати систематикӣ ба шарҳи истилоҳи «сиёсати давлатии гендерӣ» мебошад.

Дар мавриди сиёсати давлатии гендерӣ, он бояд чунин баррасӣ карда шавад: амалиёти мақомоти давлати оид ба ҳалли масъалаҳои таъмини баробарии гендерӣ дар ҷамъият, ҳамчун фаъолияти стратегии давлат, ки бо фаъолияти муштаракӣ тамоми тарафҳои манфиатдор бо мақсади таъмини имкониятҳои баробар ба мардон ва занон барои истифодаи ҳуқуқи озодиҳои кафолатнок, фароҳам овардани шароит барои худшиносии шахс сурат мегирад. Ба андешаи мо сиёсати гендерӣ ба маънои васеъ бояд ҳамчун фаъолияти мураккаби мақсадноки давлат, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ғайриҳукуматӣ оид ба ҳамгироии равиши гендерӣ ҷиҳати аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбири гендерӣ дар ҷомеа фаҳмида шавад. Мафҳуми мазкур на танҳо самти алоҳидаи сиёсати давлат, балки як ҷузъи муттаҳидкунандаи тамоми стратегияҳои таркибии давлат, ки хусусиятҳои рафтор ва мақоми воқеии иҷтимоии намояндагони ҷинсҳои гуногунро ба назар мегирад. Ба маънои маҳдуд сиёсати гендерӣ ин фаъолияти давлат мебошад, ки ба мувозинати манфиату эҳтиёҷоти гурӯҳҳои гуногуни гендерӣ равона шудааст.

Бо таҳлили гуногунии мафҳумҳо моҳияти ин мафҳумро мо равшан менамоем, ки сиёсати гендерии давлатӣ бо амалҳои мақомоти гуногуни давлатӣ барои муқаррар намудани баробарии гендерӣ дар ҷомеа тавсиф мешавад. Чунин амалҳо метавонанд равандҳое бошанд, ки на танҳо бо таъмини шароити баробар барои худшиносӣ ва ба даст овардани мақоми иҷтимоӣ аз ҷониби занон ва мардон мувофиқи ниёзҳо, манфиатҳо ва

истеъдодҳои онҳо, балки инчунин ба фароҳам овардани имкониятҳои баробар ҳуқуқу озодиҳое, ки давлат муайян кардааст, инчунин дар тақсими захираҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва соҳми дастовардҳои худ ба рушди давлат дар тамоми соҳаҳои ҳаёт алоқаманд бошанд. Самтҳои асосии сиёсати гендерии давлат ин ҳамгироии доимии афзалиятҳо ва ниёзҳои занону мардон дар тамоми самтҳои сиёсат бо мақсади ҳифзи баробарии онҳо мебошад.

Яъне, мо сиёсати гендерии давлатиро чузби таркибии сиёсати умумии давлат мешуморем ва тамоми соҳаҳои ҳаёти онро фаро мегирем. Сиёсати давлатии гендерӣ ҳамчун амали мақомоти давлатӣ марбут ба таъмини баробарии гендерӣ дар ҷомеа, яъне таъмини як мақоми иҷтимоии занон ва мардон, таъмини шароит барои татбиқи ҳуқуқи инсон, имкониятҳои якхелаи истифодаи захираҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, маданӣ, инчунин таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар ба занон ва мардон, фаҳмида шавад. Ин амалҳои мақомоти давлатӣ барои ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ равона гардидаанд, ки ба амалӣ гардидани манфиатҳои занону мардон бештар мусоидат меkunанд.

Бо дарназардошти таҳлили адабиёти таҳқиқотӣ мо пешниҳод менамоем, ки мафҳуми «сиёсати гендерӣ» ҳамчун фаъолияти ниҳодҳои ҷамъиятӣ, давлатию байналмилалӣ оид ба таҳияи механизмҳои таъмини принсипи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳамаи шаклҳои таъбиз дар сатҳи минтақавӣ, милли ва байналмилалӣ фаҳмида шавад. Сиёсати гендерӣ чузби сиёсати иҷтимоӣ буда, бо дигар намудҳои он аз он ҷумла вобастагӣ дорад. Дар баробари ин, сиёсати гендерӣ метавонад мавҷудияти мустақилона дошта бошад, ки бо зарурати татбиқи баробарии ҳуқуқу озодиҳои занону мардон алоқаманд аст.

Дар навбати худ, сиёсати гендерии давлатиро ҳамчун фаъолияти мақомоти давлатӣ бо мақсади таҳияи ҳамаҷонибаи барномаҳо ва механизмҳо, татбиқи мунтазами принсипи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбизи гендерӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва фаъолияти давлат маънидод кардан лозим аст. Яке аз меъёрҳои асосии фарқ кардани

падидаҳои зикршуда муайян кардани таркиби предмети сиёсати гендерӣ ва сиёсати гендерии давлатӣ мебошад.

Мавриди зикр аст, ки сохтори сиёсати давлатии гендерӣ маҷмуи амалҳоро дар бар мегирад, ки ба чунин соҳаҳо таъсир мерасонанд, аз қабили:

- баробарии вазъи иҷтимоии марду зан дар ҷамъият;
- шуур, маданият, рафтори мардон;
- баробарӣ дар муносибатҳои иҷтимоӣ.

Воситаҳои амалисозии ин амалҳо фароҳам овардани шароити мувофиқ мебошанд:

- таъмини кафолати имконият барои рушди баробари мардон ва занон;
- рушди маорифи гендерӣ дар давлат;
- баланд бардоштани дараҷаи маданияти сиёсии ҷамъият.

Якҷоя ин амалҳо ва воситаҳо амалисозии онҳо сиёсати давлатии гендериро ташкил медиҳанд, ки ба назария ва концепсияҳои илмӣ дахлдор асос ёфтаанд.

Субъектҳои сиёсати гендерӣ мақомоти давлатӣ, институтҳои ҷамъиятӣ ва байналмилалӣ мебошанд, субъектҳои сиёсати давлатии гендерӣ бошанд мақомоти давлатӣ мебошанд. Ҳадафи сиёсати гендерӣ расидан ба баробарии воқеияти мардон ва занон мебошанд [169, с.78].

Аксар вақт олимон, сиёсатмадорон ва феминистҳо тафовут байни сиёсати гендерӣ ва сиёсати занонро намебинанд, онҳо дар бораи моҳияти баробарии гендерӣ, нақшҳои гендерӣ ва ғайра фаҳмиши гуногун доранд, ки ин боиси зарурати дарки нуқтаи назари мухталиф дар бораи мафҳуми таҳқиқшаванда мегардад.

Омӯзиши муносибатҳои гендерӣ аз нуқтаи назари назарияи илмҳои сиёсӣ ҳалли масъалаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Таҳлили субъектҳои муносибатҳои гендерӣ ҳамчун акторҳои сиёсӣ. Арзёбии дараҷаи ҳамбастагӣ байни занон ва ҳузури пешвоёни барҷастаи сиёсии занон барои арзёбии имкони ташкили ҳаракати сиёсии занон зарур аст. Ба мардон ҳамчун ғаёлоли сиёсӣ барои таъсиси созмонҳои махсус

эҳтиёҷот вучуд надорад, зеро бартарияти сиёсии онҳо таърихан муқаррар шудааст.

2. Хусусиятҳои сиёсӣ пайдо намудани муносибатҳои гендерӣ. Дар ин баҳогузори дараҷаи имконияти намоёндагӣ ва амалӣ намудани манфиатҳои гурӯҳҳои гендерӣ дар сиёсат арзёбӣ карда шавад. Сиёсати давлатии гендерӣ бояд на ба бехбуди вазъи замон, балки ба воқеан ноил шудан ба баробарии гендерӣ, бо назардошти манфиату имкониятҳои ҳарду ҷинс баробар нигаронида шавад.

Ба доираи масъалаҳои сиёсати гендерӣ шароити сиёсии амалисозии сиёсати гендерӣ дохил мешаванд: субъектҳои асосии сиёсати гендерӣ, мавқеи онҳо, иштироки сиёсии замон ва мардон тавассути намоёндагии сиёсӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ, ки ба дарк намудан дараҷаи таъсири онҳо ба сиёсат ва манфиатҳои онҳо имкон медиҳад.

Яке аз натиҷаҳои таҳлил ин аст, ки аксари муаллифони сиёсати гендериро бо фаъолияти давлатӣ, ки объектҳои он асосан замон мебошанд, алоқаманд мекунанд. Дар бештари ҳолатҳо муаллифони ба таҷрибаи замон ва мисолҳои мувофиқ муроҷиат мекунанд, ки дар ниҳоят ба муайян кардани таъбиз танҳо нисбат ба ҷинси заиф оварда мерасонад.

Муаллифони категорияҳои сиёсати «замон» ва «сиёсати гендерӣ»-ро ба таври гуногун шарҳ медиҳанд. Ҳамзамон сиёсатӣ замон ба сиёсати гендерӣ ворид гашта, сиёсати анъанавии гендерии давлат манфиатҳои замон ҳамчун як гурӯҳи мушаххаси иҷтимоӣ-демографии аҳолиро пешбинӣ шудааст. Ҳарду равиш то замоне ҷой дошта метавонанд, ки афкори мусоиди ҷамъиятӣ дар бораи баробарии гендерӣ дар ҷомеа ташаккул наёбад.

Баррасии амалҳои танзимгарони муносибатҳои гендерӣ аслан бо фаъолияти сохторҳои давлатӣ алоқаманд мебошад. Яъне, баҳогузори сатҳи рушди қонунгузори гендерӣ дар кишвар ва самти он, инчунин арзёбии хусусияти фарҳанги сиёсии гендерии аҳоли, дар аввал аз шахсони маъсул (сиёсатмадорон, мансабдорон, менечерҳо) ва онҳое, ки ташаккули афкори

умум сару кор доранд (рӯзноманигорон, мутахассисон оид ба робита бо ҷомеа ва таблиғ), пайваста мебошад.

Ба занон соҳаи хусусии оила ва тамоми мушкилоти марбут ба он тааллуқ дорад. Фаъолияти мардон дар соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ (иқтисод, сиёсат, мудофия) амалӣ мешаванд ва мушкилоти онро ҳал мекунанд. Мушкилоти занон ба таври автоматӣ ба доираи сиёсати мардона ворид намегарданд. Гузашта аз ин, агар мо дар бораи неолиберализм сухан ронем, онҳо шояд умуман ба он дохил нашаванд. Ва ин хусусияти сиёсии муносибатҳои гендериро ҳамчун муносибатҳои ҳукмронӣ ва тобеият дар сиёсати иҷтимоӣ ошкор месозад. То вақте, ки соҳаи оммавӣ ва бахусус соҳаи қабули қарорҳои асосӣ ба мардон тааллуқ дорад, манфиатҳои бахши хусусӣ (зан) наметавонанд дар сиёсат ва идораи давлатӣ ба таври мунтазам пешбарӣ карда шаванд.

Таърихан дар адабиёти таҳқиқотӣ, ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ, санадҳои ҳуқуқии кишварҳои гуногун дар самти кафолати мувозинати гендерӣ аз ҷониби давлат истилоҳоти гуногун истифода мегарданд аз ҷумла: «сиёсат ба манфиати занон» «сиёсати (давлат) нисбати занон», «сиёсати занон» ва ғайра. Баъдан, ҳангоми муайян гардидани ҳолатҳои маҳдудиятҳои мардон дар барорбари занон, пажӯҳишгарон, ходимони ҷамъиятӣ, стёсатмадорон ва дигарон мафҳумҳои васеътарро истифода намуданд: «сиёсат ба манфиати баробарӣ», «сиёсати (давлат) ба даст овардани ҳуқуқҳои баробар ва имкониятҳо», «сиёсати гендерӣ», «сиёсати давлатии таъмини баробарии занон ва мардон», «сиёсати гендерии давлатии таъмини баробарии занон ва мардон», «сиёсати гендерии давлатӣ» ва ғайра. Ин истилоҳот якхела набошанд ҳам, қомилан бо ҳам алоқаманд ва вобастаанд. Мазмуни маъноии истилоҳоти «сиёсати гендерӣ» ва «сиёсати гендерии давлатӣ» гуногун ва номувофиқ аст. Сиёсати гендерӣ маъмултар буда, он бояд ба таъмини иштироки мутавозини мардону занон дар қабули қарорҳо дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти иҷтимоӣ нигаронида шавад.

Пешниҳод менамоем, ки дар доираи истилоҳӣ «сиёсати гендерӣ» фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва

созмонҳои байналмилалӣ оид ба ҳалли мушкилоти гендерӣ (таҳияи механизмҳои таъмини принципи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбиз) ва эҷоди технологияҳои ҳалли онҳо нигаронида шудааст, фаҳмида шавад. Омилҳои муҳими сиёсати самараноки гендерӣ, сатҳи рушди институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ, муносибати ҷомеа мебошанд, зеро танҳо дар доираи институтсионалӣ фаъолияти равшани ҳама гуна соҳаи фаъолияти инсон имконпазир аст.

1.2. Масъалаҳои таҳқиқи муносибатҳои гендерӣ ва тамоюлҳои асосии инкишофи он

Дар тӯли таърих сиёсати давлатӣ дар асоси эътиқод ва анъанаҳои бартарияти мардон қабул мегардиданд ва ба табдили зан ба чинси дуюм равона гардида буданд. Занон дар низомҳои сиёсӣ, ки асосан дар доираи сохтори патриархалӣ ҷой доранд ва мавқеи худро пайдо накарда буданд. Дар санадҳои муҳими расмӣ бештар манфиатҳои мардон ба инобат гирифта мешуданд. Ҳамин тавр, масалан дар қонунҳои қадимии Ҳиндустон занҳо қариб ҳеҷ ҳуқуқи қонунӣ надоштанд ва занон ҳамчун мавҷудоти паст эътироф мегардиданд [134, с.131]. Дар Юнони қадим, афкори фалсафии Афлотун ва Арасту ба таври амиқ таъсир гузошт ва рамзи патриархалии ҷомеа буд. Онҳо мантиқ, маънавият ва ақлро бо мардонагӣ алоқаманд медиданд, ки мардон дар зиндагии ҷамъиятӣ, сиёсат ва роҳбарӣ нақши муҳим дошта бошанд, дар ҳоле ки занон бо ҳаёти хонагӣ ва эҳсосоти шахсӣ пайванд мегирифтанд. Аз ин рӯ, ду соҳаи хос барои мардон ва занон ба вучуд омад: мардҳо барои қорҳои ҷамъиятӣ ва сиёсат масъул буданд, дар ҳоле ки занон танҳо ба вазифаҳои хусусӣ ва хонагӣ, ки нигаронии ҳаёти рӯзмарра ва хонавода буд, маҳдуд мешуданд.

Андешаҳои Афлотун (427-347 пеш аз милод) дар бораи зан имрӯз ҳам аҳамияти худро нигоҳ медоранд. Андешаҳои ӯ дар бораи занон дар ду қутби гуногун шарҳ дода мешаванд. Дар ҳоле ки Афлотун, ки дар баъзе қисматҳои асараш занонро баробар ба мардон эътироф намекунад, баъзе олимони бар ин

назаранд, ки Афлотун протофеминист аст. Афлотун садсолаҳо пеш занонро паст намезад ва ҳуқуқҳои онҳоро ғимоя мекард. Мутафаккир бар ин назар буд, ки мардон ба ҷуз қори хона дар ҳама ҷиҳат аз занон бартарӣ доранд. Ҳарчанд андешаҳои Афлотун баробарии зану мардро тарғиб намекунад ва мардонро дар ҳама соҳаҳо таъвоҷотар ва муваффақтар аз занон намешуморанд, аммо аз нигоҳи эҷоди баробарии имкониятҳо дар арсаи иҷтимоӣ метавон як таҳаввулотӣ мусбат арзёбӣ кард. Ҳарчанд аз замони Афлотун дувуним ҳазор сол сипарӣ шуда бошад ҳам, дарки ҷинсият дар фарҳангҳои мухталиф гуногун аст, аммо дар маҷмӯъ бо огоҳӣ фаро гирифта шудааст, ки зан ҳеҷ гоҳ бо мард баробар шуда наметавонад. Дар анъанае, ки аз Юнони бостон то ба имрӯз боқӣ мондааст, занонро ғайрифайсал, заъиф, худхоҳ, душвор, эҳсосотӣ ва ҳатто натавон ва мардонро таъвоҷот, ҷолоқ, боақл, боистеъдод ва равшанфикр таъсиф мекунанд.

Арасту яке аз мутафаккирони барҷастаи тафаккури бостон, ки ақидаҳоиаш дар тӯли солҳои тӯлонӣ ҳам дар ҷомеаи ғарбӣ нуфуз дошт, дар асари худ бо номи «Сиёсат» дар мавзӯи равоҷоти ҳонаводагӣ ва қудрати дохили андешаҳои мухталиф баён намудааст. Ӯ аҳамияти иттиҳороти зан ба шавҳар ва сатҳи занро дар ваҳдати оила қайд менамояд. Ба андешаи Арасту ақли мард аз зан болотар аст ва зан бояд зерӣ ғимояи шавҳар қарор дошта бошад. Ин андешаҳои Арасту, ки ба зидди занон равоҷи гардида буданд, ба давлатмардон, қонунгуздорон, сиёсатмадорон илҳом бахшидааст. Мутафаккир боъарӣ дошт, ки нобаробарии байни ҷинсҳо табиист, мард табиатан болотар аст ва зан пасттар аст ва аз ин рӯ, яқум ҳуқуқронӣ мекунад, дуҷум тобеъ аст [35, с.133], ва зан наметавонад ҳадафҳои аз ҳадафҳои мард тафовуткунанда дошта бошад. Ҳамин таъри, бартарияти мардон асоснокии илмӣ худро мегирад. Гузашта аз ин, дар анъанаи илмӣ асримийёнагӣ (насронӣ) мизогиния ҳамчун азбайнбарӣ ва хориҷ кардани занон аз тафаккури оқилона ва аз ин рӯ, дар маҷмӯъ аз ҳаёти ҷамъиятӣ ба вуҷуд омад [201].

Дар Рими қадим бошад нобаробарии мардону занони римӣ як унсурӣ тақсимкунандаи ҷомеа буд. Муҳаққиқони Рим ҳолати табиӣ зертобеъ будани

занро бо заъифи хусусиятҳои модарзодии онҳо тафовутҳои байни мардон ва занон асоснок мегарданд [201].

Маълумот дар бораи вазъи зан бештар дар муҳимтарин сарчашмаи таърихӣ ва ёдгории хаттии тоҷикон «Авесто» оварда шудааст. Муҳаққиқони дини зардуштӣ бар ин назаранд, ки асосгузори дини зардуштӣ Зардушт дар мавъизаҳои баробарии зану мард, ба сарпарастии занонро қайд менамуд [127, с.12]. Зардушт духтарашро махсус Паору Чиста номида буд, ки маънои «бо дониши фаровон»-ро дошт, то занони эътиқодманди ин давра барои дониш талош кунанд, мисли мардон ба донишомӯзи пардозанд ва дар маросимҳои сиёсӣ ширкат варзанд. Зардушт ба духтараш тавсия додааст, ки «ҳамеша дар бораи тасмимҳои андеша кунад ва оқилона амал кунад», ки ин аз эҳтироми Зардушт ба ҳуқуқи зан гувоҳӣ медиҳад. Дар ин замон зан дорои моликияти шахсии худ буд ва инчунин ба як қисми даромади хона, ки ҳудаш соҳиби он буд, ҳуқуқ дошт. Вай метавонист бо маблағи худ хона созад, заминро обшорӣ кунад, дарахт шинонад ва ғайра.

Дар таърих аввалин Эълумияи ҳуқуқи инсон эълумияи нахустин подшоҳи Форс (539 пеш аз милод) бо номи силиндраи Куруш маълум аст. Тибқи он эълумия оҳилии Бобулистони Қадим гурӯҳи зерини ҳуқуқу озодиҳоро гирифтанд: баробарӣ сарфи назар аз нажод, дин ва забон; озод шудан аз ғуломӣ; таҳаммулпазирии динӣ. Эълумия муқаррар мекард, ки меҳвари асосии ҳуқуқу озодиҳои инсон эътирофи қадру қимати шахсият мебошад, ки он ба тамоми мардумон мувофиқ буда, ҳуқуқҳои баробар ва дахлнопазирии онҳо асоси сулҳу озодӣ ва адолат аст. Ин меъёрҳо дар айни замон дар Эълумияи ҳуқуқи башар, ки соли 1948 қабул гардидааст, ҳамчун муҳтаво истифода шуда, барои тамоми мамлакатҳои узви СММ ҳамчун раҳнамои ҳуқуқӣ ва сарчашмаи арзиши инсонӣ ва ба ҳисоб мераванд [171, с.219].

Абӯалӣ ибни Сино дар асари безаволи худ «Тадбири манзил» фалсафаи таҷрибаи маҷмуи масъалаҳоро, ки бо муносибатҳои гендерӣ ва хонаводагӣ тааллуқ дорад, таҳлил менамояд. Ба ақидаи ӯ барои мард ҳамкору ҳамдаст, ҷонишине лозим аст, ки маводи захиракардаи ӯро аз талаю тороч ҷифз

намояд. Зан ба ин сифат фарди аз ҳама мувофиқ мебошад. Ибни Сино занро ҳамсари комилхукуқи мард шуморида, покии муносибати тарафайни байни зану шавхарро васф менамояд [79, с.34]. Мутафаккир чунин меҳисобад, ки «зани содиқ ва хушахлоқ шарики хоси мард, барои ҳалли масъалаҳои ашъи ӯ ҷонишин дар хона ва одами боваринок дар тарбияи кӯдакони ӯст» [80, с.60]. Мусаллам аст, ки Ибни Сино дар ин талаботи худ зани идеалиро дар шароити ҷамъияти, ки ӯ дар он мезист, тавсия мекунад. Дар умум Ибни Сино баробархукуқӣ, ҳурмати тарафайн, мулоиматӣ, якдигарфаҳмиро ташвиқ менамояд. Асари Абӯали ибни Сино «Тадбири манзил»-ро сарчашмаи устувори фалсафаи таҷрибавӣ ҳисобида мешавад, таҳлили фалсафии анъанаҳои таълимоти мардонагӣ ва назокати занро дар он дидан мумкин аст [79, с.37].

Дар «Шоҳнома»-и достони Абулқосим Фирдавсӣ мавқеи баланди занҳо дар ҷаҳолияти ҳаёти ҷамъиятии давраи тоисломӣ нишон дода шудааст. Ҳаминро бояд қайд намуд, ки Ҳаким Фирдавсӣ дар достони безаволи худ, бештар ба он диққат додааст, ки занҳо давлатро (давлати Ҳорун) на камтар аз мардҳо, балки бештар аз онҳо идора менамоянд [49, с.193]. Ҳамзамон мутафаккир бузург низ дар ҳалқаи асрии хусусиятҳои хоси гендерӣ қарор дошт. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, ин образҳои баланди муаллиф ҷомеаи ӯро ифода мекунанд. Масалан, «Гурдофарид, ки яке аз образҳои маъруф дар адабиёти форсу тоҷик мебошад [47, с.159], ҳамагӣ як маротиба дар майдони ҷарб пайдо мешаваду бо ҷои мукофот аз Сухроб ба маҳбас қашида мешавад» [159, с.64]. Ба андешаи Фирдавсӣ ва тибқи назари ҳокимони онвақта шоистаи боварии пурра намебошанд.

Дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ муносибатҳо байни зан ва мард, ки дар «Шоҳнома» тасвир шудаанд, асосан хусусияти патриархалӣ доштанд. Ҳамзамон занон дар «Шоҳнома» дар баробари мардон ҷойгоҳи махсус доранд. Ба қатори чунин занон, ки дар баробари мардон ҷонбозиҳо намуданд Фаронак, Шаҳнавоз, Рудоба, Таҳмина, Гурдофарид, Судоба, Фарангис, Манижа, Рухшонак ва дигарон мебошанд [104, с.67]. Дар фалсафа

асримиёнагӣ зан ҳамчун субъекти махсуси ғайрифаъл эътироф мегардид, ки ин адешаҳо дар асари «Қобусномаи»-и Унсурулмаолии Кайковус ифода гардидаанд.

Хусусияти муҳими афкори мутафаккирони форсу тоҷик ин аст, ки онҳо барои тавсифи мукаддасоти меъёрҳои гендерӣ ва идеалҳо аз мафҳум ва категорияҳои динии ҳеш истифода мебарданд. Мутафаккирон марду занро бо истифода аз рамзҳо ва арзишҳои динӣ дар контексти ахлоқӣ ва иҷтимоии ҷомеа тавсиф мекарданд.

Аз ҳамин ҷост фарзияи устувор ва беҳатои қонуни қоидаҳои меъёри гендерӣ. Ин чунин маъно дорад, ки ҳамаи меёр, қонуни қоидаҳои гендерӣ пешакӣ аз тарафи Худованд муайян карда шудаанд ва ин меёрҳо нақши худро дар ҷамъият гузоштаанд. Мувофиқи ин ақида, зан бояд дар ҷорҷӯбаи хонавода ва муносибатҳои хонаводагӣ маҳдуд шавад, чунки ҳуди табиат инро пешакӣ муайян намудааст. Ба мардон бошад, мутлақо ҳамаи он чизе, ки ба инсон тааллуқ дораду ҳоси зан нест, дастрас мебошад [159, с.22]. Тавре ки мутафаккири барҷастаи тоҷик Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома» овардааст: «Агар фарзанд духтар бошад, ўро ба дояғони мастураи некӯпарвар бисупор ва ҷун бузург шавад, ба муаллима деҳ, то намозу рӯза ва он ҷӣ шариати шариат он аст, аз фароиз биёмӯзад. Валекин дабири маёмӯзаш ва ҷун бузург шуд, ҳар ҷӣ зудтар ҷаҳд кун, ки ба шавҳараш диҳӣ, ки духтар нобуда беҳ ва ҷун бувад, бо шӯй деҳ. Он чи дорӣ, аввал дар барги духтар кун ва шуғл вайро бисоз ва ўро дар гардани касе кун, то аз ғами вай бираҳӣ» [129, с.96]. Ҳамзамон тамоми гуфтаҳои мутафаккири қобили қабул нестанд, чунки дар баъзе ҳолатҳо муаллиф ба зан ҳатто нигоҳи душманона дорад.

Дар сиёсатшиносии гендерӣ ҳангоми гузаронидани таҳлилҳои сиёсии вазъи қонун на ҳолатҳои нобаробарии қону мардҳо дар ҷамъият, балки моҳияти сиёсии қонун нобаробариро муайян намудан муҳим аст. Зеро тавре дар назария сиёсатшиносӣ қайд карда мешавад: «сиёсат — фаъолияти сохторҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки зиддиятҳои ба озодии тамоми ҷамъият таҳдидкунандаро ҳал мекунанд» [122, с.85].

Феминизм як чунбишест, ки ба занон имкони фарди озод будан ва амалӣ сохтани ниёзҳои худро медиҳад. Моҳияти ҳаракати феминистӣ аз он иборат аст, ки занон ва мардон ҳамчун шахсони баробар ва озод бояд зиндагӣ кунанд. Ҳамзамон феминизм ба мафҳуме табдил ёфтааст, ки дар ҷомеаҳои гуногун ба таври гуногун фаҳмида мешавад. Дар ҳоле ки дар кишварҳои сарватманд феминизм ҳамчун як раванди «эгалитарӣ» қабул мешавад, дар кишварҳои заиф он ҳамчун як ҳаракате муайян карда мешавад, ки кӯшиши аз байн бурдани оиларо дорад. Ҳамзамон тавре С. Айвазова менависад «яке аз равшантарин далели робитаи гендер ва сиёсат, аз ниҳоди шахрвандӣ дур мондани занон дар давраи инқилобҳои бузурги асрҳои XVIII-XIX мебошад» [114, с.25].

Занҳо аз аввал ба вазъият вокуниш намуданд. Ҳамин тавр, новобаста аз он, ки соли 1791 Эъломияи ҳуқуқҳои занон ва шахрвандон «эътирофи баробарҳуқуқии иҷтимоию сиёсии занонро талаб мекард» [206], барои занони фаронсавӣ ба даст овардани ҳуқуқи овоздиҳӣ имконпазир нагардид. Вақте ки парлумони Фаронса дар соли 1789 Эъломияи ҳуқуқи инсон ва шахрвандро, ки асоси инқилоби Фаронса, қабул кард, кӯшишҳо барои эътирофи ҳуқуқи зан ҳамчун шахрванд натиҷа надод. Воқеан, ҳарчанд унвони эъломия бо забони тоҷикӣ ҳамчун «ҳуқуқи инсон ва шахрванд» тарҷума шуда бошад ҳам, дар Фаронса он ба ҳуқуқи «шахрвандони мард» ишора мекард.

Дар ҷавоб сарфи назар гардидани ҳуқуқи занҳо дар эъломия, соли 1791 Де Гуж, ки яке аз пешсафони чунбиши ҳуқуқи занон маҳсуб меёфт, Эъломияи ҳуқуқи зан ва шахрванди занро нашр кард, ки дар он навишта шуда буд, ки занон низ аз таваллуд инсонанд ва онҳо баробари мардон ҳуқуқ доранд. Баъд аз як сол интишори ин Эъломия мутафаккири англис Мэри Уоллстоункрафт китоби машҳури худ «Дар ҳимояи ҳуқуқи занон»-ро нашр кард, ки дар он аз ҳуқуқи занон ба ширкати баробар дар таҳсил ва ҳаёти ҷамъиятӣ дифоъ кардааст. Ҳарчанд «Дар ҳимояи ҳуқуқи занон» дар замоне навишта шуда буд, ки мафҳуми феминизм ҳанӯз ташаккул наёфта буд, аммо имрӯз яке аз аввалин намунаҳои адабиёти феминистӣ маҳсуб мешавад. Он тарзи тафаккурест, ки ба

мушкилот, таъқиб ва зулм, ки занҳо рӯбарӯ мешаванд, на танҳо вобаста ба чинсашон, балки ба омилҳои дигар, аз қабилӣ синф, наҷод, миллат, дин ва забон пайванд медиҳад. Ин ҷунбиш, ки аз ҷониби Мэри Уоллстоункрафт «Дар ҳимояи ҳуқуқи занон» оғоз шудааст, ки соли 1792 нашр шудааст, ҳадафи озодии занон, хотима додан ба зулми онҳо ва эътирофи ҳуқуқҳои онҳост.

Муборизаи занон барои ҳуқуқҳои сиёсии бар асоси шаҳрвандӣ, асосан дар миёнаҳои асри XIX бо таъсиси созмонҳои занон бо ин мақсад дар бисёр кишварҳо оғоз ёфт. Мавҷи аввал, ки марҳилаи аввали ҷунбиши феминистиро ташкил медод ва ҳарчанд дар кишварҳои гуногун фарқ мекард, ба таври умум то солҳои 1920 идома дошт, ба далели таъкид ба баробарӣ бо номи «феминизми ҳуқуқи баробар» низ маъруф аст. Яке аз соҳаҳои, ки занон баробариҳо бо мардон талаб мекарданд, сиёсат буд.

Ташкилотҳои, ки аз ҷониби занон бо ин мақсад таъсис дода шудаанд ва раванди амали онҳо, ки онҳо ташаббускоранд, ҷунбиши интиҳоботӣ номида мешаванд. Ҳуқуқи интиҳобот аз калимаи латинии «suffragium» гирифта шуда, маънои овоздиҳӣ дорад ва маънои ҳуқуқи овоздиҳӣ ё ҳуқуқи интиҳобро дорад. Ҳаракати овоздиҳӣ номи умумии мубориза барои ҳуқуқи интиҳоб ва интиҳоб шудан буд, ки аз ҷониби садҳо созмонҳо ва даҳҳо ҳазор занон, ки дар даҳҳо кишвар аз ҷониби созмонҳо буданд, тавассути амалҳои бешумор, гирдиҳамоиҳо, конференсияҳо, конгрессҳо ва нашрияҳо дар тӯли даҳсолаҳо амалӣ мегардиданд.

Яке аз кишварҳои, ки дар он ҳаракати ҳуқуқи интиҳобот таъсирбахш буд, Англия буд. Намунаи англисӣ ба маърақаҳои интиҳоботии занон дар дигар кишварҳо ҳам аз ҷиҳати ақлӣ ва ҳам аз ҷиҳати репертуари асосии концептуалӣ ва амалии ҳаракат таъсири назаррас дошт. Гурӯҳҳои, ки барои ҳуқуқи интиҳоботии занон дар Англия мубориза мебаранд, соли 1897 бо номи «Иттифоқи миллии ҷамъиятҳои ҳуқуқи интиҳоботии занон» муттаҳид шуданд. Англисҳо кӯшиш мекарданд, ки овози худро ба воситаи наشري журналҳо, нутқҳо дар конференсияҳо ва ташкили маҷлисҳо ба ҳама расонанд.

Феминистҳо меҳостанд муборизаро барои ҳуқуқи овоздиҳӣ тавассути амалҳои нав идома диҳанд ва дар соли 1903 иттиҳоди иҷтимоӣ ва сиёсии занонро таъсис доданд. Ин гурӯҳ, ки шеваҳои радикалтареро пеш гирифта, муборизаи муҳиме барои ҳуқуқи занон ба интиҳобот бурда, гуруснанишинӣ ташкил карда, худро ба панҷара мебастанд, дар девор шиорҳо мекашиданд ва гоҳе биноҳоро оташ мезаданд. Дар чараёни ин эътирозҳо садҳо занҳо боздошт шуданд. Баҳс дар бораи роҳ ва усулҳои мубориза барои ҳуқуқҳои сиёсӣ ва фарқияти байни интиҳобкунандагон ва ҳуқуқи овоздиҳӣ аз ҷумлаи мубоҳисаҳои муҳимтарине буданд, ки ҳаракати интиҳоботи занонро дар Англия ташаккул доданд ва ба муносибатҳои дохили ҳаракат муддати тӯлонӣ таъсир расониданд.

Чунин вазъият дар Амрико низ вучуд дошт. Ассотсиатсияи миллии овоздиҳии занон соли 1890 таъсис ёфта буд. Як гурӯҳи феминистҳои амрикоӣ, ки ин ассотсиатсияро тарк карда буданд, боз дар натиҷаи баҳсҳо дар бораи усулҳо, дар иттиҳоди Ҳизби Миллии Зан (NWP) дар соли 1916 муттаҳид шуданд. Феминистҳои ин иттиҳод аввалин гурӯҳе буданд, ки дар назди Кохи Сафед иқдомоти сиёсӣ баргузор карданд ва пешравони беитоати шаҳрвандӣ дар Амрико маҳсуб мешаванд, шаш рӯз дар назди панҷараҳои Кохи Сафед гирдиҳамоии хомӯшонаро барои ҳуқуқи овоздиҳӣ баргузор карданд. Ба ин далел, бисёре аз ин феминистҳо, ки бо номи «муҳофизони хомӯш» маъруфанд, барои амалҳои комилан осоишташон лату кӯб ва зиндонӣ шуданд. Муборизае, ки занон бори аввал дар кишварҳои худ барои ҳуқуқи интиҳоб ва интиҳоб ташкил карда буданд, дар ибтидои асри XX ба як маъракаи муштарак табдил ёфт ва тамоми феминистҳо ва ҳомиёни ҳуқуқи занонро дар сатҳи байналмилалӣ муттаҳид кард. Соли 1904 ассотсиатсияҳои миллии якчанд кишварҳо дар Берлин ҷамъ омада, ташкилоти байналмиллалиро бо номи «Иттиҳоди байналхалқии ҳуқуқи овоздиҳии занон» таъсис доданд, ки ин муборизаи умумиро муттаҳид карда, барои таъмини ҳуқуқи овоздиҳии занон дар ҳама кишварҳо кӯшиш мекард.

Ҳамин тавр, феминизм як равишест, ки баробарӣ ва озодии занонро дар соҳаҳои ҷамъиятӣ ва хусусӣ фаро мегирад. Ба ибораи дигар, феминизм як фаъолиятест, ки мубориза барои ҳуқуқи занон, муқовимат ба зулм, мақоми баробар ва озодиро дар бар мегирад. Ҳадафи асосии феминизм тағйир додани муносибатҳои анъанавии гендерӣ мебошад, ки занонро дар мавқеи дуюмдараҷа мегузошт. Назарияҳои феминистӣ бар ин назаранд, ки дар сатҳи ҷомеа низоъ байни зану мард вучуд дорад.

Бояд қайд намуд, ки назарияи феминистӣ дар ягон ҷомеа пурра дастгирӣ карда намешавад. Тавре таърихи ин ҳаркат гувоҳ аст, занҳо ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ ба ин мазмун ба сари ҳокимият наомадаанд, ҳизби занон дар ягон кишвар мавҷуд нест ва аслан чунин ҳаракати занон хусусияти оммавӣ надорад. Ҳамзамон новобаста аз зиёд будани иттиҳодҳои занон, ҳадди аққали онҳо ҳадафҳои сиёсӣ доранд. Муваффақияти ҳаракати занон на «ғалаба бар душман», балки «дохил шудан ба лагери душман» (яъне, ворид шудани занон ба сохторҳои қудратии дар баробарӣ бо мардон) мебошад.

Муносибатҳои гендерӣ зиддиятҳои бисёр дошта, феминизм яке аз шаклҳои зиддиятҳои «фаъол» мебошад, вале мазмуни равандҳои гендериро дар ҷамъият бо он пуррра маҳдуд намудан мумкин аст. Ҷараёни мазкур бо иддао ва баёни норозигии занон нисбати таъмин ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо ташаккул ёфт ва рушд кард.

Аз ин рӯ, маълум мешавад, ки табиати сиёсии муносибатҳои гендерӣ тағйирёбанда буда, вобаста ба сатҳи рушд ва вазъияти таърихӣ хусусияти сиёсӣ мегирдад ва ё чунин хусусияташро аз даст медиҳад. Чунин марҳилаҳои ин равандро ҷудо намудан мумкин аст: то сиёсӣ, сиёсӣ ва баъд аз сиёсӣ.

Дар марҳилаи пеш аз сиёсӣ аз сабабе, ки занҳо манфиатҳои худро бо манфиатҳои занон муқоиса намекарданд, муносибатҳои гендерӣ ҳислати сиёсӣ надоштанд. Тавре К. Шмитт қайд менамояд занҳо зери сарпарастии онҳое, ки «мудоғиба аз душманони беруна ва бо ҳамин ҳукмронии сиёсиро» ба дӯши худ мегирифтанд» [173, с.174], яъне мардҳо қарор доштанд.

«Фалсафаи сиёсии номи феминизм пурра ба муҳокимаи ин марҳила бахшида шудааст» [39, с.54].

Дар марҳилаи сиёсӣ манфиатҳои сиёсии занон аллакай равшантар ифода мегардиданд, шарҳи истилоҳӣ сиёсати гендерӣ пайдо мегардад, ки тибқи он «муносибатҳои ҳокимиятӣ байни мардон ва занон тамоми соҳаҳои ҳаётро фаро мегирад...» [40, с.269]. Пайдоиши муборизаи сиёсии занон дар шакли нав феминизми радикалӣ ба назар мерасад, ки на танҳо ба сарнагун кардани ҳокимияти мардон, балки ба бунёди «ҷаҳони бе мардон» даъват мекунанд, «Ҷанг то ғалаба». Феминизми радикалӣ баҳс мекунад, ки бартарияти мардон нобаробарии гендерӣ дар ҷомеа аст. Тибқи ин ақида, бартарӣ доштани мардон аз занон ва бартарии ҷавонмардон аз пиронсолон боиси он мешавад, ки занон дар ҷомеа ба мақоми дуҷумдараҷа афтаданд. Дар ин ҷаҳорҷӯба феминистҳои радикалӣ қайд мекарданд, ки низоми патриархалӣ ин нобаробариро қонунӣ мегардонад ва сабаби асосии низоъ байни ҷинсҳост. Феминизми радикалӣ ба он назаранд, ки занон ва мардон табиатан гуногунанд ва мардон таърихан кӯшиши зулм кардани занонро доштанд. Бинобар ин занонро лозим аст, ки аз ниёзмандӣ ба мардон раҳо шаванд ва миёни худ як ҷомеаи ҳамбастагӣ эҷод кунанд. Феминистҳои радикалӣ бар ин назаранд, ки барои тағйир додани вазъи кунунӣ тағйироти бунёдӣ бештар лозим аст ва ҳадафи он комилан аз байн бурдани патриархияи берун аз меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад. Дар ҷавоб «муҳофизони мардон» (антифеминистҳо ҳамчун муҳолифони феминистҳо) пайдо мешаванд ва ҳаракати мардона ташаккул меёбад. Тавре И. Кон қайд менамояд: «Пайдо шудани ҷунбиши муташаккил ва идеологии занонро мардон ҳамчун таҳдид, даъвати зехнӣ ва ё намунаи пайравӣ, ғаъол кардани хоҳиши дифоъ аз манфиатҳои гурӯҳии худ медонанд» [65, с.13]. Ба сифати далели гуфтаҳо муаллиф ҷунбиши консервативӣ-муҳофизатии мардона, ки ба ҳифз ва эҳёи имтиёзҳои мардона нигаронида шудааст, аз қабилӣ «Ҷунбиши ҳуқуқи мардон»-и амрикоиро мисол меорад. Ҳам дар қор ва ҳам дар оила мардони

муосир нисбат ба заноне, ки ба онҳо дар ҳама ҷо бартарӣ дода мешаванд, бештар мазлумшуда мегарданд» [65, с.17].

Умуман метавон андешаҳои зидди феминистиро ба чаҳор гурӯҳ тақсим намуд: ба андешаи гурӯҳи якум дар ҷомеа зулми занон вучуд надорад ва гурӯҳи таъбизшуда дар асл мардон мебошанд [234, с.234]. Далелҳои гурӯҳи дуюм ба он нигаронида шудаанд, ки зани «оддӣ» аллакай аҳволи хуб дорад, ба ӯ лозим нест, ки барои ҳуқуқи худ мубориза барад, дар шароити патриархӣ ӯ танҳо ғолиб меояд. Гурӯҳи сеюм бо иттиҳомҳои он алоқаманд аст, ки феминистҳо барои аз нав тақсим кардани захираҳо ба манфиати худ қудрат меҷӯянд [228, с.59]. Ва ниҳоят, чаҳорум дар бораи оқибатҳои харобиовари додани ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар занон бо мардон муҳокима меронанд.

Дар натиҷа, зиёда аз сесад соли мавҷудияти назарияи феминистӣ [40, с.17] ҳаракати умумиҷаҳонии занон, ки манфиатҳои занонро ҳимоя менамуд, танҳо дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ муваффақиятҳои ҷиддии сиёсиро ба даст овард [2]. Дар сатҳи миллии мушкилот вобаста ба баробарии гендерӣ ҳатто дар кишварҳои пешрафта боқӣ мондаанд [221].

Масъалаи таҳқиқоти гендерӣ танҳо проблемаҳои иҷтимоии фаъолияти ҷинсҳоро матраҳ намуда, аз муҳайё намудани заминаҳо ва воситаҳои татбиқи сиёсати гендерӣ дур буд. Пас, таҳқиқоти гендерӣ масъалаи назариявӣю методологиест, ки ҷараёни ташаккули муносибатҳои гендериро дар асоси назарияҳои гуногуни илмӣ меомӯзонад. Дар ин маврид чунин таҳқиқот хосияти байнифаннӣ дорад. Дар ҷодаи фанҳои гуногуни ҷомеашиносӣ омӯхта мешавад. Таҳқиқотҳои гендерӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди муносибатҳои гендерӣ ташаккул ёфтааст, ки бештар онро ба мактаби амрикоии таҳқиқоти гендерӣ ва мактаби аврупоии таҳқиқоти гендерӣ мансуб медонанд.

Бояд таъкид намуд, ки бо баробарии таҳқиқотҳои гендерӣ инчунин таҳқиқотҳои занона ва таҳқиқотҳои феминистӣ вучуд доранд, ки масъалаҳои гуногуни рушди муносибатҳои иҷтимоиву сиёсиро роҷеъ ба масъалаи ҷинсҳо ва татбиқи онҳоро дар амал дар бар мегиранд. Таҳқиқотҳои гендерӣ ҳамчун

падидаи иҷтимоӣ эътироф гардида, танҳо соли 1980 ҳамчун соҳаи илми мустақил дар донишгоҳҳои амрикоӣ мавриди таълим ва омӯзиш қарор гирифтанд. Курсҳои академии таълимӣ дар сатҳи таҳқиқоти гендерӣ (gender studies) ду чараён аввалан таҳқиқоти занона (women's studies) ва баъдан, пас аз тақрибан 10 сол бо таҳқиқоти феминистӣ (feminist studies) пайваста буд.

Аслан, дар мавриди таҳлили рафти ташаккули омӯзиши таҳқиқоти гендерӣ маълум мегардад, ки ду мактаби асосии он вучуд дорад: мактаби амрикоии таҳқиқоти амрикоии гендерӣ ва мактаби таҳқиқоти аврупоии гендерӣ. Мактаби амрикоии таҳқиқоти гендерӣ нисбатан пештар, тақрибан дар солҳои пас аз ҷангӣ ташаккул ёфтааст. Барои таҳқиқи босамари ҳамаи равандҳои ташаккули муносибатҳои гендерӣ, дар ибтидо муносибати занон дар ИМА марказҳои таҳқиқотӣ ва ҳатто институтҳои таҳқиқотӣ ташкил гардиданд. Масалан, дар раванди ташаккули ин муносибатҳоро ба инобат гирем маълум мешавад, ки он чандин давраро дар бар мегирад, ки асосан, бо масъалаҳои ташаккули мақоми занон, баъдан бо масъалаҳои гендерӣ алоқаманд буда, айнаи ҳол хусусиятҳои ташаккули гуногунрангии гендериро таҳлил мекунад.

Мактаби таҳқиқоти аврупоӣ дар соҳаи гендер нисбатан ҷавон аст. Он танҳо солҳои 90-уми асри XX дар кишварҳои аврупоӣ ба сифати марказҳои илмӣ, кафедраҳои донишгоҳӣ дар раванди таҳқиқи илмҳои ҷамъиятӣ ташкил гардидааст. Дар мавзӯи масъалаи таҳқиқ низ мактабҳо аз ҳамдигар тафовут доранд. Беш аз он илми амрикоӣ бештар бо таҳқиқи феминизм ва муайян кардани дараҷаи хусусиятҳои ташаккули он вобаста мебошад. Пас дар Аврупо масъала бештар бо таъмини баробарии гендерӣ ва таъмини он дар татбиқи сиёсати гендерӣ пайваста мебошад [43, с.55].

Бояд таъкид намуд, ки таҳқиқоти гендерӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ низ ба яке аз фаъолияти илмиву назариявии масоили занон ва таҳкими он бо баробарии мардон доништа шудааст. Таҳқиқоти мазкур на танҳо бо мақсади омӯзиши зан ва таъмини баробарии гендерӣ ё баланд бардоштани нақши зан дар низоми сиёсии шуравӣ анҷом дода мешуд, балки он мақоми зан ва саҳми

занро дар таҳкими бунёди коммунизм ошкор мекард. Таҳқиқоти гендерӣ дар айни ҳол шабакаҳои донишгоҳҳои кишварҳои собиқ шуравиро дар бар мегирад. Шабакаҳои мазкур ба таҳқиқотҳои микдориву сифатии ҳолати ташаккули муносибатҳои гендерӣ сару кор доранд.

Ҳамин тариқ, дар илмҳои ҷомеашиносӣ таҳқиқоти гендерӣ бо масоили таълимоти гендерӣ, муносибати гендерӣ, баробарии гендерӣ ва ҳувиати гендерӣ алоқаманд мебошад. Масоили таҳқиқоти гендерӣ дар илмҳои сиёсӣ бо татбиқи он дар сиёсати давлатӣ, дар иштироки ҷаъоли зан дар сиёсат ва саҳми он дар рушду нумуи ҷомеа асос меёбад. Таҳқиқоти гендерӣ ба таҳкими сиёсати гендерӣ ва рушди он дар бештари кишварҳои олам гардид ва масъалаи асосии он масъалаи занон ва таъмини баробарии онҳо бо мардон буд.

Заминаҳои таҳқиқоти гендерӣ дар асоси ташаккули муносибатҳои гендерӣ дар сатҳи сиёсати давлатӣ, махсусан дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ масоили навро тавлид сохт. Ҷараёни мазкур ҳам дар соҳаи иҷтимоӣ ва ҳам дар соҳаи сиёсӣ иқтисодӣ масъалаҳои нав ва ҳалталабро изофа намуд, ки нигоҳи навро аз назари илмӣ ва амалӣ талаб менамуд.

Гузaronидани таҳлили сиёсатшиносии муносибатҳои гендерӣ инҳоро дар бар мегирад: таҳлили субъектҳои муносибатҳои гендерӣ ҳамчун субъектҳои сиёсӣ; тавсифи шаклҳои муносибатҳои гендерӣ ҳамчун сиёсӣ; баррасии амали танзимгарони муносибатҳои гендерӣ.

Субъектҳои муносибатҳои гендерӣ ҳамчун субъектҳои сиёсӣ дар асоси ҷаъолияти мардон ва занон дар раванди қабули қарори сиёсӣ, иштироки онҳо дар ҳалли масъалаҳои сиёсӣ ва бартарафсозии зиддиятҳои сиёсӣ ва умуман ҷаъолияти сиёсии гендерӣ вобаста мебошад.

Шаклҳои муносибатҳои гендерӣ дар шароити имрӯза бо ду ҳолати ба ҳам муҳолифи гендерии иҷтимоӣ тасниф меёбад:

Маскулизм (лотинӣ *masculinus* – мард) маҷмуи хислатҳои шахсӣ ва рафторӣ мебошад, ки ба қолаби «марди ҳақиқӣ» (мардонагӣ, боварии худ, маҷомият ва ғайра) мувофиқат мекунад.

Феминизм (лотинӣ *femina* – зан) маҷмуи хислатҳои шахсӣ ва рафторӣ мебошад, ки ба қолаби «зани воқеӣ» мувофиқат мекунад: (назмӣ, эҳсосотӣ, намоишӣ, ғамхорӣ, ҳалимӣ ва ғайра).

Инчунин андрогинияро дар муайян намудани маҷмуи хислатҳои шахсӣ ва рафторӣ С. Бем пешниҳод мекунад, ки ҳам бо хислатҳои мутобиқи мардона ва ҳам хислатҳои мутобиқи занона ҳосанд [134, с.132].

Ҳамин тариқ, масоили таҳқиқи муносибатҳои гендерӣ дар асоси таҳлили муносибатҳои назариявӣ ва амалии муносибатҳои гендерӣ дар раванди ташаккули ҳаёти иҷтимоиву сиёсӣ ба миён меояд. Дар айни ҳол хусусиятҳои методологии омӯзиши гендер дар сиёсатшиносии гендерӣ бо таҳқиқи муносибатҳои ҳокимият ва тобеият, омилҳо ва шаклҳои нобаробарии байни ҷинсҳо ва дохили ҷинсӣ асос ёфтааст. Ин равандро дар соҳаҳои гуногуни илмӣ баррасӣ карда мешаванд: сотсиологияи гендерӣ, психологияи гендерӣ, забоншиносии гендерӣ, таърихи қонун ва ғайра.

Муносибатҳои гендерӣ сиёсӣ мебошанд, зеро нобаробарии гендерӣ қисми ҷудонашавандаи нобаробарии иҷтимоӣ дар тӯли таърихи сабтшудаи башарият буд. Сабаби пурра ба сиёсатшиносӣ ворид гаштани муносибатҳои гендерӣ, ҷой доштани баҳсу мунозираҳо дар ҷомеа вобаста ба зид будани манфиатҳои қонуни мардон, мавҷуд будани мушкilotи нобаробарии гендерӣ мебошанд. Ин вазифаро таҳқиқотҳои сиёсии занҳо ва феминизм ҳамчун инъикоси назариявии ҳаракати қонун иҷро менамояд. Чунин марҳилаҳои рушди мазмуни сиёсии муносибатҳои гендерӣ қайд намудан мумкин аст: то сиёсӣ, сиёсӣ ва баъд аз сиёсӣ. Дар марҳилаи охирон тафовутҳои гендерӣ дар сиёсат аҳамият надоранд, зеро баробарии сиёсӣ байни марду зан дар сатҳи қабули қарорҳои асосӣ ба даст меояд. Барои ноил шудан ба ин ҳолат иҷро намудани шартҳои меҳнатӣ, идеологӣ, иқтисодӣ, ташкилию ҳуқуқиро зарур аст.

Дар асоси низоми гуногуни андешаҳо доир ба мушкilotи баробарии гендерӣ намудҳои сиёсати патриархалӣ, патерналистӣ, ва либералиро ҷудо намудан мумкин аст. Стратегияи нави ноил шудан ба баробарии гендерӣ дар

ҷомеа ин сиёсати эгалитарӣ мебошад, ки ба муносибати комплексӣ ба мушкилоти баробарии ҷинсҳо асос ёфтааст.

Сиёсатшиносии гендерӣ соҳаи таҳқиқи илмӣ мебошад, ки ин масъаларо аз назари махсус меомӯзад. Яъне, чӣ гуна ба онҳо падидаҳои сиёсӣ (пеш аз ҳама давлат) таъсир мерасонанд ва дар навбати худ, чӣ гуна гендер ба соҳаи сиёсӣ таъсир мерасонад. Ҳамин тавр, сиёсатшиносии гендериро метавон ҳамчун қисмати сиёсатшиносӣ муайян кард, ки омӯзиши шартии сиёсии гендериро роҷеъ ба равандҳои сиёсӣ ва баръакс инъикоси равандҳои сиёсиро аз лиҳози муносибатҳои гендерӣ таҳлил месозад.

Дар сиёсатшиносӣ идеяи мавқеъ ва нақши зан дар рушди ҷомеа чунин равишҳо ҷой доранд:

Равиши аввал асоси иқтисодӣ дошта, бо вазифаҳои рафъи камбизоатӣ алоқаманд аст. Дар он занон ҳамчун табақаи камбизоат, гирандагони имтиёзҳои ғайрифаъол доништа шуда, нақши модарии онҳо аз ҳама муҳим доништа мешуд. Ин равиш аз ҷиҳати сиёсӣ беҳавф эътироф мегардид, зеро он ба ниёзҳои стратегии гендерии занон таъсир намерасонад ва ҳадафи «табии» онҳоро зери шубҳа намегузорад.

Равиши дуюм, ки дар ИҚШС ташаккул ёфтааст. Занон иштирокчиёни фаъоли равандҳои ҷамъиятӣ эътироф гардида, саҳми онҳо дар тараққиёт, аммо асосан дар самти иқтисодиёт эътироф карда мешавад, ки ин ба мубрам гардонидани нақшҳои истеҳсолӣ ва такрористеҳсолии онҳо вобаста аст.

Равиши сеюм барои кишварҳои Аврупо хос аст. Он ҳамчунин идеяи адолат, яъне эътирофи занонро ҳамчун иштирокчиёни комилҳуқуқи раванди рушд эътироф менамоянд. Ин раванд нав буда, танҳо дар нимаи дуюми асри XX пайдо шудааст. Инкишофи он бо баробарӣ дар истифодаи нерӯи инсонӣ алоқаманд аст.

Равиши чорум, ки дар айни замон назар ба амалия бештар дар назария вучуд дорад, масъулияти занона номида мешавад [115, с.153]. Аз ҳама асосӣ дар ин равиш мурочиат ба мардон ва занон ҳамчун баҳрабардорон ва иштирокчиёни комилҳуқуқи раванди рушд, ҳассосият ба шароити гендерӣ,

кафолати имкониятҳои баробар барои мардон ва занон, арзёбии оқибатҳои тамоми лоиҳаҳо ва барномаҳо дар алоҳидагӣ барои гурӯҳҳои мардон ва занон мебошад.

Танҳо равиши чорум барои ҳалли мушкилоти гендерӣ равона гардидааст. Барои дарки он ки чаро давлат ба ин ё он намуди сиёсати гендерӣ майл дорад, ҳадди ақал бояд сатҳи рушди иқтисодии кишвар, дараҷаи ҷалби он дар равандҳои ҷаҳонишавӣ, табиати мактабҳои илмӣ миллӣ ва тафаккури аҳоли ба инобат гирифта шавад.

Мавриди зикр аст, ки равандҳои рушди баробарии гендерӣ дар созмонҳои байналмилалӣ (СММ, Бонки Ҷаҳонӣ ва ғайра), форумҳои ҷаҳонӣ [200] ва ширкатҳои бузург сурат мегирад. Масалан, соли 2010 СММ Созмони Занони СММ, таъсис дод [152, с.260]. Яке аз вазифаҳои асосии ин сохтори нав дастгирии институтҳои давлатии баробарии гендерӣ дар кишварҳои гуногун мебошад. Дар охири моҳи феврари соли 2011 СММ расман оғози таъсиси сохтори нави СММ-ро ҷашн гирифт.

Баррасии амали танзимгарони муносибатҳои гендерӣ бевосита ба фаъолияти давлатӣ ҳамчун соҳаи махсусгардонидашудаи сиёсати давлатӣ баромад мекунад. Дар замони муосир як муаммои аҷоиб ҷой дорад. Ҳаракатҳои мухталифи ғарбӣ феминизмро тарғиб мекунанд ва аз ҳуқуқи занон дифоъ мекунанд. К.А. Куликова қайд мекунад, ки: «Занон то ин дам ба бисёр корҳо ноил гардиданд. Аз солҳои 90-ум дар муқоиса бо феминистҳо, ҳаракатҳои ҳуқуқи мардон (Ҳаракати ҳуқуқи мардон) иттифоқҳо ва иттиҳодияҳои сершумор ба вучуд омадаанд: «Эътилофи мардони озод», «Конгресси миллии мардон», «Ҳуқуқи мардон» ва ғайра. Созмонҳои зиёди ин намуд ҳастанд, вале шумораи онҳо нисбатан аз созмонҳои занона камтар аст, ки асосан аз ҷониби мардони табақаи миёна, ки маълумоти олӣ доранд, намояндагӣ карда мешаванд. Аз рӯи табиати худ, инҳо, чун қоида, мардони «наرم» мебошанд, ки намуди зоҳирии ҷисмонӣ ва рӯҳии онҳо баъзан ба симои стереотипии «марди ҳақиқӣ» – мизочҳои қавӣ ва хашмгин комилан мувофиқат намекунанд. Таваҷҷуҳ ба масъалаҳои мардона аксар вақт бо

мушкилоти шахсӣ (набудани падар, бемахбубӣ дар байни писарон дар синф, издивоҷи номуваффақ, мушкилоти падарӣ ва ғайра) бармеангезад, ки барои бархе аз ин мардон дар фаъолияти иҷтимоӣ ва сиёсӣ аз ҷиҳати раванӣ ҷуброн дидаанд. Дар байни мардони «оддӣ» таваҷҷуҳ ба масъалаҳои мардонагӣ паст аст. Ҳамин тариқ, вазъи кунунӣ ва ин ҳодисаҳо боиси норавшан шудани меъёрҳо ва дидгоҳҳои анъанавӣ оид ба муносибатҳои гендерӣ мегардад» [134, с.133].

Сабаби асосии дар ҷойҳои ҷамъиятӣ истиқбол нагардидани занҳо дар он таассуфе аст, ки ин ба вайрон кардани сохтори оила оварда мерасонад. Аммо дар сиёсати оқилона, вақте ки занон кор мекунанд ва музди одилона мегиранд, онҳо метавонанд дар баробари зан хароҷотҳои хонаро ба зимма гиранд ва бо ҳамин имконоти худро дарк кунанд. Барои он ки ҷинсҳое, ки ҷомеаро ташкил медиҳанд, дар як кишвари демократӣ зиндагӣ кунанд, ҳокимият барои ҷилавгирӣ аз таъбири ҷинсӣ бояд ҷораҳо андешанд. Демократияи воқеӣ танҳо вақте ба вуҷуд меояд, ки сиёсате, ки дар он мардҳо бартарӣ доранд, занонро ба таври муассир ба низоми сиёсӣ дохил мекунанд. Дар ин самт таълими занон муҳим аст. Давлат бояд сиёсати мубориза бо таъбири гендериро амалӣ намояд ва онро қатъиян назорат кунад. Агар ҷомеа аз нисбат додани ақл ва маҳорат ба мардон даст кашад ва бовар кунад, ки ҳама одамон метавонанд дар шароити мувофиқ истеъдоди худро инкишоф диҳанд, имкон пайдо мекунад, ки дар муҳити пурмахсултар ва демократӣ зиндагӣ кунад. Заноне, ки дар даромад ва нақши иҷтимоии худ тағйироти мусбӣ эҳсос мекунанд, ба сиёсат таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Баробари дар ҷамъият якҷоя зиндагӣ намудани мардону занон ва дар кори тижорату сиёсат нақши фаъолона бозидан иқтидори иқтисодӣ зиёд шуда, дараҷаи демократикунони ҷомеа баланд мешавад.

Тавре таърихи сиёсати гендерӣ нишон медиҳад намояндагии занон дар мақомоти давлатӣ барои ба фаъолияти сиёсӣ дохил шудани онҳо мусоидат намуд. Се навъи вуруди занонро ба сиёсат муайян кардаанд:

– осӣёӣ, ба хоѝири эҳѝиром ба зан – узви оилаи раҳбари ғавѝидаи давлат: Индира Ганди (Ҳиндустон), Коразон Аѝино (Филиппин), Виолета де Чаморро (Никарагуа), Беназир Бҳутто (Покистон);

– бӯхронӣ, ки аз зарурати иваз кардани роҳбар бинобар дар ҳизб ё давлат бӯхрон ба амал омадааст: Голда Мейр (Исроил), Маргарет Тэтчер (Британияи Кабир), Такако Дои (Япония), Анна Сухотская (сарвазири Полша), Тансу Чиллер (Туркия);

– скандинавӣ ё сотсиал-демократӣ, ки бо низоми квотаҳое, ки дар давлат барои пешбарии занон ба сохторҳои сиёсӣ, парлумонӣ ё ҳукумати чорӣ шудааст: Мэри Робинсон (Ирландия), Гро Харлем (Норвегия), Вигдис Финбогадоттир (Исландия).

Чунин муносибат ба муайян кардани навъҳои воридшавии занон ба ғавѝолияти сиёсӣ динамикаи тағйирёбии нуқтаи назари олимонро дар бораи зарурати ҷалби баробари ҳамаи шаҳрвандони давлат дар қабули қарорҳои идоракунии ва умуман – ба ташаккули сиёсати гендерӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъият нишон медиҳад.

Яъне, ғавѝол шудани ҷунбиши занон ба тағйироти ҷиддие, ки дар сатҳи давлатӣ нисбат ба қанони қудратманд ҷӣ дар сиёсати ғарбӣ ва ҷӣ дар сиёсати миллий ба вуқӯ пайваст, мусоидат кард. Натиҷаҳои таҳлил имкон медиҳанд, ки масъалаи раванди сиёсии татбиқи ҳуқуқҳои умумии инсон, новобаста аз ҷинс дар ҷомеаи мушаххас ҳал карда шавад.

БОБИ 2. СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ВА ЗАМИНАӢОИ ТАТБИҚИ АМАЛИИ ОН

2.1. Заминаҳои амалии татбиқи сиёсати гендерӣ

дар замони муосир

Масъалаи зан ва сиёсат ва баробарии он бо мардон дар доираи татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ ва инчунин волеяти мақоми он масъалаи начандон нав аст. Зеро таърих мисолҳои зиёде дорад, ки маҳз зан мақом ва манзалати хосса дар қабули қарор ва ҳалли масъалаҳои сиёсӣ дошт. Дар ин зумра мафҳумҳои гуногун нисбат ба татбиқи сиёсати гендерӣ ва баланд бардоштани мақоми зан ва таҳкими баробарии гендерӣ вучуд дорад.

Ҳарчанд дар миқёси рушди тамаддун масъалаи мавқеи зан вучуд дошт, дар сиёсат як мавзӯи нисбатан нав аст. Лекин, занон бо мардон ҳамеша дар рафти муборизаҳои сиёсӣ, ҷангҳо ва низоъҳо иштирок доштанд. Албатта, иштироки онҳо таъсири қавӣ ё мавқеи мустақкам надошт. Онҳо дар раванди ҷангҳои ҷаҳонии асри XX ба нерӯи асосии хизматрасон ва кӯмаккунанда ба қӯшунҳои ҳарбӣ табдил ёфтанд ва саҳми худро дар мубориза баҳри сулҳ гузоштанд. Баталионҳои занона, ҳамшираҳои шафқат ва роҳбарони дастаҳои партизанӣ гардиданд. Имрӯз занон дар тамоми давлатҳои дунё дорои ҳуқуқҳои сиёсӣ мебошанд, бо баробари мардҳо вазифаҳои масъули роҳбариро иҷро мекунанд. Аввалин давлате, ки ба занон ҳуқуқи овоздиҳӣ додааст, Зеландияи Нав мебошад. Соли 1893 занон дар ин мамлакат, ки мақоми махсусро дар ҳаёти иҷтимоӣ аллакай пайдо карда буданд, соҳиби ҳуқуқи овоздиҳиро барои ташкили парламент гаштанд [205]. Охирин кишваре, ки татбиқи ҳуқуқҳои сиёсии занонро дар раванди сиёсӣ амалӣ намуд, Арабистони Саудӣ мебошад. Ин кишвари дорои режими авторитарии динӣ солҳои 2011-2015 барои занон таъмини ҳуқуқҳои сиёсиро иҷозат дод. Сиёсати ҷаҳонӣ дар айнаи ҳол таваҷҷуҳи хосаро ба ин масъала зоҳир мекунад ва яке аз нуктаҳои муҳими таҳияи он ташкили рейтингҳои баробарии гендерӣ, ки

намояндагии занонро дар сатҳи қабули қарорҳои сиёсӣ муайян мекунад, аҳамияти муҳим дорад.

Бояд қайд намуд, ки пас аз қабули дини ислом мардуми Осиёи Миёна, дар канор мондани занон ташвиқ карда мешуд, ки хонашин гардидани занҳо, пӯшидани либосе, ки рӯйро мепӯшонад ва ғайра дар ҳаёти ҳаррӯзаи занҳо мушоҳида мешавад [77, с.11]. Мафҳуми баробарии исломӣ ба он асос ёфтааст, ки зан ва мард вазифаҳои худро баробар ба ҷо биёранд. Ҳам баробарии зану мард ва ҳам тафовути функционалии онҳо муқаррар гардида буд. Таваллуд, нигоҳубин ва тарбияи фарзанд – ин се вазифаи асосии зан махсус мегардид. Сарфи назар аз мамнуъиятҳои гуногун дар ҳама давраи замон заноне буданд, ки ба шарофати сифатҳои шахсӣ, хирад ва заковати худ дар рушди фарҳанг, ҳаёти иҷтимоӣ ва динӣ саҳми муайяне гузоштаанд. Нахустин зани шоире, ки ба забони дарӣ шеър гуфтааст, Рубия (асри IX) мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳанронии худ дар Анҷумани сеюми иттиҳодияҳои занон ва созмонҳои ғайридавлатӣ (26 апрели 1997) аз номи шоҳзода Томирис, маликаи Бухордод, занони маорифпарвар Рубияи Балхӣ, Зебуннисо, Дилшноди Барно ва даҳҳо нафари дигар ном бурда, қайд мекунад, ки онҳо «ҳатто имрӯз ҳам рамзи шучоат ва қаҳрамонии занон мебошанд» [82, с.17].

Муҳаққиқ С. Қосимова қайд менамояд, ки дар заминаи методологии таҳлили низоми ҷомеаи суннатии мусулмонӣ то садаи бистум формулаи «Шавҳар аз зани худ болотар меистад, зеро Худованд бартарии якеро бар дигаре додааст» мебошад [185, с.26]. Ҳамзамон ба ин ақида розӣ шудан душвор аст, зеро дар шароити таърихӣ меъёрҳои Қуръон ба ҳуқуқи занон таъсири мусбат расонидааст ва то ҳол дорад. Дини ислом занро ҳамчун як мавҷудоти мукамал баррасӣ намуда, онро як ҷузъи ҷомеаи башарӣ меҳисобад, ба ӯ арзиш ва аҳамияте медиҳад, ки инсон метавонад дар ҷомеа дошта бошад [128, с.98]. Тавре Оятуллоҳ Ҳумайнӣ қайд менамояд дар масъалаи занон, ҷаҳон дар назди ислом қарздор аст [58, с.214].

Дар баробари ин бояд қайд намуд, ки сиёсати гендерӣ дар қаламравӣ Тоҷикистон замони ислом – ин муқаррароти истиқрори шариат, ноил шудан ба муносибатҳои гендерие буд, ки ба шариат мувофиқ мебошад. Афзалиятҳои асосӣ, татбиқи принципҳо ва меъёрҳои рафтори гендерӣ ва муносибатҳои гендерӣ буд, ки дар Қуръон, ҳадис, фикҳ, фатвоҳои уламони динӣ ва ғайра муқаррар гардида буданд. Ҳадафи он ҳифзи тартиботи иҷтимоии «патриархалӣ» тавассути назорат ва тобеъияти замон буд [230].

Ҳамин тавр, бо пайдоиши ислом муносибатҳои гендериро тағйир дод ва дар баланд бардоштани мақоми зан, базе маҳдудиятҳои муайян барои замон қорӣ намуд. Пештара ҷамъомадҳо ва бозихҳои муштаракӣ ҳаҷвӣ, ки дар он мардон ва замон бо ҳамдигар озода муошират мекарданд аз байн рафтанд. Дар баробари ин, дини ислом вазъи замонро ба қадре беҳтар намуд (маҳр, мерос ва ғайра). Бояд қайд намуд, ки мақоми замони тоҷик дар замони тоисломӣ паст набуд ва ин аз шароити вазнини зиндагӣ ва нақши муҳими зан дар хоҷагӣ вобаста буд.

Қӯшишҳои Игтиҳоди Шуравӣ барои вайрон кардани анъанаҳои ҷандинасра ба муқовимати шадиди мусулмонон ва пеш аз ҳама мардон дучор гардид. Сабаб дар он буд, ки сиёсати озодихоҳӣ аз табақаи поён дастгирии иҷтимоӣ надишт, зеро арзишҳо наваз берун ворид гашта, барои қисми асосии ҷамъият бегона буданд [95, с.63]. Қомеа, ки ҳазор сол аз рӯи қонунҳои шариати барои онҳо муқаддас зиндагӣ мекард, ба навсозии иҷборӣ бедард воқуниш нишон дода наметавонист. Дар тӯли садсолаҳо мафҳуми ҳокимияти мардон бар замон дар сиёсатҳои расмӣ гендерии тамоми қомеаҳои мусулмонӣ асосӣ буд. Бояд қайд намуд, ки тамоми меъёрҳои шариат, ки ба масъалаҳои муносибатҳои гендерӣ тааллуқ доранд, аз ҷиҳати идеологӣ ба ҳамин консепсия асос ёфтаанд. Масалан, ҳуқуқи мардон ба бисёрзанӣ, ҳуқуқи афзалиятноки мерос, ҳуқуқи талок, ҳуқуқи ҳукм ва ҷазо додани зан, духтар, хоҳар, ҷияни онҳо ва ғайра. Бар асоси ин, мардон тоқат карда наметавонистанд, ки замони онҳо аз ҷониби Ҳокимияти Шуравӣ ихтиёрдорӣ карда шаванд. Дар Ҳоит босмачиён се духтарро ба дор кашиданд, зеро онҳо

хохиши дар деҳаи зодгоҳашон муаллима шудан доштанд [59, с.214]. Соли 1929 дар Уротеппа 6 ҳодисаи куштори заноне, ки ғарачиҳои ҳудро партофтаанд, мушоҳида карда шудааст [44, с.25]. Босмачиҳо духтаронро куштаю маъюб мекарданд, бо ҳамин муқобилият ва эътирози ҳудро ба ин ҳокимият баён менамуданд. Зеро дар он давраи мушаххаси таърихӣ барои онҳо як намунаи қобили қабули иҷтимоӣ буд, ки қудрати номаҳдуди ҳуд бар занонро ҳифз кунанд, ки таҷассуми дахлнопазирии пояҳои ҷомеаи патриархалӣ буд. Дар соли 1927 дар шаҳри деҳоти Ўзбекистон 203 нафар занон кушта шуданд [95, с.63].

Дар натиҷаи ин амал ҳазорон нафар занон қурбони муборизаи ҳукуматдорони кӯҳна ва нав гардиданд. Ташвиқоти шуравӣ ин занонро ҳамчун муборизони ҳаёти нав ба дараҷаи қаҳрамонҳо баланд бардошт ва қотилони онҳоро душмани Ҳокимияти Шуравӣ эълон мекард [59, с.214]. Дар натиҷаи ин муборизаи бераҳмона дар байни ду соҳти патриархалӣ ҳокимияти шуравӣ муяссар гардид, ки аввалин бор ҳарифи ҳудро заиф намуда, расман ҳуқуқи бо мардон баробар ба занҳоро ба даст оварад.

Мақсади инқилоб на танҳо барпо намудани тарзи нави ҳаёт, балки сохтмони давлат ва ҷомеаи нав буд. Дар баробари ин, ғояи асосии Иттиҳоди Шуравӣ ин буд, ки ҷумҳуриҳои аъзои он бояд таҳти таъсири моноидеологӣ қарор гиранд [226]. Мувофиқи Конститутсияи ИҶШС намояндагони ҳар ду ҷинс баробарҳуқуқ буданд. Аз нуқтаи назари феминистӣ, қафолатҳои конститутсионӣ ва воқеияти мавҷуда тазоди дигарро ба вучуд оварданд. Расман эътироф мегардид, ки дар ИҶШС раванди озодшавии занон бомуваффақият пеш рафта истодааст, бинобар ин ҳар як амалҳои феминистҳо барои ҳукумат нофаҳмо қабул карда мешуд.

Дар аввал занон махсусан пешбарӣ карда мешуданд, ки ин ислоҳоти болшевикон пас аз Инқилоби Октябр, ки то замони болоравии даврони Сталин идома дошта, хусусияти шартӣ пайдо кард [231]. Онҳо аз ҳуқуқҳои зиёд бархурдор буданд, ки ин бо хоҳиши болшевикон барои ба кишвари сотсиалистӣ табдил додани Иттиҳоди Шуравӣ вобаста буд [224]. Ҳизби

коммунистӣ барои ба аъзои ғайри фаъол табдил додани қонун тавачҷуҳ зиёд зоҳир мекард, зеро онҳо бештар аз нисфи аҳолиро ташкил медоданд ва аз ин рӯ, саҳми онҳо дар қори ҳизб назаррас буд [232].

Дар ин давра механизмҳои ташаккули тартиби нави гендерӣ бо ташкили шӯъбаҳои қонун амалӣ карда шуданд. Ба таври объективӣ нақш ва мавқеи қонун дар ҷамъияти сотсиалистӣ дар асоси мақсаду вазифаҳои ҳокимияти шӯравӣ муайян карда мешуд. Қонунро мебоист дар сиёсати сохтмони сотсиализм нақши асосиро иҷро намоянд: ҳамчун қорғар ва модар.

Дар қамони шӯравӣ сиёсати гендерӣ дар асоси як қатор низомномаҳо ва маърақаҳои сиёсӣ амалӣ мегардид. Дар ҳуҷҷатҳои сиёсии ба қори маҳсуси байни қанони меҳнатқашӣ Шарқ диққати маҳсус дода шуда, зарурати мусоидат намудан «ба бедории доимии онҳо» таъкид карда мешуд. Ба туфайли ин тадбирҳои Ҳуқумати Шӯравӣ иштироқи ғайриқонунии қанони тоҷикро дар қабули қорҳои сиёсӣ таъмин намуд. Ҳуқуқи иштирок қардан дар ҳаёти сиёсии мамлақат бо санадҳои қонунгузории давлати шӯравӣ таъмин карда мешуданд. Солҳои аввал, дар ин самт қорабиниҳои маҳсуси сиёсӣ бо номи «Ҳуҷум», ки онро идеологҳои ҳизбӣ ҳамчун дастури амалии советиқунонии Осиёи Миёна қорқард карда буда, амалӣ менамуданд. Дар он ба қавли муаллифони шӯравӣ, «...дар муқориза барои озодӣ ва ҳуқуқҳои қонун қораҳои қатъӣ ва собитқадмона...» [72, с.28]. пешбинӣ гардидаанд. Тадбирҳои қатъӣ ва собитқадмона дар ҳалли масъалаи қонун истифода бурдани усулҳои инқилобӣ, аз қабили мақбурқунӣ, истифода бурданро усулҳои зӯрвариро дар бар мегирифтанд.

Ҳокимияти шӯравӣ баъди ғалабаи Октябр ҳаёти ҳаррӯзаи аҳолии Шарқро ба назар гирифта, дар баробари қонунҳои умумӣ бо мақсад баробарҳуқуқ намудани қонун қоидаҳои маҳсус қабул намуданд. Дар Конститутсияи ИҶШС (моддаи 35) ба қонун ва мардон ҳуқуқҳои баробар қафолат дода шуда буд. Татбиқи ин муқаррарот бо роҳи фароҳам овардани шароитҳои якҳела ҳам ба қонун ва ҳам ба мардон дар гирифтани маълумот, қасбомӯзӣ, қор, ғайролияти

ҷамъиятию сиёсӣ ва фарҳангӣ таъмин карда шуд. Ба ин тартиб, дар Тоҷикистон ба занону мардон ҳуқуқҳои баробар дода шуданд.

Дар тамоми конститусияҳои даврони шуравӣ то соли 1936 (Русияи шуравӣ 1918, Ҷумҳурии Туркистон солҳои 1918 ва 1922, Ҷумҳурии халқии Бухоро 1921, ҶМШС Тоҷикистон соли 1929, ҶШС Тоҷикистон, соли 1931) дар асоси муносибати синфӣ принсипи баробарҳуқуқии занон бо мардон мустақкам гардида, дар заминаи он санадҳои ҳуқуқии сершумор барои пурра озод намудани занон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти кишвар ба тасвиб мерасид. Моҳи декабри соли 1926 анҷумани якуми муассисони Тоҷикистон дар бораи озод намудани занон ба тамоми меҳнаткашони ҷумҳурий муроҷиатнома қабул кард. Анҷуман изҳор намуд, ки «Ҳолати ғуломонаи занон, дар ҳаёт, дар кори сохтмони хоҷагӣ ва маданияти Тоҷикистон монеъи бузург мебошад. Ва ба Кумитаи иҷроияи Марказӣ супорид ва қонун барорад, ки мувофиқи он занон озод карда шаванд ва иштироки онон дар сохтмони ҳаёти нав баробари мардон таъмин гардад» [117, с.12]. Дар ҳамин давра асоси ҳуқуқӣ ва иҷтимоии пешрафти занон дар ҷомеаи нави шуравии Тоҷикистон оғоз гардид.

Дар натиҷаи тағйироти ҳуқуқиву иҷтимоии солҳои аввали Ҳокимияти Шуравӣ ҷалби занон ба ҳаёти иҷтимоиву сиёсии кишвар афзун гардид. Занон ба сифати вакилони сатҳи ғуногун, намояндагони ҳизб, роҳбарони сатҳи боло, хизматчиёни давлатӣ, роҳбарони ташкилоту идораҳо дар раванди ҳалли масъалаҳои муҳим ширкат намуданд. Дар ин радиф корҳои тарғиботӣ низ барои аз байн бурдани қолабҳои кӯҳнаи ҷамъиятӣ дар мадди назари роҳбарияти ҳамонвақтаи кишвар қарор гирифта буд.

Моҳи ноябри соли 1918, дар аввалин Анҷумани Умумирусиягии коргарзанон қарор дар бораи дар назди тамоми мақомоти роҳбарикунандаи ҳизбӣ ташкил намудани комиссияҳои тарғиботиву ташвиқотӣ байни занон қабул карда шуд. Соли 1919 комиссияи назди Кумитаи Марказии Ҳизби коммунистии (болшевикии) Русия ба шӯбаи коргарзанон ва деҳқонзанон табдил дода мешавад. Минбаъд тарғиби сиёсати мазкур идома дода шуда, соли 1923-1924 шӯбаи занони Ҷумҳурии Бухоро таъсис дода мешавад [117,

с.12], ки фаъолияти он барои амалӣ намудани сиёсати ҷалби занон ба корҳои ҷамъиятӣ равона гардида буд. Корҳои пешбарии занон дар минтақаҳо низ оғоз гардида, соли 1920-1921 нахустин конфронси занони Шарқ дар шаҳри Самарқанд баргузор гардид. Он солҳо сиёсати пешбарӣ ва ҷалби занон дар корҳои сатҳи гуногун дар минтақаҳо низ ба роҳ монда шуд. Ҳамин тариқ, соли 1922 дар Хучанд клуби занон кушода шуд. Шуъбаи занон ва комсомолон барои барҳам додани бесаводӣ байни занон нақши муҳим бозидааст. Солҳои 1926-1927 асосан занони Хучанд аввалин шуда фаранҷии худро партофтанд [141, с. 40-43].

Ҳокимияти шуравӣ ҳангоми коркарди барномаи сиёсӣ вобаста ба «масъалаи занҳо» аз он бармеомад, ки дар сохтмони ҷомеаи нав занони коргар ва модарон нақши муҳим доранд. Дар Тоҷикистон ин сиёсат натиҷаҳои хуб дод. Занон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъият муваффақиятхоро ба даст овардаанд. Ҳатто дар сатҳи ҷаҳонӣ номи занҳои олим, механизатор, балеринаҳо, варзишгарони тоҷик маълум гардид. Мувофиқи маълумоти ҳамаи ИҶШС то нимаи соли 1985 зиёда аз 90 фоизи занони тоҷик кор ё таҳсил мекарданд. «Марди тоҷик дар тӯли садсолаҳо дар назди ҷомеа барои мавҷудияти авлодаш, барои ободии хонаводааш ва дар ҷаҳорҷӯби мардонагии суннатӣ ҳамчун марди ҳақиқӣ мондан масъул буд» [156, с.97]. Масъулиятро ба дӯш нагирифтани зан арзиши иҷтимоии мардро дар ҷомеа, оила ва ҳатто назди худаш паст мекард, ин гуна шавҳарон ба монета ва тамасхури ҷомеаи кӯчак гирифтор мешаванд [154, с.16].

Ҳамзамон дар қаламрави Тоҷикистон занҳо баробари мардон дар корҳои идораи давлатӣ, ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятӣ иштирок мекарданд. «То соли 1960 – 9 нафар занҳои тоҷик депутатҳои Совети Олии ИҶШС, дар Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон – 99 нафар депутатҳо [52, с.9] ва 4973 нафар занон ҳамчун депутатҳои шуроҳои маҳаллӣ фаъолият менамуданд. «То соли 1969-ум 44,16 фоизи депутатҳои Шуроҳои маҳаллӣ занон буданд. 11 нафар занон дар вазифаҳои вазир, ҷонишинони вазир, зиёда аз 100 нафар занон раис ва ё

ҷонишинони раисони комитетҳои иҷроияи шаҳру ноҳияҳо, советҳои ҷамоатӣ ва деҳотӣ буданд» [63, с.41]. «Соли 1990 9 нафар вакили Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон буданд» [190, с.18].

Новобаста аз ҷорӣ намудани дастурҳои нави идеологӣ барои ҷомеаи Тоҷикистон дар робита ба низоми гендерӣ, ки бар асоси рисолаи баробарии ҳуқуқи занону мардон асос ёфта буд, дар тӯли 70 соли Ҳокимияти Шуравӣ баробарии воқеии гендерӣ вучуд надошт. Шояд аз он сабаб бошад, ки дар тӯли садсолаҳо дар ҷомеаи тоҷик қудрати мард – сардори оила номаҳдуд буд. Ў тақдири тамоми аъзои оиларо назорат мекард. Супоришҳои ӯ қонуне буданд, ки онро вайрон кардан мумкин нест. Ба падар эътироз кардан, бо ӯ баҳс кардан мумкин набуд.

Ба ақидаи Ш. Шоисматуллоев, дар Иттиҳоди Шуравӣ фаъолияти иқтисодии занон ва сатҳи босуръат боло рафтани маърифати онҳо дар идеологияи гендерӣ ҳамчун далелҳои асосии баробарии гендерӣ ба миён гузошта мешуд. Тибқи қонун ҳар як шаҳрванд, сарфи назар аз ҷинс, ҳуқуқи меҳнат ва таҳсилро дошт. Аммо кам одамон ба он диққат медоданд, ки марду зан дар соҳаҳои гуногун ва дараҷаҳои гуногун кор карданро давом медиҳанд. Барои меҳнати беихтисос дар фермаҳо ва саҳроҳои колхозӣ, дар заводу фабрикаҳо асосан занон масъул буданд. Сиёсати бо кор таъмин намудани ҳама ва дурусттараш, муҳофизати васеи меҳнат, ки бо шавқу ҳаваси пасти занон ба муваффақиятҳои касбӣ дастгирӣ карда мешуд, мавқеи конкретии занонро мустаҳкам намуд [174, с.93]. Даъвати баъдичангии ҳизбии «Зан дар колхоз нерӯи бузург аст» ҳазорҳо занони тоҷик ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда шуданд. Ба андешаи С. Ҳакимова, яке аз сабабҳои таркиши демографӣ дар Тоҷикистон дар солҳои баъд аз ҷанг маҳз ҳамин буд. Ҳомиладорӣ ва таваллуд занро ақаллан чанд муддат аз меҳнати ҳатмии ҷисмонӣ озод мекард. Ғайр аз ин дар саҳроҳои колхозӣ кӯдакон калон шуда метавонанд, ки онҳоро иваз кунанд [98, с.98-117].

Ҳамин тавр, «дар замони шуравӣ, ки баробарии марду зан аз нуқтаи назари таълимоти марксизм амалӣ мегардид, дар Шурои Олии ҶШС

Тоҷикистон, дар идораҳои давлатӣ, соҳаи маориф ва тиб, дар созмонҳои ҷамъиятӣ иштироки занон ба назар мерасид. Дар тӯли 70-соли мавҷудияти ИҶШС танҳо як зан Е.Фурсева аъзои Бюрои сиёсии ИҶШС – мақоми олии идоракунии давлатӣ буд» [199].

Ҳамин тавр, дар солҳои ҳокимияти Шуравӣ муносибатҳои ҷамъиятии патриархалӣ, ки дар ҷамъияти тоҷик чандин аср вучуд доштанд, нав карда шуданд. Аммо ин навсозӣ сатҳӣ ва расмӣ буд, зеро ҳуди Ҳокимияти Шуравӣ аз рӯи моҳияти худ як навъи дигари ҳокимияти патриархалӣ буд. Ин махсусан ба низоми муносибатҳои гендерӣ тааллуқ дошт. Сотсиализм дар бобати баланд бардоштани вазъияти занон, муҳофизати манфиатҳои онҳо, дастраси онҳо ба маълумот, мустақилияти иқтисодӣ ва ғайра қомеъҳои зиёдро ба даст овард. Маҳз дар даврони шуравӣ дар арсаҳои мухталиф, аз ҷумла дар арсаи сиёсӣ қанони ғайб пайдо шуданд, ки дар баробари мардон дар пешрафти кишвар сатҳи арзанда меғузоштанд.

Дар солҳои ҳокимияти шуравӣ аввалин бор дар таърихи ҳазорсолаи халқи тоҷик сиёсати гендерӣ таҳти таъсири пурзӯри равандҳои навсозӣ ғардид. Модернизатсияи низоми гендерӣ дар асоси консепсияи анъанавии патриархалӣ сурат ғарифт, ки гендерро аз ҷиҳати функцияҳои тавоноӣ, биологӣ ва иҷтимоӣ сиёсии ҷинсҳо баррасӣ мекард. Сиёсати гендерӣ тавассути механизмҳои маҷбурсозӣ ва тағвиқкунӣ амалӣ меғардид.

Ҳамин тавр, Иттиҳоди Шуравӣ давлати сермиллати мутамаркази сотсиалистӣ буд ва таҳлили арзишҳои дар дохили он мавҷудбуда раванди тӯлонӣ дошт. Ҳамаи кишварҳое, ки дар зерин васоли Иттиҳоди Шуравӣ муттаҳид шудаанд, аз рӯи идеологияи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ИҶШС амал мекарданд. Ҳизби коммунист баробарии ҳуқуқиро эътироф кард, ғарчанде ки номутавозунии гендерӣ ҳанӯз ба таври равшан намоён буд. Сарфи назар аз муносибатҳои патерналистӣ, ки аз манфиатҳои давлат бармеомад ва аз ҷониби Иттиҳоди Шуравӣ амалӣ карда мешуд, баробарии занон бо мардон эълонғардида танҳо ба соҳаҳои муайян (масалан, маориф ва ғайра) тааллуқ дошт, дар баробари ин баробарҳуқуқии воқеӣ байни мардон ва

занон вучуд надошт. Мақсади низоми тоталитарӣ ба ҷалби занон ба ҳаёти сиёсӣ ва нуфузи онҳо нигаронида шуда буд. Ҳамин тавр, сиёсати патерналистии Ҳокимияти Шуравӣ боиси иваз намудани ҳокимияти патриархалии мавҷуда ба таъсиррасонии давлати тоталитарӣ гардид, ки ин албатта барои ноил шудан ба баробарии воқеӣ монеа мегардид.

Зохиран занон дар ҷумҳурии собиқ шуравии Тоҷикистон баробарии гендерӣ, ба хусус аз нигоҳи таҳсилотро доштанд, аммо дар ҳаёти сиёсӣ баробарии онҳо пурра набуд. Дастовардҳои асосии замони шуравӣ ҷалби бештари занон ба таҳсилоти миёна ва олӣ, баланд бардоштани сатҳи саводнокии занон буд, ки коршиносони гендерӣ ба он баланд баҳо медиҳанд. Ҳокимияти Шуравӣ барои иштироки занон дар сиёсат квота ҷорӣ намуд, аммо занон аз ишғоли мансабҳои олии ҳокимият дар ИҶШС мамнуъ буд. Гарчанде занон дар ҳаракатҳои миллатгарой ва демократӣ ширкат доштанд ва пешвоёни муҳими ин ҷунбишҳо буданд, ҳангоми оғоз гардидани раванди тӯлонии демократӣ, занон боз аз марказҳои ҳокимият дур карда шуданд.

Ҳамин тавр, тағйироти вазъи ҳуқуқии занон дар қаламрави Тоҷикистон як қатор даврҳои асосии ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад: замони бостон, ислом, шуравӣ, баъдишуравӣ ва давраи истиқлол, ки ин даврҳо таҳаввулоти мавқеи зан дар баробари мардро дар ҷомеаи Тоҷикистон тавсиф медиҳанд. Ҳокимияти ИШҶС таҳкими қонунии баробарҳуқуқии занон бо мардон баробарҳуқуқии онҳоро дар тамоми соҳаҳои фаъолият эълон менамуд. Ҳамзамон онҳо аз як тарафи дар ҳақиқат ҳуқуқ доштан, аммо аз тарафи дигар татбиқи ин ҳуқуқҳо дар ҳаёт хусусияти дигар дошт. Сиёсати гендерӣ тавассути квотаҳо барои намоёндагии занон дар сиёсат тавассути таъинномаи амалӣ карда мешуд. Корҳои тарғиботӣ низ барои аз байн бурдани стереотипҳои кӯҳнаи ҷамъиятӣ дар мадди назари роҳбарияти ҳамонвақтаи кишвар қарор гирифта буд.

Дар мисоли кишварҳои олам сиёсати гендерӣ, ки дар амал бо эълони ҳифзи ҳуқуқҳои зан оғоз гардида буд, заминаро барои ташаккули ҳувиёти гуногуни гендерӣ ва барасмиятдарории муносибатҳои байни ҷинсҳои «нав»

ба миён овард. Дар Аврупо қонунгузории махсуси гендерӣ амал мекунад. Масалан, дар Дания қонуни баробарии таҳкимбахши гендерӣ соли 2007 қабул гардида буд. Инчунин қонунҳо «оиди ҳифзи модарон дар бозори хусусии меҳнатӣ (с. 2006)», «оид ба муносибати баробар бо мардон ва занон дар соҳаи шуғл ва рухсатии ҳомиладорӣ (с. 2006)», музди меҳнати баробари занон ва мардонро низ қайд намудан мумкин аст. Дар як фурсати хело кӯтоҳ якчанд қонунҳо барои танзими муносибатҳои гендерӣ аз ҷониби парлумони Дания қабул гардиданд. Дар Шветсия Қонуни исқоти ҳамл (с. 2005), Қонуни омбудсмени гендерӣ (с. 2008) ва Қонуни таъйиз (с. 2012) қабул шудааст, ки бевосита оид ба ҳимояи манфиатҳои гендерӣ далолат мекунад. Дар Исландия ва Норвегия аз соли 2009 инҷониб ҳамин гуна қонунгузорӣ амал мекунад. Парлумони Фаронса соли 2016 барои гузариш ба тарҳи шветсиягӣ оғоз намуд. Дар Австрия қонун дар бораи Комиссияи баробарҳуқуқӣ (с. 2013), қонуни рухсатии падарӣ (с. 2015) ва қонуни ҳифзи модарӣ (с. 2015) амал мекунанд. Кишварҳои дигар низ барои таъмини баробарии гендерӣ қонунҳои мушаххас қабул кардаанд» [214].

Тавре ки таҳлил нишон медиҳад, роҳҳои зиёди ташаккули принципи баробарии гендерӣ ва ташкили назорат аз болои риояи он мавҷуд аст. Хусусияти асосии татбиқи назорати гендерӣ бо таҳким ва амалишавии сиёсати гендерӣ алоқаманд аст. Бештари замон ҳамон кишварҳо пешсаф ҳисобида мешаванд, ки дар раванди муборизаҳои пуршиддат ба комёбиҳои назаррас ноил гардидаанд. Дар ин маврид оид ба кишварҳои аврупоӣ суҳан гуфтан ҷоиш аст. Зарурати таҳкими муносибатҳои гендерӣ дар кишварҳои аврупоӣ дастгоҳи иҷроӣ ё назорати масъалаҳои гендериро ба миён меорад, ки барои ба сатҳи нав ва волои татбиқи сиёсати гендерӣ мусоидат мекунад [43, с.133].

Таҷрибаи хориҷиро дар самти татбиқи сиёсати гендерӣ таҳлил намуда, ба хулосае омадем, ки сатҳи неқӯаҳволии кишвар ва зиндагии ҳар як шаҳрванд дар он аз рушди сиёсати гендерӣ дар давлат вобаста аст. Олимони қайд менамоянд, ки беҳбуди вазъи баробарии гендерӣ метавонад ғоидаҳои

назарраси иқтисодӣ оварад. Чунин пешгӯиҳо аҳамияти татбиқи таҷрибаи муваффақи хориҷӣ дар соҳаи татбиқи сиёсати гендерӣ барои Тоҷикистонро нишон медиҳанд.

Ҳангоми таҳлили муқоисавии муайян карда шуд, ки дар кишварҳои хориҷӣ ба ҳалли масъалаҳои гендерӣ муносибати ягона вуҷуд надорад. Ҳамин тавр мақомоти татбиқкунандаи мақомоти амаликунандаи сиёсати гендерӣ дар ҳукуматҳои чунин кишварҳо, аз қабили Австрия, Британияи Кабир, Канада, Норвегия, Словения, Словакия, Фаронса, Шветсия вазоратҳои ба таври гуногун номгузорӣ гардидаанд: оид ба қонун; қонун ва сиёсати иҷтимоӣ; оид ба масъалаҳои баробарии гендерӣ, маориф, фарҳанг ва илм; оид ба масъалаҳои баробарӣ ва фарогирии иҷтимоӣ; мусоидат ба гендер ва оила ва ғайра. Аз ин ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки номи як вазорати мушаххас, ки дар ҳокимият салоҳияти масъули ташаккул ва татбиқи сиёсати гендерӣ дар давлат вогузор шудааст, на он қадар муҳим аст, балки қобилияти он барои эҷоди инфрасохтори васеъ ва самаранок амалкунанда барои ҳалли масъалаҳои гендерӣ дар сохторҳои давлатӣ дар ташкилотҳо, қорхонаҳо ва сектори давлатӣ муҳим аст. Аз ҷумла унсурҳои дигари сохтори вазоратҳо ва мансабдороне, ки дар кишварҳои хориҷӣ барои татбиқи сиёсати гендерӣ салоҳият доранд, низ аҳамиятнок мебошанд. Аз ҷумла:

- кумитаҳо, шуроҳо, гурӯҳҳои байниидоравӣ оид ба муносибатҳои гендерӣ, ба мисли Австрия, Исландия, Люксембург, Словакия, Финландия, Фаронса, Хорватия, Шветсия, Чопон;

- мансабдорони мақомоти марказии давлатӣ, аз қабили Австрия, Сербия, Словения, Финландия, Фаронса ва Шветсия.

Чунин гуногунии ниҳодҳо ва мансабдорони масъули ташаккул ва татбиқи сиёсати гендерӣ, ки дар кишварҳои хориҷӣ намояндагӣ мекунанд, аз вижагиҳои он, ки бо анъанаҳо ва шароити рушди ҳар як кишвар алоқаманданд, шаҳодат медиҳад.

Субъектҳои ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатиро қонунгузори амалкунанда муайян мекунанд. Ин номгӯи субъектҳо кофӣ аст, аммо

фаъолияти онҳо ба кадри кофӣ ҳамоҳанг карда нашудааст ва барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, мо бо мақсади суръат бахшидан ба татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон таҷрибаи чанд кишвари хориҷиро, ки дар кишвари мо метавон истифода бурд, баррасӣ намуда, ба таҷрибаҳои самараноки дар ин кишварҳо истифодашаванда таваҷҷуҳ зоҳир намудем:

- дар Шотландия, масалан, байни ширкатҳо (бахшҳои давлатӣ, хусусӣ ва сеюм) созишномаҳои шарикӣ баста мешаванд, ки дар идоракунии ширкат ноил шудан ба мувозинати гендериро пешбинӣ менамоянд;

- Италия ва Хорватия барои занони соҳибкор субсидияҳои молиявӣ ҷорӣ кардаанд;

- Австрия, Юнон, Испания барои занон дар вазифаҳои корхонаҳои давлатӣ, беморхонаҳои давлатӣ ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ 40% квота муқаррар кардаанд, ҳисоботи ҳатмии солонаи муқоисаи шароити меҳнати мардону занон дар корхона ҷорӣ карда шуд;

- дар Британияи Кабир ва Португалия талабот барои корфармоён барои таъмини дастрасии имтиёзнок ба барномаҳои таълимӣ барои намояндагони ҷинси кам муаррифӣ карда шудааст;

- дар Италия, Испания, Полша иштироки мутавозин дар мақомоти иҷроия ва назорат;

- дар Австрия, Дания, Эстония, Италия, Испания ва Люксембург ба корфармоёне, ки намояндагони ҷинси камҳимояро ба кор мегиранд, дастгирии молиявӣ расонида мешавад.

Чунин рӯйхати таҷрибаҳои муассир, ки дар кишварҳои хориҷӣ истифода мешаванд, метавонанд дар Тоҷикистон дар самтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, иттилоотӣ, ҳавасмандӣ ва иҷтимоӣ истифода шаванд.

Инчунин ба андешаи мо такмил додани қонунгузории соҳавии гендерӣ бо назардошти таҷрибаи мусбати хориҷӣ зарур мебошад:

- дар соҳаи тиб – татбиқи барномаи менторӣ (омӯзишӣ) дар саросари кишвар (Австрия);

– дар соҳаи меҳнат – ҷорӣ намудани ҳисоботи ҳатмии солонаи корфармоён дар бораи сатҳи даромади мардону занон (Австрия);

– қабули ҳатмӣ аз ҷониби корфармоёни нақшаҳои баробарии занон (Олмон ва Нидерландия);

– иштироки ҳатмии ҳарду ҷинс дар озмун барои як ҷой (мисли Финландия);

– дар соҳаи андозбандӣ – ҷорӣ намудани дастгирии молиявии он корфармоёне, ки соатҳои кори ҷандир, кори фосилавӣ ё хонагӣ ба таври нопоурра барои занонро иҷозат медиҳанд (Австрия);

– дар хизмати давлатӣ қоидаҳо ҷорӣ намоянд, ки муассисаҳои давлатӣ бояд ба занони дорои таҳассуси яхела бо номзадҳои мард ҳангоми ба кор қабул кардан ё пешбарӣ кардан, ки занон камтар аз 45 фоизи кормандони шуъбаи дахлдорро ташкил медиҳанд (Белгия).

– дар соҳаи омили давлатӣ – ҷорӣ намудани омили тафрикаи гендерӣ, мисли Шветсия ва Дания;

– дар соҳаи ҳуқуқ – чун дар Франция ва Финландия суди милли оид ба манъи таъйиз ва баробарӣ ҷорӣ карда шавад.

Мо пешниҳод менамоем, ки дар ҳар як соҳаи ҳаёти Тоҷикистон восилаҳои мувофиқи идоракунии, ки дар давлатҳои пешбари демократӣ хуб кор мекунанд, ҷорӣ карда шаванд. Онҳо сармоягузориҳои калони молиявиро талаб намекунанд. Танҳо иродаи сиёсии вакилони сатҳҳои гуногун ва роҳбарони сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ки аз шуур, сатҳи маълумот ва фарҳанг, таҷрибаи қаблии зиндагӣ, анъана ва арзишҳои онҳо асос ёфтааст.

Ҳамин тавр, масъалаи татбиқи таҷрибаи байналмилалӣ таъмини фаъолияти меъёриро ҷиҳати таъмини принсипи баробарии гендерӣ бо дарназардошти таҷрибаи созмонҳои байналмилалӣ дар назар дорад. Дар санадҳои асосии байналмилалӣ арзишҳои иҷтимоӣ новобаста аз ҷинс муқаррар карда шудаанд, ки олимони онҳоро умумӣ ва махсус мешуморанд.

Рейтенги ба иноватгирии баробарии гендерӣ дар соли 2022 нишон дод, ки Аврупо аз ҳама дар сатҳи баландтарини баробарии гендерӣ нисбати дигар

минтақаҳо – 76,3% қарор дорад. Сеяки кишварҳои минтақа дар сатҳи аввал қарор доранд ва беш аз нисфи (56%) ба ҳадди ақалл 75% баробарӣ ноил шудаанд. Бо вучуди ин, пешрафт яқинг нест: 10 кишвар бо сарвариин Эстония, Норвегия ва Словения, ҳадди ақалл 1 дарсад беҳбудиро мушоҳида карданд, дар ҳоле ки 10 кишвари дигар, аз ҷумла Австрия, Фаронса ва Булғористон, ҳадди ақалл 1 дарсад коҳишро дар банди ғоизӣ сабт карданд. Амрикоии Шимолӣ бо 75% дар ҷои дувиум қарор дорад, ки нисбат ба наشري қаблӣ 1,9 банди ғоизӣ камтар аст. Амрикоии Шимолӣ дар рафъи фарқият дар иштироки иқтисодӣ ва имкониятҳо ба баландтарин дараҷаи баробарии гендерӣ нисбати минтақаҳои дигар (77,6%) ноил шуд [225].

Ғуноғунрангии ташаккули муносибатҳои гендерӣ ва коҳишҳо дар татбиқи амалии он наҷандон назаррас ҳастанд, зеро муносибатҳои гендерӣ дар миқёси ҷаҳонӣ, махсусан дар кишварҳои аврупоӣ бештар дар як сатҳ боқӣ мемонад. Сабаби асосӣ дар он аст, ки занҳо бештар дар соҳаҳои ғуноғун ғаъолият дошта, наҷандон майл ба ғаъолияти сиёсӣ доранд. Бинобар таҳқиқи ин масъала бештар дар сатҳи пасти иштироки занон дар сиёсат нисбат ба мардон боқӣ мемонад.

Дар соли 2022 дар Амрикоии Лотинӣ ва ҳавзаи баҳои Кариб 74,3% тағовути умумии гендериро мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар муқоиса бо соли гузашта 1,7 банди ғоизӣ ағзоиши баробарии гендериро нишон медиҳад. Дар минтақа аз соли 2017 инҷониб дар ноил шудан ба баробарии гендерӣ пешрафти тадриҷӣ мушоҳида мешавад ва ҳоло минтақа дар ин нишондиҳанда дар ҷои сеюм аст. Никарагуа (81%), Коста-Рика (79,3%) ва Ямайка (77,9%) дар минтақа сатҳи баланди ағзалиятро доранд. Дар минтақии Авруосиё ва Осиёи Марказӣ фарқияти гендерӣ 69% коҳиш ёфтааст, ҳарҷанд пешрафт пас аз наشري гузориши соли 2020 ба таъхир ағтод. Дар муқоиса бо дигар минтақаҳо, Авруосиё ва Осиёи Марказӣ камтарин баробарии гендерӣ (10,9%) дар иштироки сиёсӣ доранд, ки аз соли 2022 инҷониб 1 дарсад коҳишро сабт кардааст. Бо вучуди ин, пешрафт дар рафъи иштироки иқтисодӣ ва фарқияти имкониятҳо мунтазам ағзоиш ёфта (68,8%) ва аз

замони наشري охирин 0,5 банди фоизӣ беҳтар шудааст. Дар Осиёи Шарқӣ ва ҳавзаи укёнузи Ором дар тӯли беш аз даҳ сол пешравӣ начандон баланд аст. Дар минтақаи мазкур 1,6 банди фоизӣ коҳишро сабт кардан мумкин аст. Дар ҳоле ки аз 19 кишвар 11-тои онҳо ҳолҳои худро аз наشري охирин беҳтар намуданд, ҳашт кишвари минтақа коҳиши афзалиятро сабт кардаанд. Зеландияи Нав, Филиппин ва Австралия сатҳи баландтарини баробарии гендериро доранд [225].

Дар кишварҳои дигар низ муносибатҳои гендерӣ ба сатҳи баландравӣ қарор доранд. Нишондодҳои болоравӣ начандон намоён бошанд ҳам, лекин динамикаи инкишофи он назаррас аст. Масалан, дар Африқои Ҷанубӣ, фарқияти гендерӣ 68,2% коҳиш ёфт, ки беҳбудии умумии 0,1%-ро нишон медиҳад, аммо пешрафт дар саросари минтақа нобаробар буд. Намибия, Руанда ва Африқои Ҷанубӣ, дар баробари 13 кишвари дигар, ҳоло беш аз 70% тафовути умумии гендериро кам кардаанд, аммо ҳашт кишвари минтақа коҳиши баробарии 0,5% ё бештарро сабт кардаанд. Дар Осиёи Ҷанубӣ баробарии гендерӣ ба 63,4% расид, ки нисбат ба солҳои қаблӣ 1,1 банди фоизӣ зиёд аст. Инро метавон қисман бо беҳтар шудани нишондиҳандаҳо дар кишварҳои сараҳолӣ, аз қабيلي Ҳиндустон, Покистон ва Бангладешро шарҳ диҳад. Дар Осиёи Ҷанубӣ бузургтарин фарқияти гендерӣ дар иштироки иқтисодӣ ва имкониятҳо (37,2%) нисбат ба минтақаҳои дигар мавҷуд аст, гарчанде ки аз солҳои пешин 1,4 банди фоизӣ беҳбудӣ ба назар мерасид. Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ минтақаи ғайриафзалиятнок боқӣ мемонад ва фарқияти гендерӣ 62,6% коҳиш ёфтааст. Танҳо аз солҳои пешин 0,9 нукта коҳиш ёфтани афзалиятро нишон медиҳад. Амороти Муттаҳиди Араб (71,2%), Исроил (70%) ва Баҳрайн (66,6%) ба баландтарин нишондодҳо дар минтақа ноил шуданд, дар ҳоле ки панҷ кишвар бо сарвари Баҳрайн, Кувайт ва Қатар иқтидори худро 0,5% ё бештар аз он афзоиш доданд [225].

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳлили нишондодҳо оид ба вазъи баробарии гендерӣ дар минтақаҳои гуногуни олам дар замони муосир ба хулосае омадан мумкин аст, ки баробарии гендерӣ дар ду самти афзалиятнок ба назар

мерасад. Аввалан, дар самти фаъолияти сиёсӣ, кишварҳои аврупоӣ пешсаф мебошанд ва дар самти иқтисодиву иҷтимоӣ, ки кишварҳои Амрикоӣ Шимолӣ нишондодҳои хуб доранд. Дар дигар минтақаҳо он бештар бо омезиши ду самт ва баъзан бо бартариҳои самти иқтисодиву иҷтимоӣ зохир мегардад.

Дар ҷомеаи шарқӣ ва махсусан исломӣ масъалаи гендерӣ дар сатҳи давлатӣ мақоми махсус дорад. Дар баробари ин, бисёре аз ҷомеаҳои мусалмонӣ эътироф мекунанд, ки баробарӣ муҳимтарин пояи ҳар як ҷомеаи демократӣ ва давлати ҳуқуқбунёд аст, ки барои адолати иҷтимоӣ ва эҳтиром ба ҳуқуқи инсон талош мекунанд. Дар Шарқи мусулмонӣ вижагиҳои озодии занон аз он иборат аст, ки омили асосии инкишофи ақидаҳои озодихоҳи дунявият буд, ки ҷаҳони ислом ба ақидаи О.Е. Лисенко қариб ҳамаи давраи озодшавиро (эмансипатсия) аз сар гузаронидааст. Шаклҳои озодшавӣ бо эҳёи соҳаҳои ҳаёти маданӣ, фаъолияти меҳнатӣ, ташаккули адабиёти нави араб, фаъолияти ҳаракатҳои маорифпарварӣ ва занонае, ки ҷаҳонро аз ҳиссиёти миллий-озодихоҳӣ ба таври аёнӣ дарак медоданд» [189, с.19].

Масъалаи таъмини баробарии гендерӣ дар Шарқ бо хусусиятҳои татбиқшавии он дар Ғарб дар тафовут қарор дорад. Зеро дар Шарқ ҳолати равиҳои ҷомеа, ки бештар бо мафкураи асримиёнагии худ асоси муносибатҳои гендериро ташкил мекунад, муайян мегардад. Таърих мисолҳои зиёдро дорад. Махсусан, дар замони барқароршавии ҳокимияти шуравӣ чандин занон барои иштироки фаъоли худ дар раванди муборизаҳои сиёсӣ гирифтори сарзаниш, тухмат, куштор ва дигар амалҳои номатлуб гардиданд. Аз ин рӯ озодшавии занҳои Шарқ давра ба давра бо шакли мутобиқшавӣ ба ҳолати нав мувофиқ шудан амалӣ мешавад.

Муҳаққиқи рус М.А. Григорева дар натиҷаи омӯзиши масъалаҳои гендерӣ дар кишварҳои шарқӣ андешаҳои ҷолибро баён кардааст. Ба фикри ӯ «ду марҳилаи озодшавӣ аз таъсири мардҳо барои занҳо дар ҷомеаи шарқӣ вучуд дорад. Аввалан, он ҳамчун системаи субъективӣ дар марому ниятҳои занон ва мубориза баҳри озодшавӣ баён мегардад. Марҳилаи дуюм бо

фаъолияти давлатӣ вобаста мебошад. Дар марҳилаи дуюм шакли давлатии эмансипатсия васеъ гардид, ки он дар тағйир додани сиёсати давлат оид ба ҳуқуқу озодиҳои занон зоҳир мегардад. Мисоли барҷастаи зуҳури ин навъи озодшавӣ Туркия дар нимаи аввали асри XX бо ислоҳоти Камол Отатурк буд. Ҳоло дар Шарқи мусулмонӣ озодии занон таҷассумгари худро дар доираи идеология ва ҳаракати феминизм пайдо кардааст. Навъи шарқии феминизм дорои тобиши мазҳабӣ буда, ҳилофи дин нест, балки барои аз нав дида баромадани қонунҳои динӣ нисбат ба зан, барои густариши ҳуқуқу озодиҳои онҳо дар доираи ҷаҳонбинии динӣ мебошад» [126, с.165].

Муҳаққиқ М.А. Григорева якҷанд масоили ҷолибро барои тасдиқи андешаҳояш баён кардааст. Масалан, ӯ бо далелҳо исбот мекунад, ки аз соли 1899 дар Миср як ҷунбиш барои ҳуқуқи баробарии гендерӣ ба вучуд омад, ки тақони рушди он интишори китоби Қосим Амин «Озодии занон» буд. Он ҷавран ба ҳаракати миллии зидди Бритониёи Кабир пас аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ мубаддал гардид. Кӯшишҳои озод кардани занон дар Миср ва Туркия ба сиёсати гендерӣ умуман дар Шарқи Наздик ва Миёна таъсири қалон расонд. Амир Амоноллоҳшоҳ озодии занонро асоси ояндаи Афғонистон эълон кард, ки дар қонунҳои кишвар аз соли 1919 то соли 1929 интиҳор гардида буд, муҳимтарини он кодекси оилавӣ ба ҳисоб мерафт. Қонун издивоҷи кӯдакона ва бисёрзаниро манъ кард ва боре аввал тасмим гирифт, ки занон либосҳои ғарбӣ бипӯшанд. Аммо вақте ки дар соли 1929 зани Амоноллоҳшоҳ бори нахуст дар ҷомеа бе фаранҷӣ пайдо шуд, боиси эътирози мардумӣ гардид ва баъд аз он Нодиршоҳ ҳокимиятро ба даст овард, барои ором кардани афкори анъанавии ҷамъиятӣ ин қонунҳоро бекор карда, ислоҳоти иҷтимоиро эҳтиёткорона ба амал мебаровард. Дар нимаи дуюми асри XX вазъи ҳуқуқи занон хеле беҳтар гардид.

Дар солҳои 50-60-ум Конститутсия ҳуқуқи баробарии мардону занон, ҳуқуқи занонро дар интиҳоб ва интиҳоб шудан ба парлумон ва ҳукумат, имконияти гирифтани маълумоти олий ва дар муассисаҳои давлатӣ ба кор фаъолият карданро муқаррар намуд. Рафти навсозии сотсиалистии солҳои 80-

ум ин самтро боз ҳам инкишоф додааст. Бо сар задани ҷанги шаҳрвандӣ (1992-2001) мутаваккиф шуда буд, қурбониёни аввалини он қабатҳои камҳифзи аҳоли гардиданд ва пас аз тағйири режим ва омадани толибон (1996) раванди модернизатсияи иҷтимоию сиёсии Афғонистон ба сукут рафтанд. Дар охири соли 2001 ва ба Афғонистон ворид шудани нерӯҳои эътилофи байналмилалӣ, яъне давраи тасвиби демократии ҷомеаи Афғонистон аз рӯи модели ғарбӣ оғоз ёфт, умед ба дигаргуниҳои мусбат дар вазъияти занон афзуд. «Дар ин маврид Конститутсияи Афғонистон, ки соли 2003 қабул шудааст, дар моддаи 22 баробарҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои ҳамаи шаҳрвандон дар назди қонун, новобаста аз ҷинс, ҳуқуқи занонро ба таҳсил, шуғл ва иштироки воқеӣ дар қабули қарорҳо тасдиқ мекунад. Қонунгузориҳои нав 25 фоизи курсиҳоро дар парламент ва 7 фоизи ҷойҳоро дар сенат захира мекунад, то ки дар ҳар музофот дар Асамблеяи миллӣ намоёндаи худро дошта бошад. Сарфи назар аз муваффақиятҳои бадастоварда, пеш аз ҳама дар таҳкими қонунгузориҳои баробарии гендерӣ дар Афғонистон танҳо 2% афғонҳо шаҳодатномаи миллӣ (таскира) доранд, 85% маълумоти ибтидоӣ надоранд. 57% издивоҷҳо бо занони то 16-сола ва 80% никоҳҳо маҷбурӣ ё ба таври зурӣ баста мешаванд. Ҳамаи ин бо хотири баста шудани созишномаҳои байни хешовандон бо мақсади бекор кардани уҳдадорӣҳои қарзӣ, ҳал кардан баҳсу мунозира ва ё ба қасосгирии ҳунин хотима додан, амалан иҷро мегардад» [126, с.165]. Пас аз он ки толибон дафъаи дуюм (2021) ба сари қудрат омаданд, масъалаҳои гендерӣ дар Афғонистон боз ҳам шаддидтар ва сарбаста гардид. Дар ин маврид мо на танҳо поймолшавии ҳуқуқҳои занон, балки тоифаҳои дигари қишрҳои иҷтимоӣ, аз он ҷумла кӯдакони мардинаро мушоҳида мекунем.

Дар натиҷаи таҳлили маводҳои гуногуни илмӣ маълум мешавад, дар кишварҳои шарқӣ масъалаи муносибатҳои гендерӣ ва баробарии гендерӣ бештар бо зиддиятҳои иҷтимоиву сиёсӣ рӯ ба рӯ гардидаанд ва инчунин онҳо дар ҳолати пароканда дар низоми қонунгузорӣ сабт ёфта, амалан начандон иҷро гардиданд.

Дар бобати таҳқиқи масъалаи заминаҳои ташаккули сиёсати гендерӣ гуфтан мумкин аст, ки мубориза барои ҳукуки занон дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX оғоз ёфт. Аввалан, онҳо баҳри дифои ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва сипас ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ ҳамчун василае, ки занон дар қабули қарорҳо иштирок карда метавонанд, мубориза бурданд. Ҳимоя ва таҳкими ҳукуки занон дар сатҳи миллий ва байналмилалӣ дар тӯли асри XX идома ёфт ва дар асри XXI аҳамияти худро нигоҳ дошт, аммо ташаккули падидаҳои мазкур ба сиёсат ва идораи давлатӣ симои занонаро зам карда натавонист. Ҳолати ҳозираи ҷаҳони глобалӣ, ки дар он ҷангҳо, камбизоатӣ, сатҳи пасти иқтисодӣ ва ғайра вуҷуд дорад, бо ташаккули муносибати гендерии сатҳи ташаккулёфта, низ тағйиротро зам накард. Баръакс, мушкилоти навро ба ҷараёни ташаккули муносибатҳои гендерӣ ва хувияти гендерӣ илова кард. Ин масъалаҳо бештар ба хосияти муносибатҳои анъанавии гендерӣ, дараҷа ва фаҳми он зарба расониданд. Онҳо бештар бо ташаккулёбии ҷинсҳои нав, истифодаи технологияҳои навин барои тағйир додани ҷинс ва вазифаҳои физиологии зану мард, бо меъёрҳои муқарраргардидаи гендерӣ дар тазод қарор доранд, вобаста мебошанд.

Имрӯз, бар асоси ҷинс, муносибатҳои гендериро бо категорияҳои осебпазири нав, аз қабيلي ЛГБТИ+¹ эътироф намуданд. Мардон бошанд, бо ёрии технологияҳои муосир нақши илавии занро инкор меkunанд, ва масъалаи навро дар муносибатҳои гендерӣ ворид намуданд. Дар маврид мавқеи давлатҳо ба ду қисмат тақсим шудааст, бархе аз кишварҳо ба масъалаи озодиҳои гендерӣ дар мавриди иваз намудани ҷинс, иҷозат додани никоҳи якҷинсӣ ва ниҳодгардонии он зид мебароянд. Масалан, Русия дар муборизаҳои идеологӣ бо кишварҳои ғарбӣ бештар онҳоро барои поймолсозии арзишҳои анъанавии оила ва шинохти гендерӣ мутаҳам мекунад. Давлатҳои дигар барои инкишофи муносибатҳои гендерӣ ва сабти он дар қонунҳои кишвар бо дархосту талаботи тоифаҳои нави гендерӣ

¹ ЛГБТ (англ. *LGBT*) - иҳтисораи одамони лесбиян, гей, бисексуал, трансгендер ва ғайра аст.

муносибати либералиро пеш гирифтанд. Масалан, Тайван аввалин кишвари шарқиест, ки барои бастанӣ никоҳи якҷинсӣ иҷозат додааст.

Оид ба он ки дифои ҳуқуқҳои зан танҳо падидаи либералӣ ва арзиши ғарбӣ аст, бояд қайд кунем, ки ин фикри нодуруст аст, зеро занҳо ҳамеша дар раванди инкишофи таърихӣ дар набардҳои сиёсӣ бо баробари мардҳо баҳри озодиву ватан мубориза мебуданд. Бинобар андешаҳо оид ба ҳимояи манфиатҳои занон бештар ҳосияти назариявиро дар хусуси таҳлили вазифаҳои иҷтимоӣ зан дар афкори шарқӣ ба назар мерасад, агарчӣ дар ғарб он аз нигоҳи тафаккури мезогенӣ² тавсиф ёфта буд.

Ҳифзи меҳнати занон ва кӯдакон, инчунин мубориза ба муқобили истисмори занон ва кӯдакон дар низоми капиталистӣ ва мустамликадорӣ боиси пайдоиш ва ташаккули ҳаракати байналхалқии ҷамъиятии ҳифзи ҳуқуқҳои занон гардид. Дар империяи Русия ҷашни занон низ бо суҳанронҳои занон барои сулҳ ва бозгашти мардон аз фронт дар солҳои Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ алоқаманд буд. Намоиши занон дар моҳи феввали соли 1917 дар доираи ҷашни Рӯзи байналхалқии занон ибтидои инқилоби февралӣ дар Россия гардид. ИҶШС дар Аврупо аввалин шуда Рӯзи байналхалқии занонро дар сатҳи давлатӣ муқаррар кард (соли 1965 бо Укази Президиуми Совети Олии СССР иди 8-уми март расман дар қонун тасдиқ карда шуд). Дар кишварҳои Амрикои Шимолӣ ва Аврупо ҳамаи ҳаракатҳои занон дар ибтидои асри XX хусусияти иҷтимоӣ, бар зидди муносибатҳои капитализми навташаккулёфта буданд, ки бештар бар зидди истисмори меҳнати занон ва кӯдакон баромад мекарданд.

Соли 1975 соли байналхалқии занон эълон шуд ва 8-уми март ҳамчун Рӯзи байналхалқии занон эътироф гардид. Ин воқеа дар арафаи Даҳсолаи СММ барои занон (1976-1985) рӯй дод. Соли 1979 «Конвенсияи СММ оиди барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон қабул шуд. Конвенсия муайян мекунад, ки нақши зан идомаи насл буда, набояд боиси таъбиз бошад,

² Мисогини (аз юнонии бостон *μῖσος* — «нафрат» ва *γυνή* — «зан»; *misogyny*) кина, адоват ё таассуботи амиқ нисбат ба занон (духтарон) аст. Мисогини метавонад дар шакли таъбизи гендерӣ, таҳқири занон, зӯрварӣ алайҳи занон ё объекти ҷинсӣ зоҳир шавад.

зеро тарбияи фарзандон вазифаи муштаракӣ ҳам мард ва зан мебошад (м.16. Конвенсия)» [1].

Ҳамин тавр, дар замони муосир масъалаи занон дар низомӣ на танҳо дар сатҳи институтсионалии худ мақом пайдо кард, балки ба ташаккули муносибатҳои гендерӣ маҷроӣ мухталифро изофа намуд. Дар ин бобат дар кишварҳои аврупоӣ шаклҳои нави гендерӣ тавлид ёфтанд, ки ба ташаккули муносибатҳои ғайранъанавии гендерӣ сабаб шуданд. Баробарии гендерӣ дар бештари кишварҳои олам дар таҳкими муносибатҳои гендерӣ заминаҳои нави ҳуқуқиву бунёди сомон овард. Лекин дар бештари кишварҳои олам он ҳамчун масъалаи муҳими ҳалталаби ҷомеа ва системаи сиёсӣ боқӣ монд.

2.2. Заминаҳои асосии ташаккули сиёсати гендерӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон

Барои Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибистиклол таъмини баробарии гендерӣ ва татбиқи сиёсати гендерӣ ҳоло дар замони дар ҳаёти Иттиҳоди Шуравӣ будани он оғоз гардида буд. Зеро то ин замон занон дар низомӣ иҷтимоиву сиёсии мақоми наҷандон намоён доштанд ва масъалаи ҳуқуқ ва озодии занон ва таъмини онҳо дар сатҳи давлатӣ дар мафкурраи ягон маъмури ҳамон давра вуҷуд надошт ва дошта ҳам наметавонист. Танҳо бо сари қудрат омадани ҳокимияти шуравӣ ин масъала ба худ диққати навро пайдо кард. Бояд таъкид намуд, ки масъалаи занон дар раванди тағйирпазирии сиёсии замони шуравӣ алоқаманд буд. Агарчӣ масъалаи зан дар раванди таърихӣ ташаккули Тоҷикистон мушкilotи зиёд дошт, пас дар замони сотсиалистикунонии Тоҷикистон бисёре аз нуқсонҳои он аз байн бурда шуд. «Сотсиализми замони шуравӣ дар давлатҳои «асримиёнагӣ»-и Осиёи Миёна омили асосии рушди муносибатҳои гендерӣ гардид ва модернизатсияи низомӣ сиёсиро ҷорӣ намуд. Дар натиҷа муносибатҳои асримиёнагӣ нисбати занон коҳиш ёфта, мақоми занҳо дар низомӣ идоранамоии кишвар зиёд гардид. Раванди ғарбикунонии «русӣ» ҷомеаи анъанавии Осиёи Миёнаро ба ҷомеаи «пешқадами мардумӣ» табдил сохт» [73, с.57]. «Мисолҳои

начандон зиёд оид ба раванди муосиркунии кишварҳои исломӣ мавҷуд аст, лекин яке аз беҳтарини он мисоли модернизатсияи ҷумҳуриҳои советии Осиёи Миёна аст» [216].

Занони тоҷик аз ибтидои ташаккули низоми сотсиалистӣ ба табақаи фаъоли ҳаёти сиёсӣ мубаддал шуданд, барои мисол ҷадвали зерин пешниҳод карда мешавад.

Ҷадвали оморӣ оид ба даъват, солҳо, шумораи умумии вакилон, аз ҷумла занон дар ҳайати Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1938-1995) маълумот медиҳад.

Даъват	Солҳо	Шумораи вакилон	Занҳо	Мардҳо
Даъвати якум	1938 – 1947	282	86	196
Даъвати дуюм	1947 – 1951	294	88	206
Даъвати сеюм	1951 1955	294	88	206
Даъвати чорум	1955 1959	305	98	207
Даъвати панҷум	1959 1963	301	98	203
Даъвати шашум	1963 1967	302	100	202
Даъваим ҳафтум	1967 1971	317	103	214
Даъвати ҳаштум	1971 1974	315	107	208
Даъвати нӯҳум	1975 1980	327	111	216
Даъвати даҳум	1980-1985	366	122	244
Даъвати ёздаҳум	1985 1990	397	129	268
Даъвати дувоздаҳум	1990 1995	257	9	248

Аз ҷадвали мавҷуда маълум мегардад, ки мақоми занон дар низоми идоракунӣ, махсусан дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ хело назаррас мебошад. Ғайр аз ин дар раванди мавҷудияти ҳокимияти шуравӣ санадҳои зиёди ҳуқуқиву меъёрӣ муносибатҳои гендериро танзим менамуданд, аз он ҷумла Кодекси оила ва Кодекси меҳнат вобаста ба имтиёзҳои ҳуқуқии занон манфиатҳои занонро ҳамчун категорияи камҳимояи ҷомеа ҳимоя менамуданд. Дар Конститутсияи соли 1977 омада буд: «Дар ИҶШС занон ва мардон ҳуқуқҳои баробар доранд» [4]. Дар ин ҷо унсури асосии баробарии гендерӣ инъикос меёбад, яъне ҳуқуқи мард нисбати ҳуқуқи зан волотар нест, он меъёре мебошад, ки ҳуқуқҳои занон ба он баробар карда мешаванд; ҳуқуқҳои занон бояд комилан аз нигоҳи мазмун ба ҳуқуқҳои мардон баробар бошанд.

Тоҷикистон пас аз истиқлолият заминаҳои ташаккули сиёсати гендериро дар асоси манфиатҳои кишвар ва нигоҳ доштани симои муосири сиёсии кишвар муҳим буд. Имечи кишвар пеш аз ҳама дар раванди истифодаи сиёсати нарма дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар амалӣ мегашт. Дар ҳамгироии муносибатҳои байналхалқӣ Тоҷикистон дар заминаи сиёсати гендерии мавҷудаи замони шуравӣ, давраи нави татбиқи онро шуруъ намуд. Зеро пас аз он ки Тоҷикистон аъзои Комилҳукуқи СММ (соли 1992) шуд, ба он уҳдадорӣҳои зиёди ҳуқуқӣ, аз он ҷумла дар соҳаи таҳмини баробарии гендерӣ изофа гардид.

Яке аз аломатҳои рушди ҷомеаи муосир ин дар охири асри XX барҳам додани шаклҳои гуногуни таъбиз, бартараф намудани нобаробарии гендерӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, номутавозунии гендерӣ дар Тоҷикистон ва кишварҳои дигар дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт идома дорад. Набудани баробарии гендерӣ боиси пайдоиши равандҳои харобиовар дар ҷомеа гардида, дар роҳи ваҳдати иҷтимоӣ монеаҳо эҷод намуда, рушди устувори инсониро бозмедорад. Аз ин рӯ, таъмини баробарии занону мардон яке аз масъалаҳои асосии ташаккули давлати Тоҷикистон мебошад.

Солҳои 90-ум бо сабабҳои тағйирпазирии сиёсии ҷаҳонӣ дар Тоҷикистон раванди дигаргунсозии сохтори сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа оғоз гардид. Дар давраи пасошуравӣ низоми гендерӣ дар вазъияти бухронӣ қарор дошт, ки аз тағйироти пайваста дар нақшҳо ва меъёрҳои суннати гендерӣ дар ҷомеаи муосири тоҷик гувоҳӣ медиҳад. Бешубҳа, ин раванд таъсири назарраси худро ба сиёсати гендерӣ расонд, ки далелҳои тағйирёбии доимӣ дар мавқеи анъанавии занони тоҷик дар ин солҳо гувоҳӣ медиҳанд. Бекорӣ дар байни мардон ғайриқонунии занонро ба амал овард [46, с.16]. Солҳои сипаришуда дар таърихи халқи тоҷик душвортарин вақт буд, ҳукумат маҷбур шуд барои давлатдорӣ, яқпорчагӣ ва хувиятшиносии худ пояҳои нави худро ҷустуҷӯ кунад. Воқеаҳои, ки кишвари мо аз сар гузаронид, асосҳои ҳаёти халқи чанд миллионнафараро хеле ба ларза андохтанд. Тоҷикистон ҷанги шадиди шаҳрвандиро аз сар гузаронд, ки он ба мавҷудияти ҳуди давлат

тахдид намуда буд. Қувваҳои гуногуни дохилӣ, ки аз ҷониби як қатор нерӯҳои беруна дастгирӣ мешуданд, меҳостанд кишварро аз ҳам ҷудо кунанд ва ҳуқуқи таърихӣ мардумро ба эҳёи худ барҳам диҳанд.

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ раванди аз байн рафтани низоми иқтисодии пештара оғоз шуд. «Агар пештар мард бо меҳнати худ ва бо ёрии давлат оилаи аксар серфарзандашро аз ҷиҳати моддӣ таъмин карда метавонист, дар шароити нав амалан рӯзгори худро таъмин карда наметавонист» [50, с.53]. Дар соҳаи иҷтимоӣ-сиёсӣ аз рӯи заминаҳои динӣ, сиёсӣ ва минтақавӣ парокандагии ҷомеа ба амал омад. Мушкилтарин оқибатҳои муноқиша осеби маънавӣ ва равонӣ он одамоне буд, ки наздикони худро аз даст доданд, азобу уқубат кашиданд ва мавриди хушунати ҷисмонӣ қарор гирифтанд. Зимнан, сатҳи ҷинойту зӯроварӣ дар ин давра дар тамоми таърихи давлати тоҷикон баландтарин буд. Ин вазъият ба муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон таъсири ҷиддӣ расонд. Дар давраи низоъ ва пас аз низоъ як қисми мардон меҷангиданд ва ё берун аз Тоҷикистон қарор доштанд. Дар ҳамин вақт заҳаб маҷбур шуданд таъминкунандаи асосии оила гарданд.

Солҳои аввали истиқлол барои ҷумҳурии ҷавон душвор буд. Сар задани ҷанги шаҳрвандӣ, бад шудани вазъии иқтисодӣ сиёсӣ ва бесарумонӣ мушкилоти зиёдеро ба вуҷуд овард. Ҳамаи ин ба вазъияти заҳаб таъсир расонд. Гузашта аз ин, платформаи сиёсии собиқ Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон (аӣии ҳол фаъолияташ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мамнуъ аст ва ҳамаҷун ташкилоти экстремистӣ террористӣ шинохта шудааст) дар солҳои аввали солҳои 90-ум, ки талоши қудрат дошт, маҷеи заҳабро дар ҳаёти ҷамъиятӣ норавшан нигоҳ медошт. Даъват ба пӯшидани ҳиҷоб риояи қонунҳои шариат аз ҷониби заҳаб ва ғайра оғоз шуд. Аммо бо ба сари қудрат омадани ҷонибдорони ислоҳоти демократӣ ва давлати дунявӣ пас аз Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ноябри соли 1992 вазъият ба куллӣ тағйир ёфт. Солҳои охир дар ҷумҳурӣ дар соҳаи баробарҳуқуқии мардону заҳаб пешравиҳои назаррас ба даст оварда шуданд.

Ташаккули сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо омилҳои зерин вобаста аст.

– Бо эълон доштани истиқлолияти давлатӣ Тоҷикистон ба низоми нави давлатдорӣ ворид гардид, ки он бо принципҳои бунёди ҷомеаи муосир омезиш меёфт ва дар ин васила таҳкими мақоми зан дар ҷомеа ба миён омад.

– Принципи демократӣ ва ҳуқуқбунёд шароитро барои ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон таъмин намуда, баробарии ҳамаро дар назди қонун муҳайё месозад ва мақом ва нақши занро дар низоми сиёсии Тоҷикистон устувор менамояд. Принципҳои эълонгардидаи давлатдории Тоҷикистон занро ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеа эътироф кард ва рушди минбаъдаи системаи сиёсиро бо талаботҳои байналхалқӣ мутобиқ намуд. Акнун Тоҷикистон уҳдадорҳои ду тарафaro дар татбиқи санадҳои байналхалқӣ ҳам дар назди ҷомеаи тоҷикистонӣ ва ҳам дар назди созмонҳои ҷаҳонӣ дорад.

– Сиёсати давлатии Тоҷикистон барои муҳайё сохтани фаъолияти озоди шахрвандон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ равона гардида, бо мақсади таъмини баробарии гендерӣ, таҳкими муносибатҳои гендерӣ, бартарафсозии зӯрварӣ дар оила, эҳтиромгузорӣ нисбати зан, муқаддас ҳисобидани оила, ҳифз намудани оила, модарӣ ва тифл, тоифаи камҳимояи ҷомеа эътироф кардани зан ва ҳифзи ҳуқуқҳои зан дар шакли ниҳодӣ ва дар низоми қонунгузорӣ татбиқ карда мешавад.

– Яке аз заминаҳои ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон ин ҷавоб ба амалҳои баъзе шахсон, намояндагони дин, мебошад, ки худ саводи коффи динӣ надошта, мақоми занҳо ва ҳуқуқҳои онҳоро дар ҷомеа эътироф намеkunанд. Ҳоло дар замони шуравӣ дар тафаккури баъзе аз қишрҳои ҷомеа чунин ақидаҳо ҷой доштанд. Мутаассифона, дар замони мо низ воситаҳои иттилоотии гуногун, гурӯҳҳои иртиҷоии ифротгарой ҳамин гуна амалро истифода меkunанд. Дар натиҷаи таҳкими сиёсати гендерӣ дар солҳои истиқлолият ба андешаҳои қолабӣ нисбат зан ва вазифаҳои он, ки дар тафаккури баъзе тоифаҳои аҳоли ҷой дошт, зарба расонида шуд.

– Сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон пеш аз ҳама бо ба инобат гирифтани хусусиятҳои миллии тоҷикон, менталитет, урфу одат, дар минтақаи шарқӣ ҷой доштани кишвар вобаста мебошад. Бинобар дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ ба омилҳои номбаршуда аҳамият дода мешавад.

– Сиёсати гендерӣ меҳвари сиёсати иҷтимоии давлат аст, маҳз зарурати баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, имкони ташаккули фазои босуботи ҷомеа, муҳайё сохтани фаъолияти ҳамаҷонибаи шаҳрвандон ба татбиқи он мусоидат намуд. Дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ зан ба тоифаи имтиёзнок ва дорандаи ҳуқуқҳои махсус соҳиб гардид.

Заминаи қонунгузории баробарии гендерӣ маҳз дар давраи истиқлолият васеъ гардид. Таъини соҳаи истиқлол дар сиёсати гендерии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти муҳим ба амал омад. Дар кишвар санадҳои байналмилалӣ ва Конвенсияҳои СММ оид ба ҳуқуқ ва манфиатҳои занон ба тасвиб расонида шуданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешбурди сиёсати гендерӣ шароити мусоид фароҳам овард.

Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 1994 қабул шудааст, «Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қанолат медиҳад. Мардон ва занон баробар ҳуқуқанд» (м.17). Тибқи моддаи 28-ум занон мисли мардон ҳуқуқ доранд дар ташкилотҳои ҷамъиятӣ муттаҳид шаванд ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ таъсис диҳанд [6].

Тасвиби як қатор санадҳои байналмилалӣ: «Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳама шаклҳои таъйиз нисбати занон», «Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон» ва ғайра низ ба рушди сиёсати гендерӣ мусоидат карданд. Ҳуқуқҳои занонро Кодекси меҳнат (1997), Кодекси ҷиноятӣ (1998), Кодекси оила, қонунҳо муайян менамоянд. Баҳри амалӣ намудани сиёсати гендерӣ Қумитаи қор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, оила ва ҳифзи саломатӣ фаъолияти худро оғоз намуд.

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани нақши занон дар ҷомеа» аз 3 декабри соли 1999, ки ҳадафи он таъмини иштироки васеи занон дар корҳои ҷамъиятӣ ва сиёсӣ буд, дар рушди ҳаракати занон анғезаи муҳиме гардид, ки ба беҳтар намудани вазъии иҷтимоии занон, генотонди миллий, баланд бардоштани нақши занон дар мустаҳкам намудани пояҳои ахлоқӣ, сулҳу ваҳдат равона гардида буд [31].

Занони тоҷик дар давраи ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 вазинтарин рӯзҳоро аз сар гузарониданд. Дар ин давра, 25000 нафар занон шаҳрвандони худро аз даст доданд, 55 ҳазор кӯдакон یتим монданд, беш аз 100 000 нафар ҷони худро аз даст доданд, зарари моддии кишвар қариб 10 млрд. доллари ИМА ташкил кард. Вазъии мазкур ба ҳолати равонии занон таъсири манфӣ расонид. Ба ҳамаи душвории ин вазъият нигоҳ накарда, занон дар қатори мардон барои пайдории сулҳу ваҳдат мубориза бурданд. Комиссияи оштии миллий, ки аз 25 нафар аъзои ҳукумат ва муҳолифин ташкил гардида буд, дар қори таъмини сулҳу суббот нақши ҳалқунанда дошт. Дар ҳайати он Бозгул Додхудоева, ки вазифаи муовини сарвазирро дар уҳда дошт фаъолият намудааст. Бозгул Додхудоева дар хотираҳои худ оид ба занҳои фаъоли тоҷикистонӣ, ки барои пайдории сулҳу субот кӯшишҳо карданд, ёдовар мешавад. Дар байни аҳолии кишвар онҳо қорҳои фаҳмондадиҳӣ гузаронида, оид ба бастани сулҳи байни тоҷикон мусоидат намуданд. Дар байни онҳо Гулафзо Савриддинова, Рафиқа Мусоева, Надежда Соловёва, Саёҳат Неъматова, Низорамоҳ Зарифова, Ибодат Раҳимова, Махфират Каримова, Ҳусноро Мирзоева, Вилоят Мирзоева, Адолат Раҳмонова, Қиматгул Рустамова ва дигарон буданд [214].

«Бо мақсади татбиқи Платформаи амали Конфронси ҷоруми умумиҷаҳонии занон дар Пекин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи нақшаи миллии ҷорабиниҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои беҳтар намудани вазъии ҳуқуқи ва нақши занон» дар солҳои 1998-2005 қарор қабул кард», ки заминаи воқеии рушди минбаъдаи ташаккули сиёсат нисбат ба занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад» [182, с.19]. Стратегияи паст

кардани сатҳи камбизоатӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст, инчунин омодагии давлатро барои рушди ҳамкорӣ бо ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ дар самти ноил шудан ба баробарии гендерӣ нишон медиҳад ва заминаи устувори рушди шабакаи ташкилотҳои ғайриҳукуматию занон дар саросари ҷумҳурӣ мебошад.

«Принсипҳои асосии сиёсати гендерӣ тибқи Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳукуку имкониятҳои баробари мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010» аз 8 августи соли 2001 (№ 391) аз инҳо иборатанд:

- равона сохтани тадбирҳо ва амалҳои ҳукумат на танҳо ба муносибати баробар, балки ба натиҷаҳои баробар барои мардон ва занон;

- дастрасии баробари мардону занон ба тамоми намудҳои сарватҳои моддию ғайримоддӣ, ба воситаҳои инкишофи қобилияти онҳо (тиб, маориф, тандурустӣ ва ғайра);

- музди баробар барои кори баробар ва дастрасии баробар ба кори сермузд;

- баробарии имкониятҳо барои иштирок дар раванди қабули қарорҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ;

- эҳтироми баробарӣ на танҳо дар ҳаёти ҷамъиятӣ, балки дар ҳаёти оилавӣ;

- шарикии иҷтимоии давлат ва ҷомеаи шахрвандӣ» [190, с.23].

Бояд қайд намуд, ки дар рушди ҳаракати занон дар Тоҷикистон саҳми созмонҳои байналмилалӣ, ба хусус Барномаи Рушди СММ дар Тоҷикистон саҳми арзанда дорад, ки чандин солҳо боз бо ташкилотҳои давлатӣ ва ҷамъиятии занон ҳамкорӣ мекунанд. Ба ташаккул ва рушди шабакаи созмонҳои ҷамъиятии занон дар Тоҷикистон созмонҳои мухталифи байналмилалӣ ва ҳукуматию як қатор кишварҳо мусоидат намудаанд, аз ҷумла: Институти Ҷамъияти Кушода – Бунёди Сорос, Бунёди Оғохон, Хазинаяи нуфузи СММ, САҲА, Барномаи ҷаҳонии озуқа, Бонки Осиёи Рушд; Ҳукуматҳои Чопон, Швейтсария, ШМА, Британияи Кабир, Зеландияи нав ва

ғайра. Инчунин Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳо бо ниҳодҳои байналмилалӣ аз қабili СММ хусусан Барномаи «СММ-Занон» (UN-Women) ба роҳ мондааст. Барномаи мазкур, ки баробарии гендерӣ ва тавсеаи ҳуқуқи имкониятҳои занҳо мебошад, бо мақсади тезонидани раванди таъмини талабу ниёзи занону духтарон дар саросари ҷаҳон таъсис дода шудааст [116, с.388-391].

Ҳамин тариқ, дар солҳои истиқлолият, имкон пайдо шуд, ки сохторҳои пешинаи амалисозандаи сиёсати гендерӣ тағйир дода шуда, санадҳои меъёрии дахлдор, ки ба манфиатҳои занон ҷавобгӯ мебошанд, қабул карда шаванд. «Бухрони иқтисодӣ мушкилии дигар – мушкилии муҳоҷирати қориҳои аҳолии Тоҷикистонро ба миён овард. Дар ин марҳила ба ҷиҳатҳои мусбату манфии ин раванд дар Тоҷикистон, ки дар он бештар аз нисфи аҳолии марди қобили меҳнат иштирок мекунад, баҳо додан душвор аст» [105, с.10]. Дар ин раванд қонони тоҷик низ ширкат мекунад, ки одатан пеш аз ин наметавонанд мустақилона берун аз манзили худ сафар кунанд. Ҷалби оммавии қонон ба меҳнати ҷамъиятӣ таъбири мавҷудҳои гендериро дар соҳаи шуғл равшан нишон дод. Агар қаблан қонунҳои меҳнат ҳуқуқҳои қонунро ба меҳнат ҳимоя мекарданд, ҳоло ҳамон қонунҳо механизми татбиқро дар шароити нав надоранд. Маълум аст, ки қонуну мардон дар бозори меҳнат мавқеъҳои гуногун доранд. Ба гуфтаи Ш. Шоисматуллоев дар баробари қам шудани шумораи қонони мутахассис шумораи мардон дар вазифаҳои роҳбарикунанда хеле зиёд шуда, шумораи қонон қам шудааст [174, с.98].

Аз ҷумла, дар маърузаи «Нақши шоистаи зан дар ҷомеа ва давлат», ки ба рӯзи байналхалқии қонон 7 мартӣ соли 2006 бахшида шуда буд, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуд, ки «баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ба яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлат таъдил ёфтааст... айнаи замон иштироки қонон дар қорҳои давлатӣ, дар идоракунии соҳаҳои иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ ба сатҳи бесобиқа расидааст...» [148]. Бо вучуди ин, бояд ёдовар шуд, ки «дар тамоми мақомот ва маҳалҳо тарбия, пешбарӣ ва ҷорӣ

намудани кадрҳои босаводу соҳибмаърифат ва соҳибхтисос аз байни занону духтарон то ҳол ба талаботи рӯз ҷавобгӯ нест» [148].

Дар таҳқиқоти муосири муносибатҳои гендерӣ дар Тоҷикистон, аз як тараф, таҳкими тамоюлҳои патриархалӣ ва аз тарафи дигар тамоюлҳои нав гувоҳӣ медиҳанд. Сиёсати гендерӣ бештар хусусияти «сиёсати давлатӣ нисбат ба занон»-ро дорад, ки хислати хоси таърихӣ дорад. Дар баробари ин аҳамияти муҳим ба танзими меъёрии соҳаи гендер дода мешавад.

Самтҳои татбиқи сиёсати гендерӣ бо фаъолияти рӯзмарраи аҳолии кишвар дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ вобаста аст. «Сиёсати давлатӣ нисбат ба занон» хусусияти асосии сиёсати гендериро дар Тоҷикистон муайян мекунад, зеро таъмини ҳуқуқҳои занон бо меъёрҳои мутобиқшавандаи онҳо бо ҳуқуқҳои мавҷудаи мардон муайян мегардад. Самтҳои татбиқи сиёсати гендерӣ чунин шаклҳои фаъолияти занонро дар бар мегирад: фаъолияти сиёсӣ, фаъолияти иқтисодӣ, фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ. Вобаста ба фаъолияти занон дар Тоҷикистони муосир сиёсати гендерӣ дар бахшҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа амалӣ мегардад, аз ҷумла:

Бахши сиёсӣ. Рушди гендерӣ дар бахши сиёсӣ иштироки васеи занон дар сатҳи намояндагӣ дар мақомоти қонунгузорӣ ва иҷроия, ҳокимияти маҳаллӣ, мусоидат ба фаъолияти иҷтимоии занон, таълиму тарбия ва беҳтар гардонидани заминаи институтсионалӣ, ҳифзи ҳуқуқи занонро дар соҳаи сиёсӣ соҳаҳои ҳассос, гузаронидани экспертизаи гендерии қонунгузорӣ бо мақсади ҷорӣ ва пурзӯр намудани назорати гендерӣ аз болои раванди тағйироти иҷтимоӣ иқтисодӣ ба манфиати муқаррар намудани тартиботи одилонаи иҷтимоӣ иқтисодӣ дар кишвар барои рафъи бӯҳрони демографӣ, пешбинӣ менамояд.

Бахши иқтисодӣ. Сиёсати гендерӣ дар соҳаи иқтисодӣ фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои интихоби касб ё ихтисос, шуғл, фароҳам овардани шароит барои барқарор кардани қобилияти касбии заноне, ки кӯдакро нигоҳубин мекунанд, ҳуқуқ ба дастрасии баробар ба кӯмаки молиявӣ ва қарзҳо, дастрасии баробар ба фаъолияти соҳибкорӣ ва амалӣ

намудани ҳукуқи моликият, таҳияи сиёсати махсус барои занони сокини деҳот, рушди омили гендерӣ дар соҳаҳои гуногун.

Бахши иҷтимоӣ. Сиёсати гендерӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ба ҳифзи модарӣ, падарӣ, ҳифзи саломатӣ, баробарӣ дар оила, таҳия ва татбиқи барномаҳои мубориза бо камбизоатӣ, рафъи тамоюлҳои камбизоатӣ шудаанд.

Бахши фарҳангӣ. Сиёсати гендерӣ дар соҳаи фарҳанг тағйир додани шаклҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии рафтори мардону занонро барои ноил шудан ба баробарӣ, решаи кардани ғаразҳо, таассубҳо ва дигар зухурот дар асоси ғояи бартарии яке аз ҷинсҳо ё нақшҳои стереотипии мардонро, таъмини баробарии занон бо мардон дар соҳаи маорифро дар бар мегирад. Дар маҷмӯъ дар солҳои истиқлолият барои татбиқи барномаҳои гендерӣ, ки ба рушд ва институтсионализатсияи сатҳи давлатии сиёсати гендерӣ равона гардида буданд, шароити мусоид фароҳам оварда шудааст.

Ба шарофати иқдомҳои дар сатҳи ҳукумат андешидашуда, инчунин шарикии воқеии мақомоти давлатӣ ва созмонҳои занон, бо дастгирии созмонҳои байналмилалӣ дар ҷумҳурӣ дар самти иштироки сиёсӣ ва намоёндагии занон дар сатҳҳои гуногуни қабули қарорҳо тамоюлҳои мусбат ба вучуд омадаанд.

Аз рӯи ҷадвали оморӣ оид ба шумораи умумии вакилон, аз ҷумла занон дар ҳайати Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Тоҷикистон (солҳои 1995-2020) маълум мешавад, ки таъмини мақоми занон дар ҳокимияти қонунбарор бо ҳар даъвати нав мустақкамтар мешавад.

Даъват	Солҳо	Шумораи вакилон	Занҳо	Мардҳо
Даъвати ягона	1995 – 2000	181	5	176
Даъвати якум	2000 – 2005	63	10	53
Даъвати дуюм	2005 – 2010	63	11	52
Даъвати сеюм	2010 – 2015	63	11	52
Даъвати чорум	2015 – 2020	63	13	50
Даъвати панҷум	2020 – 2025	63	16	47

Ҳамин тавр, дар интихоботи Маҷлиси намоёндагон (палатаи поёнии Маҷлиси Олӣ) солҳои 2005, 2010 11 нафар занон (аз 63 вакил) интихоб шуданд, ки 17,5% шумораи умумиро ташкил медиҳад. Ҳиссаи занон дар

мақомоти интихоботи дигар камтар буд: дар Маҷлиси миллий (палатаи болоии парлумон) аз 33 вакил 4 нафар (12,1%), дар маҷлисиҳои маҳаллӣ 11,5%. Намояндагии занон дар дигар сохторҳои давлатӣ Тоҷикистон тақрибан ба сатҳи миёнаи ҷаҳонӣ мувофиқат мекунад, мисол: дар аввали соли 2006 дар вазифаҳои роҳбарикунандаи давлатӣ – зиёда аз 15 фоиз, дар байни хизматчиёни давлатӣ – 24 фоиз, дар байни судяҳо – 20 фоизро ташкил медоданд.

Аз ҷадвали муқоисавии фаъолияти гендерӣ дар сохторҳои гуногуни давлатӣ маълум мешавад, ки занҳо дар раванди ташаккули низоми нави сиёсӣ хело фаъолона иштирок намуданд.

Солҳои муқоиса	2008		2011	
	Мардҳо	Занҳо	Мардҳо	Занҳо
Ҳамагӣ	67,1	32,9	61,8	38,2
Идораи давлатии характери умумӣ, аз он:				
Фаъолияти қонунгузорӣ	67,8	32,2	58,3	42,0
Фаъолияти иҷроиявӣ, аз он ҷумла:	64,8	35,2	68,6	31,4
Фаъолияти мақомоти ҳокимият ва идораи ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, ноҳиявӣ (шаҳрӣ) ва деҳотӣ	70,8	29,2	55,9	42,1
Фаъолияти, ки ба ҳифзи беҳатарии ҷамъиятӣ алоқаманд аст	70,8	29,2	55,6	44,4
Фаъолияти гумрукӣ	61,2	38,8	59,6	40,4
Идораи иҷтимоӣ-иқтисодӣ	80,2	19,8	73,1	29,9
Мақомоти адлия ва адолати судӣ	66,9	33,1	78,9	21,1
Сугуртаи иҷтимоӣ ва таъминот	56,6	55,4	82,6	17,4

Ин ҷадвал тақсими кормандоне, ки дар мақомоти қонунгузорӣ ва идораи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон машғули кор ҳастанд, аз рӯи ҷинс нишон дода шудаанд. Аз нишондодҳои зерин маълум мегардад, ки сиёсати гендерӣ зина ба зина татбиқи воқеии худро пайдо намуда истодааст.

Мавриди зикр аст, ки мубориза барои ҳуқуқҳои сиёсӣ барои иштироки занон дар сиёсат дар бисёр кишварҳо роҳи кушод ва ба афзоиш ва гуногунии ҳаракатҳои ҳуқуқӣ занон мусоидат кард. Аммо иштироки сиёсиро на танҳо ҳамчун ҳуқуқӣ интиҳоб ва интиҳоб шудан, балки ҳамчун як имкони табдил додани субъекти фаъоли сиёсӣ, дорои нуфузи сиёсӣ ва иштирок дар равандҳои қабули қарорҳо баррасӣ кардан лозим аст. Бар асоси ин таъриф,

агар ба он назар андозем, ки занон дар асл то кучо намояндагӣ мекунанд ва то кучо метавонанд дар ниҳодҳои тасмимгиранда ҷойгоҳе пайдо кунанд, мебинем, ки ханӯз аз баробарии ҷинсиятӣ дар сиёсат дур ҳастем. Имрӯз ҳам занон дар мавқеи хеле нобаробарӣ аз ҷиҳати иштироки сиёсӣ қарор доранд. Дар мақомоти муҳимтарини иштироки сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва парлумонҳо занон ба таври баробар намояндагӣ надоранд ва илова бар ин, иштироки онҳо баробари боло рафтани механизмҳои қабули қарор, яъне ба зинаҳои болоии иерархияи институтсионалӣ кам мешавад.

Масалан, занон, ки нисфи интиҳобкунандагонро ташкил медиҳанд, танҳо эҳтимоли камтар пайдо кардани ҷой дар парлумоне, ки интиҳобкунандагонро намояндагӣ мекунанд ва ҳатто дар ҳукуматҳо, ки шохаи иҷроияи ҳукумат мебошанд, камтар ҳузур доранд. Ё онҳо дар маҷлисҳои ҳизбии аҳзоби сиёсӣ, ки аз онҳо пояи худро ташкил медиҳанд, хеле кам ва дар мақомоти марказии иҷроия ҳатто камтар ҷой доранд. Чанд зан раиси шаҳр, чанд зан раиси ҳизб, чанд зан ҳоким, чанд зан узви парлумон ва чанд зани вазир то ҳол тақрибан ҳама кишварҳо дар заминаи баробарии гендерӣ дар иштироки сиёсӣ саволҳои ҷиддӣ доранд.

Аз ин лиҳоз ба андешаи мо ба занон дар сиёсат нисбат ба мардон мансабҳои камтар дода мешавад, имкони номзадҳои занонро хеле маҳдуд мекунад. Бояд меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда шаванд, ки баробарии занонро таъмин кунанд, ки мавҷудияти онҳоро воқеӣ қафолат диҳанд ва онҳоро мустаҳкам кунанд. Дар тартиби додани ёрии молиявӣ ба занҳо — номзад аз буҷет баъзе шартҳоро тағйир додан лозим аст. Дар ин шароит хароҷотро ба шуъбаҳои занон боз ҳам зиёд кардан зарур аст. Дарачаи маърифати занонро баланд бардошта, иштироки фаъолонаи онҳоро дар ҳаёти меҳнатӣ таъмин кардан, мақоми онҳоро баланд бардоштан лозим аст. Барои занон дар сиёсат муваффақ шудан на танҳо барои онҳо интиҳоб шудан, балки таҷрибаи марбут ба вазифаи иҷрокардаашон низ муфид хоҳад буд. Таъиноти занон дар сиёсат хеле маҳдуд аст. Дар ҷомеае, ки мардон дар сафи пеш дар ҳаёти фаъоли қарор доранд, таъйини гендерӣ бояд пешгирӣ карда шавад.

Дар кишварҳои мутараққӣ таъбири гендерӣ вучуд надорад ва замон дар мақомҳои баландро ишғол мекунад. Дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ кам кардани чунин таъбири гендерӣ метавонад ба рушди иқтисодӣ саҳми назаррас гузорад.

Ҳамин тариқ, сохтор ва забони сиёсат ба таври мардона ташаккул ёфт. Бо дарёфти ҳуқуқҳои сиёсӣ, замон кӯшиш мекарданд, ки дар ин сохтори мардон ҷойгоҳи худро пайдо кунанд. Азбаски қоидаҳо, механизмҳо, забон, марзҳо ва шаклҳои ширкат дар сиёсат аз ҷониби мардон ташаккул ёфтаанд ва ҳамчунон таҳти назорати онҳо қарор доранд, роҳҳои иштироки замон дар сиёсатро низ асосан мардон муайян мекунад.

Ба ибораи дигар, бузургтарин монеа дар роҳи иштироки сиёсии замон сохтори бартарияти мардон дар сиёсат аст. Барои чанд зане, ки тавонистааст ба ин сохтор ворид шаванд, ин маънои мубориза бо монеаҳои зиёди намоён ва ноаёнро дорад. Замони сиёсатмадор барои муваффақ шудан дар сиёсат ва маҳдуд кардани фаъолиятҳои сиёсӣ ва садои худ дар бахшҳои, ки «занӣ» ё муносиб барои замон доништа мешаванд, дар байни «мардсозӣ» (қабул кардани забони мардони сиёсат) ғарқ мешаванд. Масалан, дар ҳоле ки баёни андеша ва фаъл будани сиёсатмадорони зан дар бахшҳои чун хонавода, бехдошт ва муҳити зист як амри маъмулӣ маҳсуб мешавад, аммо тасаввур кардани зан ба ҳайси вазири дифоъ ё вазири умури хориҷӣ ба маротиб мушкилтар аст.

Монеаи дигари иштироки замон дар сиёсат ин меёрҳо ва амалияҳои иҷтимоии патриархалӣ ҳанӯз қавӣ аст. Бо вучуди дастовардҳои зиёд, замон дар саросари ҷаҳон имрӯз нисбат ба мардон камтар маълумотнок мебошанд. Бо дарназардошти он, ки сиёсати парлумонӣ имрӯз бештар ба захираҳои молиявӣ, сармояи иҷтимоӣ, таҷҳизоти фарҳангӣ ва шабакаҳои коммуникатсионӣ ниёз дорад, маълум мешавад, ки ҷаро камтар ва камтари замон метавонанд дар ин соҳа ширкат кунанд. Илова бар ин, ин ақида, ки вазифаи асосии зан модар будан ва масъулиятҳои асосии ӯ кори хонаву нигоҳубин аст, монеаи иштироки фаъоли замон дар сиёсат мешавад.

Аз ин рӯ, занон як қисми зиёди вақти худро дар хона мегузаронанд ва заноне, ки ба кор мераванд, ду баст кор мекунанд дар хона ва дар ҷои кор. Ҳамин тавр, заноне, ки эҳтимоли ғайри сиёсӣ мешаванд, маъмулан синну соли муайян доранд ва дар нигоҳубини кӯдак ва масъулияти хонаводагӣ маҳдуданд. Бо вуҷуди ин, бештари сиёсатмадорони зан бар он ақидаанд, ки наметавонанд аз фишор байни нақшҳо ва масъулиятҳои сиёсии худ ва нақшҳои гендерӣ бар сари онҳо қарор бигиранд ва аз масъулияти онҳо ҳамчун модар, зан ва зани хонашин дар сиёсат алайҳи онҳо истифода мешавад.

Дар ин шароити манфӣ ва номусоид стратегия ва механизмҳо барои баланд бардоштани иштироки занон дар сиёсат, бахусус дар шабакаҳои расмӣ сиёсӣ, аз қабилӣ ҳизбҳои сиёсӣ ва парлумонҳо таҳия шудаанд.

Аввалин ин ҷорӣ намудани квотаи гендерӣ мебошад. Квотаҳои гендерӣ асосан ба он ақида асос ёфтаанд, ки ҳуқуқҳои сиёсии занон ва баробарии қонунӣ бо мардон боиси иштироки баробар дар сиёсат ё аз байн бурдани нобаробарии имкониятҳо, ки аз сохторҳои иҷтимоӣ ва фарҳанги патриархалӣ бармеоянд, намебаранд. Аз ин рӯ, барои афзоиши намоёндагии занон дар сиёсат тавассути қоидаҳои муайян ба онҳо имтиёзҳои муайян дода мешавад, яъне таъбири мусбат бояд татбиқ шавад. Системаи квотаҳои гендерӣ талаб мекунад, ки ғолиби муайяни аъзоён занон бошанд. Дар баъзе кишварҳо ин уҳдадорӣ ҳамчун принципи конституционӣ муқаррар карда шудааст. Масалан, сарқонуни Руанда, ки соли 2003 тасвиб шуд, муқаррар кардааст, ки ҳадди ақал аз се як ҳиссаи парлумон бояд занон бошанд. Дар баъзе кишварҳо системаи квотаҳои гендерӣ қисми қонунгузори интихоботӣ мебошад. Масалан, дар Аргентина бо ислоҳи қонуни интихобот дар соли 1991 барои аҳзоби сиёсӣ ҳатмӣ шуд, ки ҳадди ақал сеяки рӯйхати номзадҳояшон занон бошанд ва барои ҳар як ҳавзаи интихоботӣ ҳадди аққал як номзад аз номзадҳо зан бошад. Аргентина, аввалин кишвари Амрикои Лотинӣ, ки квотаи гендериро ҷорӣ кардааст, тавассути натиҷаҳои мусбате, ки дар робита ба

намояндагии занон ба даст омадааст, ба кишварҳои дигари минтақа таъсир расонд.

Ҳатто агар тибқи қонуни интихобот ва конституция қорӣ намудани квотаҳои гендерӣ ҳатмӣ набошад ҳам, он метавонад тавассути ворид намудани тағйирот ба оинномаҳои ҳизбҳои сиёсӣ амалӣ карда шавад. Ба шарофати ин тағйироте, ки аз ҷониби аҳзоби сиёсӣ бо дархости ҳуди онҳо сураат гирифтааст, бисёре аз ҳизбҳои сиёсии зиёда аз 50 кишвари ҷаҳон шумораи занонро ҳам дар вазифаҳои роҳбарии дохилии ҳизбӣ ва ҳам дар рӯйхати номзадҳои ҳизбӣ хеле зиёд карданд. Дар ҳоле ки ин як далели раднашаванда аст, ки намояндагии адабии занон дар сиёсат муҳим аст, саволи яқсон муҳим ин аст, ки оё мо метавонем танҳо бо расидан ба баробарии адабӣ мушкилоти намояндагиро ҳал кунем. Аксари сиёсатшиносони феминист бар ин назаранд, ки масъалаи намояндагии занон печида аст ва бо баробарии шумораӣ ва таносуби занон ба мардон маҳдуд намешавад. Ба ибораи дигар, масъалаи иштирок хеле мураккаб аст, ки онро бо квота ҳал кардан мумкин нест. Воқеан, вақте ки мо дар бораи баробарии гендерӣ сухан меронем, мо на танҳо баробарии адабии байни мардону занон, балки аз байн бурдани нобаробарии гендерӣ, инчунин меъёрҳо ва амалияҳои патриархалиро дар назар дорем, ки тавассути нақшҳои мардонагӣ ва бонувонӣ такрор мешаванд.

Бинобар ин, барои воқеан сухан гуфтан дар бораи намояндагии занон дар сиёсат, дар баробари баробарии миқдорӣ дар намояндагӣ, бояд механизмҳои сиёсӣ эҷод карда шаванд, ки дар он занҳо ҳамчун зан мушкилот, талабот, манфиатҳои худро баён карда, сиёсатҳои худро эҷод кунанд. Ин механизмҳои сиёсӣ бояд на танҳо дар доираи маҳдудии сиёсӣ, аз қабيلي бюрократӣ ё парламент, балки дар сатҳи васеътари сиёсӣ, аз иттифоқҳои касаба то созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ амалӣ карда шаванд.

Масалан, имрӯз дар самти баробарии гендерӣ дар имкониятҳои таҳсилот ва иштироки занон дар қувваи қорӣ пешрафти назаррас ба даст оварда шудааст. Ин тағйиротҳо ба нафъи занон дар сатҳи иҷтимоӣ дар соҳиби имкониятҳои бештари занон дар сиёсат, чун дар ҳама соҳаҳо, нақши асосӣ

бозид. Барои идомаи ин кор ва ба даст овардани дастовардҳои назаррас ба нафъи занон дар сиёсат имрӯз низ ба созмонҳои мустақили занон ва муборизаи феминистӣ боқӣ мемонад. Мубориза барои баробарии гендериро дар сатҳи сиёсӣ аз мубориза дар сатҳи иҷтимоӣ ҷудогона дидан мумкин нест.

Ба сиёсат ҷалб намудани занони тоҷик асоси иштироки онҳо дар равандҳои демократикунории тамоми ҳаёти ҷомеа буд. Албатта, гендер дар сиёсат хусусиятҳои хоси худро дошт, ки ҳам аз рӯи анъанаҳо ва тафаккури миллии фарҳангӣ ва сиёсӣ ва ҳам бо хусусиятҳои «давраи гузариш» муайян карда мешавад. Аммо таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки миёни мақоми баланди зан дар ҷомеа ва ширкати онҳо дар сиёсат робитаи зич вучуд дорад. Ба андешаи мо бо мақсади баланд бардоштани иштироки занон дар мақомоти идоракунии давлатӣ, дастгирии сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, мавҷуд набудани таъбиз нисбати занон дар сатҳи ҳуқуқӣ, инчунин аз байн бурдани қолабҳои манфӣ нисбати занон дар низоми маориф ва ВАО зарур мебошанд.

Бояд таъakkур намуд, ки масъалаи асосии татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистони олудаи ҷанги пас аз истиқлолӣ хело душвор буд. Зеро бухронҳои мавҷудаи сиёсӣ ва иқтисодӣ на танҳо ба фаъолияти рӯзмарраи занон балки мушкилиҳои зиёдро дар ҳаёти мардон низ ворид намуданд. Мардҳо барои ниғаҳдории оилаи худ кӯшиш менамуданд, ки барои муҳочират ба берун аз кишвар сафарбар шаванд. Занҳо дар соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа махсусан иқтисодӣ фаъолияти худро ҷоннок намуда, қатори мардҳо меҳнати пурмашақати замони гузаришро доштанд. Пас аз итмоми ҷанги шаҳрвандӣ масъалаи гендерӣ хусусияти амалии татбиқро дар сарсари кишвар ва дар тамоми сатҳҳои ташкили идора ва фаъолияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ пайдо кард. Акнун зарур буд, ки татбиқи навсозии низоми сиёсӣ набояд ҳамчун нусхабардории таҷрибаи ғарбӣ, балки дар асоси шароити мушаххаси таърихӣ рушди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ сурат гирад. Аз ин рӯ, дар раванди ташкил ва татбиқи сиёсати гендерии давлатӣ, истифодаи таҷрибаи мусбати замони гузаштаи мо, чи шуравӣ ва чи анъанавӣ, арзишҳои сиёсии ташаккулефтаи он муҳим аст, ки дар заминаи он таъмини

институтсионалии баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир аст.

Дар ҷомеаи умумибашарӣ хосатан қисмати пешрафтаи он шароити бешумори иттилооти имрӯза бо хусусиятҳои гуногуни мусбӣю манфӣ бо таври ошқору ниҳон кори расидан ба ҳадафҳои дар назди давлат ва ҷомеа гузоштаро бисёр мушкилу мураккаб месозад. Мазмуни ҷаҳонишавӣ занонро уҳдадор аз он месозад, ки дар баробари ба ҷо овардани рисолати модарӣ хазинаи маърифат ва фарҳанги миллии тоҷиконаро аз харобшавӣ ва аз таъсирҳои бегона дар ҷараёни суботи сиёсии ҷомеа бо дарки устувори ҷавҳари андешаҳои Пешвои миллат, равшану возеҳ ҳифз намоянд [119, с.44]. Дар марҳалаи кунунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар дигар кишварҳои ҷаҳон, ки ба барқарории баробарии гендерӣ ҳам дар кишвари худ ва ҳам дар арсаи байналмилалӣ мусоидат мекунанд, мушкилоти таҳия ва татбиқи сиёсати гендерӣ ба вуҷуд меояд. Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд: «Тайи солҳои соҳибистиклолӣ Ҳукумати мамлакат бо мақсади дастгирии занону бонувон ва баланд бардоштани мавқеи онҳо дар ҷомеа бисёр тадбирҳои судмандро амалӣ намуд. Ҳоло аз шумораи умумии хизматчиёни давлатӣ 25 фоиз, аз ҷумла кадрҳои роҳбарикунанда қариб 20 фоизро бонувону занон ташкил медиҳанд. Инчунин, бонувону занон дар соҳаи маориф 73 фоиз, тандурустӣ 71, фарҳанг 47, бонкдорӣ 39, алоқа 25, аз ҷумла дар соҳаи хизматрасонии иттилоотӣ қариб 40 фоиз мебошанд» [25]. «Имрӯз, аниқтар то якуми ноябри соли 2024 дар Тоҷикистон теъдоди хизматчиёни давлатии шаҳрвандӣ аз ҷумла мардон – 13655 ё 74,4% ва занон – 4719 ё 25,6 %-ро ташкил медиҳанд» [26].

Таъмини имконияти иштироки баробари занону мардон дар фаъолияти ҷамъият масъалаи мураккаб ва серсоҳа мебошад. Мазмуни мавзӯи сиёсати гендериро равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ, уҳдадорҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, заминаи қонунгузории дохилӣ дар ин самт, механизмҳои дақиқи ҷорӣ намудани муносибати ҳамаҷонибаи гендерӣ дар сиёсати давлатӣ ва

ғайра муайян мекунад. Соли 2023 индекси нобаробарии гендерӣ дар Тоҷикистон 0,672-ро ташкил дода, дар байни 146 кишвари ҷаҳон ҷойи 111-умро ишғол намуд [225].

Сиёсати гендерӣ дар тамоми давлатҳои демократии ҷаҳон, пас аз таъсиси Комиссияи махсуси СММ оид ба мониторинги вазъи занон ва мусоидат ба татбиқи ҳуқуқҳои онҳо дар соли 1946 густурда гардид. Аз он вақт то инҷониб, кишварҳои демократии ҷаҳон аз ҷумла, Тоҷикистон дар самти такмил додани кафолатҳои татбиқи баробарии гендерӣ талош мекунад. Тоҷикистон аз соли 1991 инҷониб дар самти рушди сиёсати гендерӣ як қатор тадбирҳоро амалӣ намудааст. Сиёсати гендерии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санадҳои байналмилалӣ, қонунгузориҳои миллий, барномаҳои стратегияҳои гуногуни давлатӣ асос ёфта, амалӣ мегардад. Дар ин замина дар Тоҷикистон механизмҳои таҳия шудаанд, ки ба занон кафолатҳои муҳими баробарҳуқуқиро таъмин менамоянд, то ки онҳо тавонанд дар баробари мардон аз ҳуқуқу озодиҳои худ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ истифода баранд. Аз ҷумла, ҷораҳои зарурӣ дар самти таъмини имкониятҳои ва ҳуқуқҳои баробари занон андешида шудаанд.

Ба андешаи М.У. Хидирзода «Афзалиятҳои асосии воридсозии ҷузъи гендерӣ ба таркиби сиёсати давлатӣ инҳо мебошанд: таъмини баробарӣ, эҳтироми ҳуқуқу озодиҳо, новобаста аз стереотипҳо: таҳкими захираҳои меҳнатӣ; таъмини риояи принципҳои демократӣ; роҳ надодан ба таъбиз аз рӯйи мансубияти ҷинсӣ; таъмини солимии илавӣ; дастрасии баробар ба таҳсил ва ғайра. Инчунин ба инобат гирифтани ҷузъи гендерӣ дар сиёсати давлатӣ омили муҳими таъминкунандаи гуманизми сиёсат ба шумор рафта, он метавонад ифодакунандаи принципҳои адолати иҷтимоӣ, озодӣ ва баробарҳуқуқӣ бошад» [168, с.15-20].

Таъмини баробарии ҳуқуқу озодиҳои инсон асоси низоми рушди давлати демократӣ мебошад [227; 228]. Таъмини баробарии гендерӣ ҷузъи муҳими ин система мебошад. Механизми асосии чунин таъминот таҳия ва татбиқи сиёсати гендерӣ мебошад. Бо дарназардошти таҷрибаи мусбати хориҷии

муқаррар намудани мувозинати гендерӣ, масъалаҳои муҳим дар баробари навсозии механизмҳои татбиқи сиёсати давлатии гендерӣ, равшансозии мафҳуми мафҳумҳои «сиёсати гендерӣ» ва «сиёсати давлатии гендерӣ» мебошанд, ки дар марҳалаи ҳозира ҳам дар соҳаи сиёсати давлатӣ-ҷамъиятӣ ва ҳам дар соҳаи илм васеъ паҳн шудаанд, аммо пурра онҳо ошкор нагардидаанд. Зарурати таҳлил намудани чунин мафҳуми истилоҳоти зикршуда, ки моҳияти онҳоро бо дарназардошти воқеияти дохилӣ ва бехтарин тамоюлҳои ҳориҷӣ дар соҳаи таъмини баробарии гендерӣ ҳамаҷониба ва ба таври умумӣ ошкор намояд, ба миён меояд.

Имрӯз дар соҳаи илмӣ дар самти рафъи нобаробарии гендерӣ зиддиятҳои муайяни методологӣ дар даркнамои ва таносуби мафҳумҳои гуногун мавҷуд аст, ки ба инъикоси нақш, ҷаҳолият ва вазифаҳои давлат, ҷомеа ва субъектҳои байналмилалӣ нигаронида шудаанд. Ин ба гуногунрангии, баъзан ба ҳам зид будани ин хусусиятҳои зухури онҳо дар ҷиҳати таърихӣ вобаста аст. Баҳри такмил додани заминаи назариявӣ ва рушди минбаъдаи механизмҳои ҷорӣ намудани сиёсати гендерӣ, омӯзиши ин масъалаҳо дар доираи илмӣ муҳим аст.

Дар амалисозии сиёсати гендерӣ маҳз давлат нақши аввалиндараҷаро иҷро намуд. Бо ворид намудани равандҳои гендерӣ ба идоракунии давлатӣ ба ноил шудан ба адолати иҷтимоӣ оварда расонид, ҳамзамон барои таъмини рушди баробар ва устувори инсонӣ тавассути истифодаи усулҳои муассир ва натиҷабахш зарур аст. Асосан татбиқи сиёсати гендерӣ дар сатҳи ҷумҳуриятӣ (вазиратҳо, кумитаҳо, ҳадамотҳо) муайян карда шудааст. Дар низоми мақомоти давлатӣ нақши асосиро Вазирати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебозад, ки дар доираи он шубҳае амал мекунад, ки ҳамзамон бо сиёсати гендерӣ ва оила машғул аст.

Мақомот ба сиёсати гендерӣ таъсири ғайримустақим мерасонанд, ки он дар пешбурди кори иттилоотию тарбиявӣ ифода меёбад. Ҳамзамон, дар асоси таҳлили вазифаҳо ва салоҳиятҳо вазиратҳо салоҳиятҳои заруриро барои амалӣ намудани ҷорабиниҳои мушаххас ва мунтазам оид ба ҳалли масъалаҳои

гендерӣ доранд. Самтҳои муайяни сиёсати гендерӣ дар сатҳи маҳаллӣ амалӣ карда мешаванд, аммо сиёсати гендерӣ дар минтақаҳо танҳо бо татбиқи санадҳои меъёрии ҳукукии қабулшуда танҳо дар доираи салоҳияти умумӣ маҳдуд шуда, ба тадбирҳои инфиродӣ барои таъмини ҳадди ақали кафолатноки татбиқи нақшаҳои супоришҳо амалӣ мегардад.

Барои таҳия ва татбиқи мунтазами стратегияи гендерӣ низоми ягонаи институтҳои давлатӣ зарур аст. Ягонагии онро омилҳои зерин муайян мекунанд: ташкили вазифаҳо ва ваколатҳо дар соҳаи сиёсати гендерӣ дар самтҳои уфуқӣ ва амудӣ; тартиб додани дараҷаи масъулият барои иҷрои вазифаҳои дахлдор; таъминоти ягонаи кадрӣ ва иттилоотӣ; ҳадафҳои ягонаи стратегӣ, вазифаҳо ва афзалиятҳои сиёсати гендерӣ дар ҳама сатҳҳо; дастгирии молиявии фаъолияти субъектҳои давлатӣ. Ин раванд муайян кардани стратегияҳои гендерии давлатӣ ва таҳияи сиёсати дахлдори гендерии давлатиро дар назар дорад. Ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатии гендерӣ дар шароити муносири Тоҷикистон, ки тадриҷан ба равандҳои ҷаҳонӣ ҳамроҳ шуда истодааст, муҳим доништа мешавад.

Сиёсати гендерӣ ҳамчун як соҳаи алоҳидаи сиёсати давлатӣ пас аз таъсиси Комиссияи махсуси СММ барои назорати вазъи замон ва мусоидат ба татбиқи ҳуқуқҳои онҳо дар тамоми кишварҳои демократии ҷаҳон падидаи густурдаи ҳуқуқӣ гардид. Чор конфронси СММ барои вазъи замон, ки дар ду даҳсолаи охири асри гузашта баргузор гардиданд, самтҳо ва принципҳои асосии сиёсати гендериро муайян карданд, ки дар конвенсияҳои дахлдор ва дигар санадҳои ҳукукии байналмилалӣ инъикос шудаанд.

Дар Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳангоми таҳлили банақшагирӣ ва қабули қарорҳои сиёсӣ, буҷетҳои барномавӣ ва сохторҳои институтсионалӣ масъалаи баробарии гендерӣ ҳама вақт ба назар гирифта мешавад. Принципҳои зерини сиёсати гендериро муайян намудан зарур аст, ки идеологияи муносири баробарҳуқуқиро ташкил медиҳанд.

– баробарии гендерӣ қисми ҷудонашавандаи тамоми сиёсатҳо, барномаҳо ва лоиҳаҳо доништа мешавад;

– ноил шудан ба баробарии гендерӣ эътирофи он, ки ҳангоми ташаккули сиёсат, татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳо дар ин ҳолат бояд манфиатҳои хоси занон ва мардон ба инобат гирифта шаванд;

– ноил шудан ба баробарии гендерӣ маънои онро дорад, ки ҳуқуқи имкониятҳои баробар новобаста аз ҷинс бояд таъмин карда шаванд;

– дастрасии занон ба қабули қарорҳо дар ҳама сатҳҳо масъалаи марказии ноил шудан ба баробарии гендерӣ мебошад;

– барои ноил шудан ба баробарии гендерӣ, таъмини иштироки баробари мардон ва занон ба сифати субъектҳои баробар дар равандҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ муҳим аст;

– баробарии гендериро тавассути шароити занон ва мардон дар асоси принципҳои демократияи паритетӣ (кафолатдиҳандаи баробарии зану мард) таъмин кардан мумкин аст;

– ноил шудан ба баробарии гендерӣ андешидани чораҳои махсусро талаб мекунад, ки ба паст кардани нобаробарии гендерӣ нигаронида шудаанд.

Дар қонунгузории Тоҷикистон сиёсати гендерӣ бо маҷмуи дахлдори санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрии мазкур ба таҷрибаи давлатҳои демократӣ, инчунин ба мероси миллии марбут ба ҷалби занон ба фаъолияти ҷамъиятиву сиёсӣ ва иҷроии нақши роҳбарии онҳо асос ёфтаанд. Аммо, чунон ки дар амал маълум гардид, барои ҳалли ин масъала як ҳуди қабули чунин санадҳои меъёрӣ кифоя нест. Татбиқи онҳо ва баҳо додан ба натиҷаҳои он барои занону мардон дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт, аз ҷумла фаъолияти сиёсӣ зарур аст. Аз ин рӯ, дар баробари қонунгузории сиёсати гендерӣ, аз ҷумла, марҳилаҳои дигари рушди он дар давлат низ муҳим мебошанд. Инҳо марҳилаҳои иловагии татбиқ ва баҳогузорӣ мебошанд, ки ҳар яки онҳо бо амалҳои мушаххас (мазмун) ва муҳлатҳои амалҳо, инчунин субъектҳои амалӣ (ниҳодҳои масъул ва ваколатҳои онҳо), нишондиҳандаҳо ва меъёрҳои баҳодихии системавии оқибатҳои он барои занон ва мардон тавсиф карда мешаванд.

Аз соли 1995 оғоз намуда, санадҳои асосии қонунгузорӣ ва меъёрӣ барои ташаккули сиёсати гендерӣ дар маҷмуъ дар давлат дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори байналмилалӣ, ки дар аксари давлатҳои демократӣ дастгирӣ шудаанд, қабул карда шуданд. Дар ин давра дар Тоҷикистон дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор қабул карда шуданд. Дар ин санадҳои ҳуқуқӣ муносибати гендерӣ дар ҳалли масъалаҳои сиёсати гендерӣ бартарӣ доранд.

Ҳамин тавр, таҷрибаи давраи аввали ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон нишон дод, ки мушкилоти гендериро танҳо бо чораҳои қонунгузорӣ ҳал намудан мумкин нест.

Дар ин самт инчунин бояд чунин чораҳо анҷом дода шаванд:

- таҳияи маҷмуи барномаҳои гуногун ҳамгироии ҳадафҳои сиёсати гендерӣ ба дигар соҳаҳо, бахусус стратегияи макроиқтисодии давлат;
- фароҳам овардани шароит барои бознигариӣ куллӣ дар бораи нақш ва вазифаҳои сиёсати гендерӣ дар ислоҳоти соҳаи иҷтимоӣ;
- муайян намудани дурнамои гендерии рушди инсон;
- ворид намудани тағйироти сифатӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятии занону мардон, аз ҷумла дар фаъолияти парлумон ва дигар мақомоти давлатӣ.

Ҳадафи асосии марҳалаи дуюм васеъ намудани нақши ниҳодҳои давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, муайян намудани ниҳодҳои масъул ва ваколатҳои онҳо, инчунин минбаъд мушаххас кардани заминаи қонунгузорӣ ва меъёрӣ дар ин соҳа буд.

Дар ин давраи таърихӣ:

- барномаҳои давлатии иҷтимоӣ вобаста ба дастгирии занон таҳия ва ҷорӣ карда шудааст;
- субъектҳои асосии татбиқи сиёсати давлатии гендерӣ ва ваколатҳои онҳо муайян карда шудаанд;
- номгӯи касбҳои, ки барои занон манъ шудаанд, бекор карда шудааст;
- дар мақомоти давлатӣ шахсони ваколатдор (ҳамоҳангсозон) таъин карда шудаанд;

– принципи квота ҳамчун воситаи муваққатии рушди демократияи гендерӣ дар давлат қорӣ карда шуд;

– таҳлили гендерии қонунҳои амалкунанда қорӣ карда шуд.

Бояд қайд намуд, ки имрӯз масъалаи баррасии низоми мавҷудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва эҷоди қонунҳои нав бо дарназардошти равиши гендерӣ масъалаи таъхирнопазир гардидааст. Масъалаи муносибати гендерӣ иштироки қонун дар таҳияи сиёсати гендерӣ, муайян намудани самтҳои стратегии он дар сатҳи дастовардҳои ҷаҳонӣ, бо назардошти муносибати гендерӣ дар фаъолияти қонунгузорӣ, қорӣ намудани курсҳо оид ба масъалаҳои сиёсати гендерӣ дар низомро тайёрии давлатии кадрҳои роҳбарикунанда сиёсатшиносон, ҳуқуқшиносон, иқтисодчиён ва дигар ихтисосҳо дар бар мегирад.

Ба андешаи мо дар баробари стратегияҳо ва қонунҳои кишвар таҳия ва қабули «доктринаи сиёсати гендерӣ» зарур аст, ки он бояд масъалаҳои мушкили соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷамъиятӣ, номутаносибии мавҷудияти шароит барои татбиқи ҳуқуқҳои баробарии қонун ва мардонро муайян ва ҳал намояд. Ғайр аз ин бояд барои таъмини муносибатҳои ботаносуб ва мавзунӣ гендерӣ баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ дар бахши баробарии гендерӣ ва маърифати гендерӣ зарур аст.

Тоҷикистон бо сиёсати баробарии гендерии худ маъруф аст, қонунҳо ва барномаҳои фарогирро таҳия кардааст, ки ба таъмини намоёндагии бештари қонун дар тичорат ва сиёсат нигаронида шудаанд. Ин сиёсатҳое, ки баробарии гендериро дастгирӣ мекунанд, ҳадафи он таъмини имкониятҳои баробар барои одамон новобаста аз ҷинс тибқи принципҳои асосии муносибатҳои гендерии постмодернӣ мебошад. Муносибати Тоҷикистон як мисоли мушаххаси он аст, ки ҷӣ гуна баробарии гендерӣ на танҳо ба қонун, балки ба тамоми ҷомеа манфиат меорад.

Пешрафти Тоҷикистонро дар таъмини баробарии гендерӣ метавон ҳамчун як намунаи беҳтарин арзёбӣ кард. Таҷрибаҳои баробарҳуқуқӣ, ки дар ҳама соҳаҳо татбиқ мешаванд – аз маориф то тичорат, аз сиёсат то идоракунии

муҳити зист — инъикоси таълимоти васеи сиёсати гендерӣ дар амал мебошанд.

Ҳамин тавр рушди сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон марҳила ба марҳила ба таври зерин ташаккул ёфтааст:

- ташаккули заминаи қонунгузорӣ ва меъёрӣ дар асоси талаботҳои байналмилалӣ;
- қабули барномаҳо ва лоиҳаҳои давлатӣ дар самти гендерӣ ва муайян намудани мақомоти масъули дорои ваколатҳои дахлдор;
- арзёбии баробарии гендерӣ дар ҳомае дар тамоми соҳаҳои ҳаёт ва дар ҳама сатҳҳои идоракунии давлатӣ бо истифода аз механизмҳои омори давлатӣ ва нишондиҳандаҳои гендерӣ (ҳассос ба гендерӣ) ҳамчун воситаи муассири сиёсати давлатӣ.

Таҳлили гузаронидашуда аз ташаккули тарҳи нави шарикӣ иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар Тоҷикистон гувоҳӣ дода, таъмини баробарии гендерӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамоат мардон мониторинги мунтазами нишондиҳандаҳои ҳассоси гендерии талаботиро дар марҳилаҳои татбиқи сиёсати гендерӣ ва арзёбии он тақозо менамояд.

Дар робита ба ин мо пешниҳод менамоем:

- дар марҳилаи татбиқи сиёсати гендерӣ — васеъ намудани шабакаи шахсони ваколатдор (ҳамоҳангсозон) бо мақсади дар тамоми ташкилоту корхонаҳо ҷорӣ намудани онҳо;
- дар марҳилаи баҳодиҳӣ — таъмини ҳамгироии гендерӣ барои пешгӯии ҳадафҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ барои ҳар як марҳилаи раванди сиёсӣ — таҳия, татбиқ, мониторинг ва арзёбӣ.

Раҳбарияти Тоҷикистон дар ин замина барои дигар кишварҳои ИДМ намунаи ибрат буда, дар мубориза барои таъмини баробарии гендерӣ бояд роҳнамоӣ карда шавад. Гуфтан мумкин аст, сиёсати кишвар оид ба қори баробар ва музди баробар сарфи назар аз ҷинс, инчунин санадҳои меъёрии сершуморе, ки ба таъмини баробарӣ нигаронида шудаанд, ба таъмини баробарии гендерӣ нигаронида шудаанд.

Хулоса, сиёсати гендерии Тоҷикистон асосан бо мақсади ба назар гирифтани манфиатҳои ҳам занон ва ҳам мардон ҳангоми таҳияи татбиқи мониторинг ва арзёбии фаъолияти стратегӣ амалӣ карда мешавад. Ин барои он зарур аст, ки занон ва мардон аз ин фаъолиятҳо баробар истифода баранд ва ҳама гуна нобаробарӣ бартараф карда шавад. Мақсади стратегияҳои сиёсати гендерии Ҷумҳурии Тоҷикистон универсалӣ мебошад: таъмини баробарӣ дар фаъолият ва таълим; таъмини мустақилияти ҳуқуқӣ ва молиявии занон ва мардон; муқовимат ба зӯроварии ҷинсӣ ва хушунати мардон. Ба ҳар ҳол ба душвориҳо ва монеаҳои зиёд нигоҳ накарда Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист, ки дар самти ташкил ва татбиқи сиёсати гендерӣ ба қомеъҳои зиёд ноил шавад.

БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ ВА САМТҲОИ АСОСИИ ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ГЕНДЕРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Сиёсати гендерӣ ва низоми татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мақоми амалиро пайдо намуда, бо таҳкими низоми қонунгузорӣ, ғайолияти ҷонноки ҳокимияти қонунбарор, иҷроя ва институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ роҳандозӣ мешавад.

Дар самти низоми қонунгузорӣ баррасии таъмини баробарии гендерӣ, сатҳи амалисозии он дар раванди қабули қонунҳо ва қарорҳои сиёсии махсус ба назар мерасад. Аз ин рӯ дар ин самт низоми татбиқи сиёсати гендерӣ бо қабул ва амалан иҷро намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти қор бо қонун ва оила алоқаманд аст. Амалан иҷро гардидани санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ татбиқи худро дар системаи сиёсӣ ва ҷамъиятӣ пайдо мекунад. Ба ҳуҷҷатҳои танзими муносибатҳои гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои таъмини баробарии гендерӣ ва ҳимояи ҳуқуқҳои мардон ва қонун равона шудаанд, як қатор санадҳои муҳим дохил мешаванд. Аз ҷумла: Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – ки асосҳои ҳуқуқи баробарии гендериро муқаррар мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қафолатҳои давлатии баробарҳуқуқи мардону қонун ва имқониятҳои баробари амалигардонии онҳо» (1 мартӣ соли 2005, №89) – ки қафолат медиҳад, ки мардон ва қонун дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ баробарҳуқуқанд.

Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории қадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби қонуну духтарони лаёқатманд барои солҳои 2017-2022 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 апрели соли 2017, №1580) – ки ба баланд бардоштани нақши қонун дар вазифаҳои роҳбарӣ равона шудааст.

Стратегияи миллии ғайолгардонии нақши қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 30 апрели соли 2021,

№167) – ки ҳадафи он тақмили иштироки занон дар ҷомеа ва иқтисод мебошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» (19 март соли 2013, №954) – ки механизми ҳуқуқии муҳофизат аз зӯроварии оилавино муқаррар мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробари ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз» – ки тамоми шаклҳои таъбизро манъ мекунад.

Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2023 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 3 майи соли 2014, №294) – ки ба пешгирии зӯроварӣ ва ҳимояи занон ва кӯдакон равона аст.

Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати ҚТ, 30 декабри соли 2015, №801) – ки нақши оила ва рушди соҳаҳои марбутро баррасӣ мекунад.

Инчунин, Кодекси оила ва Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар танзими муносибатҳои гендерӣ ва таъмини ҳуқуқи баробар барои мардону занон аҳамияти калон доранд.

Хусусияти асосии сиёсати давлатӣ дар самти таъмини ҳуқуқ ва баланд бардоштани мақоми занон дар он аст, ки сарчашма ва манбаи ин сиёсат ташаббусҳои махсус ва таваҷҷуҳи пайвастаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ин масъала мебошад. Роҳбари давлат бо ташаббусҳои худ нақши муҳим дар устуворӣ ва рушди сиёсати гендерӣ мебозанд, ки ин ташаббусҳо заминаи амалӣ ва устуворро барои иҷрои сиёсати баробарии гендерӣ ва баланд бардоштани мақоми занон дар ҷомеа муҳайё мекунад.

Масалан, Ҳукумати Тоҷикистон соли 1998 «Нақшаи миллии амалро барои баланд бардоштани нақш ва мақоми занон барои солҳои 1998-2005» қабул кард. Ин нақша як қадами муҳим барои ҳалли масоили гендерӣ дар кишвар буд. Ҳамчунин, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» (3 декабри соли

1999) як дигар қадами муҳим ва устувор дар самти ташаккули сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон аст.

Таъмини баробарии гендерӣ масъалаи хеле ҳассос аст ва ҳалли он, бо назардошти қолабҳои гендерии асрҳо шаклгирифта дар Тоҷикистон, муносибати махсус ва муҳлати тӯлонӣ талаб мекунад. Вале, мавқеи устувори Роҳбари давлат дар сиёсати таъмини баробарии гендерӣ ва боло бурдани нақши зан дар ҷомеа боис шуд, ки ин сиёсати гендерӣ марҳила ба марҳила ва муваффақона амалӣ гардад ва аз тарафи ҷомеа мусбат пазируфта шавад.

Барои ба роҳ мондани фаъолияти комплексӣ дар самти таъмини баробарии гендерӣ, чаҳор шоха ба назар гирифта шудааст:

1. Эътирофи санадҳои байналмилалӣ – ки барои татбиқи талаботҳои байналмилалӣ дар масъалаи гендер ва ҳуқуқи занон муҳим аст.
2. Таҳия қонунгузориҳои миллӣ – ки ба таҳкими ҳуқуқҳои занон ва мардон дар заминаи қонунҳои миллӣ кӯмак мекунад.
3. Ҷалби қонуну духтарон ба таҳсил – ки барои таъмини баробарии гендерӣ ва имконоти баробар барои мард ва зан дар соҳаи маориф зарур аст.
4. Такмили низоми мудирияти масоили баробарии гендерӣ – ки барои амалигардонии сиёсати гендерӣ ва таъмини баробарии ҳуқуқи мардону занон дар ҳама соҳаҳо зарур аст.

Ин тадбирҳо ба кишвар кӯмак карданд, ки дар роҳ ба тараққиёти иҷтимоии баробар ва шаффоф ба натиҷаҳои мусбат расад.

Тоҷикистон дар байни давлатҳои узви ИДМ ба сифати яке аз аввалинҳо, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (соли 1998) ва Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (соли 1998)-ро эътироф намуд. Аз соли 1999, Протоколи иловагӣ ба Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ барои Тоҷикистон эътибор пайдо кард, ки ин як қадами муҳими кишвар дар таъмини ҳуқуқи инсон ва мутобик гардонидани қонунгузорӣ бо талаботҳои байналмилалӣ мебошад.

Фаъолияти ҷонноки ҳокимияти қонунбарор бо дар иртибот бо фаъолияти ҳукумат роҳандозӣ мегардад. Бояд қайд кард, ки мазмуни мушаххаси самти муайяни сиёсати гендерии давлатӣ бо қарору амалҳои мақомоти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ мунтазам васеъ ва муфассал мегардад. Дар Тоҷикистон татбиқи сиёсати гендерӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини ҳукуку имкониятҳои баробари занону мардон» муқаррар гардида, мутобиқи он самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳукуку имкониятҳои баробари занон ва мардон муқаррар карда шудаанд:

- тасдиқи баробарии гендерӣ;
- роҳ надодан ба таъбири чинсӣ;
- татбиқи амалҳои мусбат;
- таъмини иштироки баробари занон ва одамони синну соли гуногун дар қабули қарорҳои муҳими иҷтимоӣ;
- таъмини имкониятҳои баробар барои занон ва мардон барои омезиши уҳдадорихи касбӣ ва оилавӣ ва дастгирии оила.

Дар қонуни мазкур «сиёсати гендерӣ ҳамчун фаъолияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки ба таъмини баробарии муносибатҳои мутақобилаи мардон ва занон равона шудааст, фаҳмида мешавад. Инчунин тибқи ин қонун баробарии гендерӣ – ҳамчун баробарии вазъи ҳукуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо, ки ба ҳарду чинс озодона инкишоф додани қобилияти тавоноӣ, маҳорат ва малакаашонро барои иштирок дар раванди сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва азхудкунии натиҷаи он имконият медиҳад» [9], шарҳ дода мешавад.

Қонуни мазкур вазифаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар самти амалисозии сиёсати гендерӣ чунин муқаррар менамояд:

« – омӯзиши гендерии хизматчиёни давлатии ҳамаи мақомотро тавассути системаи тайёркунӣ ва азнавтайёркунии кадрҳои дастгоҳи идораҳои давлатӣ мунтазам ба роҳ монанд;

– барои амалигардонии имконияти баробари мардону занон, аз он ҷумла ба воситаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, эҳё ва эҷод кардани расму оин ва гузаронидани чорабиниҳои дигари мушаххас, бартараф намудани сабабу шартҳои ба баробарҳуқуқии комил ҳалалрасонанда мусоидат намоянд;

– барномаҳои махсуси рафъи поймолкунии ҳуқуқи шаҳрвандонро аз рӯи ҷинс таҳия ва дар ҳаёт ҷорӣ намоянд;

– ба барномаҳои давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқҳои конститусионии шаҳрвандон, мустаҳкам кардани пойдории ҷомеа ва нақшаҳои минтақавии амалиёт барои инкишофи соҳаи иҷтимоӣ, дар баробари дигар чораҳо, инчунин чораҳои таъмини баробарии гендериро ҳамроҳ кунанд. Давлат иштироки баробари мардону занонро дар идоракунии давлатӣ кафолат медиҳад. Давлат баробарии мардону занонро дар шохаҳои қонунгузорӣ, иҷроия ва судии ҳокимияти давлатӣ бо тарзу воситаҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва ғайра таъмин менамояд» [9].

Инчунин 19-уми июли соли 2022 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз» қабул гардида, ки қонуни мазкур «асосҳои ташкилӣ ва ҳуқуқии амалигардонии ҳуқуқ ва имкониятҳои баробарро барои ҳамаи шахсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда, низоми ҳуқуқии пешгирӣ ва ҳифзи самаранок аз ҳама гуна шаклҳои таъбизро муқаррар менамояд» [12].

Қабули чунин Қонун далели равшани муқаррар гардидани муносибатҳои прогрессивии демократӣ байни ҷинсҳо бо назардошти анъанаҳои миллӣ мебошад. Сарфи назар аз он, ки қонуни номбурда масъалаҳои баробарҳуқуқии зану мардро пурра ба танзим медарорад, як қатор муқаррароти он бояд такмил дода шавад. Аз ҷумла, тибқи тавсияҳои Кумитаи СММ оид ба барҳам додани таъбиз нисбати занон, қонуни мазкур бояд чунин мафҳумҳоро дар бар гирад:

а) «тадбирҳои махсуси муваққатӣ» – чаҳорчӯбаҳои ҳуқуқӣ, институтсионалӣ ва ташкилӣ, ки ба баробарии моддии байни мардон ва занон мусоидат мекунанд, аз ҷумла барҳам додани таъбиз нисбати занон ва дигар

асосҳо барои табъиз, аз қабилӣ наҷод, табақаи иҷтимоӣ, дин, ақаллиятҳои этникӣ ва ғайра;

б) «экспертизаи гендерӣ» – таҳлили ҳолатҳои вайронкунии баробарии гендерӣ дар қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳукукии ҷумҳурӣ дар лоиҳаҳои бо мақсади мутобиқ гардонидани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба созишномаҳо ва шартномаҳои байналмилалӣ оид ба баробарии гендерӣ;

в) «талаботҳои гендерӣ» – муносибатҳо, таассубҳо, одатҳо, амалияҳо, ки ба ғояҳои ноқомил ё афзалиятҳои як чинс асос ёфтаанд, ки бевосита ё бавосита манбаи нобаробарии гендерӣ ва табъизи гендерӣ мебошанд.

Ворид намудани ин мафҳумҳо ба қонун ба татбиқи самараноки сиёсати гендерии Тоҷикистон мусоидат мекунад, ки дар ниҳоят ба тамоюлҳои ҷаҳонии ҳифзи ҳукуки замон мувофиқат мекунад.

Бо мақсади таъмини иштироки фаъолони замон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва идораи давлат, баланд бардоштани мақоми иҷтимоии зан ва солим гардонидани генофонди миллӣ, болоравии нақши зан дар таҳкими пояҳои ахлоқию маънавӣ ва сулҳу ваҳдат, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» аз 3 – декабри соли 1999, №5 [31] қабул гардид. Бо қабули Фармони зикршуда тадбирҳои мушаххас татбиқ гардиданд аз ҷумла, «таъмини дастрасии занони деҳот ба таҳсил, бознигарии сиёсати кадрӣ, таҳия ва қабули барномаҳои алоҳида дар соҳаи ҳифзи дастгирии занону духтарон» [31].

Баъди қабули фармон як қатор санадҳои дигар дар ин самт қабул карда шуданд, аз ҷумла: Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи ба низом даровардани қабули духтарон ба мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи квотаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19-уми апрели соли 2001, №199 [14]; «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳукуку имкониятҳои баробари мардону замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010» аз 8-уми августи соли 2001, № 391 [15]; «Дар бораи нақшаи миллии тадбирҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баланд

бардоштани мақом ва нақши зан дар солҳои 1998-2005» [17]; «Дар бораи барномаи давлатии Тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2017-2022» [16]; «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Стратегияи миллии ҷаҳолгардонии нақши зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» ки гувоҳи самаранок амали гардидани сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Баҳри аслисозии сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон «Стратегияи миллии ҷаҳолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» аз 30 апрели соли 2021, №167 қабул гардид. «Зарурати қабули Стратегияи миллии ҷаҳолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 барои ҳалли як қатор масъалаҳо вобаста ба баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, ҷаҳолгардонии нақши онҳо, аз ҷумла дарк накардани зарурати таъмини баробарии гендерӣ ва татбиқи сиёсати гендерӣ аз тарафи ҷомеа, мавҷудияти ақидаҳои қолабӣ оид ба нақш ва мақоми занон дар ҷомеа, номукамал будани заминаи қонунгузорӣ, ҳамкориҳои нокифояи мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ки ба масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии занон машғуланд, мавҷудияти мушкилот дар амалисозии ҳуқуқҳои занон дар соҳаҳои меҳнат, иқтисод, фарҳанг, сиёсат ва дигар соҳаҳо ба миён омадааст» [29].

Тавре дар стратегия қайд мегардад: «Ҳадафи асосии он аз фароҳам овардани замина ва шароитҳои зарурӣ ва кофӣ барои ба пуррагӣ нишон додани қобилияти занон дар ҳама соҳаҳои ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ, татбиқи сиёсати давлатии гендерӣ, механизмҳои татбиқи кафолатҳои конститусионии баробарҳуқуқии мардону занон, пешгирӣ ва аз байн бурдани зӯроварӣ дар оила, рушди соҳибкориҳои занон, баланд бардоштани маърифатнокии занон, таъмини иштироки васеи онҳо дар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва ба ин васила таъмини рушди устувори давлат иборат мебошад» [29].

Мутобиқсозии муносибатҳои гендерӣ ҳамчун замина ва самти муҳимтарини дигаргуниҳои муосири демократӣ ба ҳисоб меравад. Ояндаи демократия аз он вобаста аст, ки то кадом андоза масъалаи гендерӣ дар ҷомеа ҳаллу фасл мешавад.

Стратегияи мазкур чунин ҷанбаҳои заифи ҳадафи асосии худ, яъне ба даст овардани намоёндагии баробари занон ва мардон дар мақомоти иҷроия ва намоёндагии ҳокимият дар ҳама сатҳҳои идоракуниро пешбинӣ менамояд:

- «– номукаммалӣ заминаи қонунгузорӣ;
- сатҳи пасти намоёндагии занон дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ;
- боқӣ мондани ақидаҳои кӯҳна марбут ба нақши занон дар ҷомеа;
- маҳдуд будани василаҳои самарабахши пешбарии занон;
- ҷой надоштани стратегия ва барномаҳои пешбарии занон ба ҳокимият;
- номукаммалии фаъолияти созмонҳои ҷамъиятии занон;
- нокифоягии таҷрибаи сиёсии занон» [29].

Самти дигари муҳими фаъолияти ҷумҳурий татбиқи «Ҳадафҳои рушди устувор» мебошад, ки яке аз самтҳои он таъмини баробарии гендерӣ мебошад. Дар робита ба ин, дар Стратегияи миллии рушд то соли 2030, ки аз ҷониби Тоҷикистон қабул шудааст, равишҳои нави ҳалли мушкилоти гендериро пешбинӣ мекунад, ки аз инҳо иборатанд.

Барои таъмини сиёсати гендерӣ чунин ҷораҳо зарур мебошанд:

- «– такмил додани қонунгузорӣ дар ин самт;
- таҳияи механизмҳои институтсионалии милли ва байналмилалӣ вобаста ба таъмини баробарии гендерӣ ва тавсеаи имкониятҳои занон;
- фаъол намудани механизмҳои таъмини саводнокии ҳуқуқӣ ва ҷалби иҷтимоии занон, бо назардошти занони деҳот;
- баланд бардоштани нерӯ ва ҳассосияти гендерии кормандони тамоми шохаҳои ҳокимият;
- ҷорӣ намудани буҷеткунонии гендерӣ дар раванди таҳияи буҷет» [29].

Тамоми ин санадҳо дастури асосии фаъолияти ҳукумат дар соҳаи гендерӣ буда, сиёсати гендерии давлатро муайян мекунанд.

Бо баробари татбиқи низоми ҳуқуқии сиёсати гендерӣ масъалаи иштироки занон дар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ нигаронӣ аст. Зеро дар сохторҳои давлатӣ ва ишғоли вазифаҳои роҳбарикунанда онҳо наҷандон ғайол мебошанд. Қайд намудан ба маврид аст, ки «ҳанӯз ҳам иштироки занҳо дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ ва иштирок дар низоми давлатӣ назаррас намебошад. Дар сохторҳои ҳукумати, вазоратҳо, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, одатан яке аз муовинони роҳбар, зан мебошад. Дар соли 2015, дар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо ва дастгоҳи марказӣ, инчунин дар мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо зиёда аз 8 ҳазор занону духтарон ғайолият мекунанд, ки аз он 500 нафарашон дар вазифаҳои роҳбарикунанда кор мекунанд. Аз 193 ҳазор кормандони соҳаи маориф 54,9% ё 106 ҳазор нафар, дар соҳаи тандурустӣ аз 88 ҳазор корманд, 66,5% ва ё 60 ҳазор нафарро занон ташкил мекунанд» [215].

Агар дар мавриди татбиқи амалии сиёсати давлатӣ дар соҳаи муносибатҳои гендерӣ дар солҳои истиқлолият аҳамият диҳем, пас маълум мешавад, ки сол аз сол тадриҷан масъалаи ҳавасмандсозӣ ва ғайолияти занон дар вазифаҳои роҳбарикунанда ва калидии сохторҳои ҳокимияти сиёсӣ хело афзудааст. Масалан, агар соли 2005 дар Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 11 нафар зан, аъзои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 4 нафарро ташкил кунанд, пас дар солҳои минбаъда онҳо зиёд шуданд. Соли 2010 дар Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 нафар зан, аъзои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 нафарро, соли 2015 танҳо шумораи аъзои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занҳо як нафар зиёд шуд. Занҳо дар парлумони касбии Тоҷикистон 19% ва дар Маҷлиси миллий 18,9%-ро ташкил мекунанд. Соли 2015 дар сохторҳои гуногуни ҳокимияти давлатӣ 8 ҳазор занону духтарон ғайолият доштанд, ки 500 нафари онҳо вазифаи роҳбарикунандаро доштанд. Дар соҳаи маориф 54,9% дар соҳаи тандурустӣ 65,5%-ро ташкил мекунанд [214].

Ба андешаи мо яке аз самтҳои раванди демократикунонии ҷомеа, хусусияти мутамаддин доштани он бо татбиқи сиёсати гендерӣ вобаста мебошад. Тоҷикистони соҳибистиклол дар самти татбиқи сиёсати гендерӣ зина ба зина ба дастовардҳои назаррас ноил гардида, бо ташаккули зухуроти манфӣ дар раванди амалишавии он мубориза мебарад. Таҷрибаи иштироки занон дар ҳаёти ҷомеа, рушди иқтисодиёт ва сатҳи қабули қарорҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ба инобат гирифтани хусусиятҳои зерине, ки меъёри қонунгузорӣ ва татбиқи амалии он ифода месозад, муайян карда мешавад. Он чунин шартҳои асосии иштирок ва фаъолияти занонро дар идоракунии ва ҳаёти ҷамъиятӣ тақозо месозад:

1. Таъмини баробарии гендерӣ. Татбиқи пурраи универсалии ҳуқуқҳои инсон талаб менамояд, ки баробарии гендерӣ, де-юре ва де-факто, ҳамчун ҳуқуқи асосии инсон баррасӣ карда шавад. Ин ҳуқуқ ҳам дар қонунгузориҳои миллӣ ва ҳам дар қонунгузориҳои байналмилалӣ эътироф шудааст. Занон тақрибан нисфи аҳолиро ташкил медиҳанд ва онҳо бояд мутаносибан дар сатҳи қабули қарорҳо намоёндагӣ кунанд.

2. Риояи принципи демократияи намоёндагӣ, яъне дар давлати демократӣ аз болои шахсоне, ки мардумро намоёндагӣ мекунанд ва аз номи онҳо қарор қабул мекунанд, таҳлил ва назорати доимӣ бурдан лозим аст, зеро баъзан монополияи мардон дар сиёсат қонуниятҳои сохторҳои мавҷудаи сиёсиро зерӣ шубҳа мегузорад.

3. Тафовут дар манфиатҳо. Занон чун гурӯҳи иҷтимоӣ аз он сабаб манфиатҳои ба худ хос доранд, ки: таърихан занҳо муддати дароз аз ҳуқуқҳои сиёсӣ маҳрум буданд, дар соҳаи меҳнатӣ низ маҳудиятҳои зиёд доштанд. Дарки масъулиятшиносии занон барои тақрористеҳсоли қувваи корӣ ва тарбияи фарзандон боиси тақсимои гендерӣ дар оила гардид. Манфиатҳои занон дар ҷомеа ва ҳаёти сиёсӣ таъмин гардида, боиси баланд гардидани сатҳи маърифатноқӣ, корчалонӣ, меҳнатдӯстӣ ва фаъолияти пурсамари онҳо гардид.

4. Истифодаи самараноки захираҳои инсонӣ. Марду зан таҷриба, дониш ва эҳсоси гуногун доранд. Бо дарназардошти дидгоҳҳои ҳарду метавонад боиси таҳия ва татбиқи сиёсатҳои мутавозинтар ва равшанфикрии давлатӣ шавад. Занҳо дар низоми сиёсии Тоҷикистон ба нерӯи муташаккил ва тавоно мубаддал гардида, бо баробари мардон барои таъмини рушди босубот ва амнияти миллӣ саҳмгузор мебошанд.

Ҳанӯз дар ибтидои инкишофи демократикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Кумитаи кор бо занон ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки он бо сохторҳои давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳо робита дорад. «Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия буда, вазифаҳоро барои татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба ҳифз ва таъмини ҳуқуқи манфиатҳои зан ва оила, муҳайё сохтани шароити баробар барои амалӣ гардидани ҳуқуқи манфиатҳои онҳо ва ба даст овардани баробарии гендерӣ, васеъ намудани доираи иштироки занҳо дар ҳалли вазифаҳои иҷтимоии иқтисодӣ, идораи корҳои давлатию ҷамъиятиро ба анҷом мерасонад» [219]. Ва шумораи умумии коркунони штатии кумита дар ҷумҳурӣ 273 воҳиди кориро ташкил медиҳад [41, с.16]. Вобаста ба ин, бо мақсади ба роҳ мондани корҳои густурда ва ҷорабиниҳои гуногун оид ба баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ аз сиёсати гендерӣ, масъалаҳои гендерӣ, пешгирии зӯрроварии гендерӣ ва дигар масъалаҳои дахлдор. Инчунин баҳри аз байн бурдани қолабҳои гендерӣ ва воқеан таъмини баробарии мардону занон дар тамоми соҳаҳои ҷомеа, пешниҳод карда мешавад, ки ин Кумита ба як вазорати дахлдор табдил дода шавад.

«Инчунин, равандҳои ҳамкориҳои давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи занон сазовори таваҷҷуҳи махсус мебошанд. 350 иттиҳодияҳо амалкунанда маҳз дар самт дастгирӣ ва ҳифзи манфиатҳои занон вобаста аст. Таъсири ин иттиҳодияҳо ба вазъи баробарии гендерӣ назарраас мебошад» [120, с.225].

Бояд тазаккур намуд, ки «пешравиҳои зиёд дар самти баррасишванда маҳз дар замони истиқлолияти миллӣ ба вуҷуд омадаанд. Ин аз он шаҳодат

медихад, ки сиёсати пешгирифтаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ҳукумати кишвар вобаста ба мавқеи занон дар ҷомеа, ки 52% аҳолиро ташкил медиҳанд асоснок ва дуруст мебошад. Гувӯҳи ин зиёд гаштани тафаккури сиёсии занҳо ва иштироки онҳо интиҳоботҳои парлумонӣ мебошад. Ташаббусҳои пайдарҳаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, нақши зани тоҷик дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа торафт баланд гаштааст» [120, с. 227].

Занони тоҷик кафили рушди ҷомеа дар роҳи таҳкими истиқлолият дар соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ мебошанд. Занҳо на танҳо дар соҳаи сохтори давлатӣ ва идоракунии ҷомеа нақши назаррас доранд, балки дар таъмини рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки меъёри демократӣ будани кишварро собит мекунад, мақоми меҳвариро доранд. Ба 35% ташкилоти ғайриҳукумати Тоҷикистон занон роҳбарӣ мекунанд. Дар ҷумҳурӣ «аз рӯи маълумотҳои консорсиуми ҳукуки Тоҷикистон иттиҳодияҳои бахши сеюм дар соҳаҳои маориф, илм ва фарҳанг – 20,4%, соҳаи гуманитарӣ ва хайрия – 16,5%, касбӣ – 10,6%, занона – 27,5%, ҳимояи ҳуқуқ – 5,1%, ҷавонон ва кӯдакона – 9,4%, экологӣ – 2,2%-ро ташкил мекунанд» [220]. Дар бештари ин созмонҳои ғайридавлатӣ занон роҳбарӣ мекунанд. «Бо дастгирии сармоягузори байналхалқӣ лоиҳаҳо бо мақсади ҷалбсозии занони маҳаллӣ ба ҳаёти сиёсӣ амалӣ мегарданд. Масалан, соли 1999 «Занҳои интиҳобкунанда», «Орзу», «Оштии миллӣ» бо ҳамкории САҲА семинарҳо ва тренингҳо гузаронида шуданд. Созмони «Анъана ва муосиршавӣ» моҳи августи соли 1998 тренинги ҳуқуқиро оид ба ҳуқуқҳои инсон барои занҳои сарвар пиёда намуд, ва инчунин лоиҳаи «Мақтаби занонаи сарвари сиёсӣ»-ро омода сохт. Занҳо дар ҷабҳаҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз он ҷумла дар ҷодаи ниҳодҳои анъанавии шаҳрвандӣ заминаи фаъолияти ҳудро созмон дода вазифаи таъсиррасониро дар рафти қабули қонунҳо доранд. Дар айнаи ҳол ҷунини иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар коркарди

стратегияҳои миллӣ ба мутахассисон бо роҳҳои гузаронидани воҳӯриҳои дучониба, конференсияҳо ва «мизҳои мунаввар» таъсир намуда, масъалаҳои муҳими ҷамъиятиро дар рӯзномаи асосии ҷаласаҳои худ матраҳ менамояд. Созмонҳои занона соли 1998 манфиатҳои худро вобаста ба бекор кардани квотаи давлатӣ, паст гардидани сатҳи фаъолияти занон дар сохторҳои ҳокимият баён намуданд. Ба ҳамин тарз онҳо таъсири худро ба қабулшавии Фармони Президенти кишвар оид ба додани квота ба занҳо дар сохторҳои интиҳоботӣ амалӣ намуданд. Ё масъалаи дастгирии занҳо ба воситаи квотаҳои давлатӣ дар низоми ҳокимиятӣ дар зери таъсиррасонии созмонҳои занона боло гирифт ва «Нақшаи миллии фаъолият оид ба баланд бардоштани мақом ва нақши занон дар солҳои 1998-2005» инъикос гардид, ки имконияти ҳамкориҳо бо созмонҳои занона боз ҳам афзалтар медонист» [74,с.143].

Бояд изҳор намуд, ки дар тамоми ғӯшаву канори кишвар, дар марказҳои маъмурӣ ва ноҳияҳои дурдаст марказҳои занона фаъолият доранд, ки бевосита дар фаъолияти худ манфиатҳои занонро ҳимоя намуда, барои татбиқи сиёсати гендерӣ амалан мусоидат менамоянд. Лекин бо баробари пешравиҳо камбудии зиёд дар низоми фаъолияти созмонҳои ғайридавлатии занона ҷой дорад. Мадди аввал ин ҷой надоштани пайвастиҳои дар фаъолияти созмонҳои ғайридавлатӣ ва вобастагии онҳо аз грантҳои созмонҳои гуногуни байналмилалӣ; нусхабардорӣ; қатъ гардидани фаъолият бинобар ба охир расидани маблағгузорӣ; душвории ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва ғайра. Набудани мақомоти ҳамохангсоз дар ин самт ин вазъиятро душвортар месозад.

Таъсиси чунин мақомот барои банақшагирӣ ва муайян кардани самти стратегӣ дар татбиқи ташаббусҳои шахрвандӣ аз ҷониби созмонҳои ғайриҳукуматӣ зарур мебошад. Таъсиси ин ниҳоди ҳамохангсоз ба фаъолияти муассиртари иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ мусоидат намуда, ба барқарор шудани робитаи зич байни онҳо бо мақомоти давлатӣ дар самти татбиқи сиёсати гендерӣ мусоидат хоҳад кард.

Бояд қайд намуд, ки ҷомеа ба татбиқи минбаъдаи сиёсати гендерӣ нисбат ба намояндагони ҳукумат бештар манфиатдор аст. Баробарии гендерӣ аз ҷониби ҷомеаи Тоҷикистон ҳарчи бештар ҳамчун арзиш эътироф карда мешавад. Дар Тоҷикистон то ҳол занҳо ҳамчун гурӯҳи бузурги иҷтимоӣ тавони таъсир расонидан ба сиёсати давлатиро надоранд. Қарорҳои сиёсӣ бе иштирок ва намояндагии шахсоне, ки ба манфиати онҳо қабул карда мешаванд, таъсирбахш буда наметавонанд.

Яке аз ҳадафҳои, ки Пешвои миллат Эмомлаи Раҳмон дар нази Ҳукумати кишвар гузоштааст ноил шудан ба мувозинати гендерӣ дар тамоми сохторҳои ҳокимияти давлатӣ мебошад. Дар солҳои истиқлолият дигаргунӣҳои гендерӣ тадриҷан дар фаъолияти мақомоти давлатӣ ҷорӣ карда шуда истодаанд. Тамоюли зиёд гардидани шумораи занон дар вазифаҳои роҳбарикунанда ва мақомоти интихобии давлатӣ мушоҳида карда мешавад. Агар самаранокии сиёсати гендериро бо фоизи афзоиши шумораи занон дар Маҷлиси Олӣ арзёбӣ кунем, метавон гуфт, ки амалияи дохилии татбиқи сиёсати гендерӣ шиддатнокии муайянро талаб мекунад. Шумораи занон дар Маҷлиси Олии кишвар ба таври назаррас афзоиш ёфтааст: аз 3% дар соли 1990 то 19% дар соли 2023. Ҳамзамон ин нишондиҳанда низ 12% бо назардошти самти интихобгардидаи сиёсати кишвар рақами начандон баланд мебошад. Бояд иқрор шуд, соли 2023 дар палатаи болоии парлумон 25,5% сабт шуданд, ки дар маҷмӯъ тақрибан 21%-ро барои тамоми парлумон ташкил мекунад [208].

Ҷузъи ҷудонашавандаи дигаргунӣҳои муосир дар соҳаи сиёсати давлатии гендерӣ дар Тоҷикистон ин ҷорӣ намудани фаъолонаи институти буҷети гендерӣ мебошад, ки мақсади он баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ ва шаффофияти хароҷоти буҷет бо назардошти эҳтиёҷоти занон мебошад. Буҷети гендерӣ воситаи муассир барои ноил шудан ба принсипи баробарии гендерӣ мебошад, ки дар тамоми ҷаҳони мутамаддин эътироф шудааст.

Мавриди зикр аст, ки имрӯз дар ҳар ҷомеае, ки роҳи демократии рушдро интихоб кардааст, таъмини баробарии гендерӣ ва роҳи мақсадноки ҳамаи субъектҳои сиёсати гендерӣ ба ин самт яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа

мебошад. Татбиқи баробарии гендерӣ фаъолияти системавӣ ва бисёрҷонибаи ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам ҷомеаи шаҳрвандиро тақозо мекунад. Сиёсати муосири гендериро дар Тоҷикистон ташаккулёфтаистода метавон эътироф кард. Мутобиқ намудани амалҳо дар раванди татбиқи сиёсати гендерӣ имкониятҳои мардону занонро барои худшиносӣ ва рушди устувори инсонӣ зиёд мекунад. Асоси модели сиёсати гендерӣ Тоҷикистон бояд ҳамкориҳои мутақобила ва масъулияти баробари ҳамаи субъектҳои он бошад. Сиёсати муосири давлатии гендерӣ гарчанде мақсад ва вазифаҳои равшан дорад, вале он ба такмили мунтазами механизми татбиқи онҳо ниёз дорад.

Бо ҷамъбасти метавон гуфт, ки самтҳои асосии сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон бо таъмини амалҳои зерин вобаста мебошанд:

- имконияти дастрасии баробари мардон ва занон ба ниҳодҳои сиёсӣ;
- барҳам додани амалияи таъйин дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибдорӣ;
- таъмини иштироки фаъоли занон дар қабул намудани қарорҳои сиёсӣ, алаҳусус дар ҳолатҳое, ки чунин қарорҳо нисбат ба онҳо қабул карда мешаванд;
- ташаккул ва фаъолияти низоми самараноки механизмҳои пешгирии зӯрварӣ нисбати занон;
- кӯмак ба занон дар дастрасӣ ба тамоми сатҳҳои таҳсилот;
- ташаккули институтсионалиии ҳифзи манифатҳои занон, ки бе он татбиқи сиёсати давлатӣ душвор хоҳад буд.

Тавре қайд намудем, яке аз мушкилотҳои ҷидди ҷомеаи муосири Тоҷикистон зӯрвариҳои гендерӣ мебошад. Зӯрварӣ нисбати занонро як навъ хушунате аст, ки мардон дар низоме, ки мо дар он зиндагӣ мекунем, ба таври муназзам нисбат ба занон истифода мекунанд, ки ба бартарӣ ва қудрати мардон бар занон асос ёфтааст. Зӯрварӣ алайҳи занон, ки аз хоҳиши қудрат ва назорат маншаъ мегирад, барои нигоҳ доштани қудрат ва нуфузи сохторе, ки занонро ситам, истисмор, саркӯб, хорич ва мутеъ месозад, истифода мекунад. Асосан занон ва духтарон танҳо аз рӯи ҷинсашон мавриди хушунат

қарор мегиранд. Баҳри нигоҳ доштани низоми бартарияти худ, нишон додани қудрат, назорат кардан, ҷазо додан мардон ба зӯроварӣ мурочиат мекунанд. Ҳар гуна хушунат алайҳи занон яке аз монеаҳои бунёдӣ ва муҳимтарин дар роҳи баробарии гендерӣ ва озодии занон аст.

Зӯроварии гендерӣ як падидаест, ки ба ҳар як кишвар ва тамоми қишрҳои аҳоли хос аст. Дар раванди ҳамгирӣ, ки дар он принципҳои демократӣ бартарӣ доранд ва ҳифзи ҳуқуқи инсон авлавияти баландтарин аст, чунин амалҳои номатлуби ҳаёти ҷомеа тасдиқ мешавад. Ноил шудан ба ин ҳадаф бидуни таъмини баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани зухуроти зӯроварии гендерӣ дар ҷомеа ғайриимкон аст. Дар илми сиёсатшиносии муосир ба таъмини баробарии байни мардон ва занон аҳамияти калон дода мешавад. Инчунин зухуроти зӯроварии гендерӣ стратегияи бунёди давлати ҳуқуқбунёдро вайрон мекунад.

Тавре дар Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбат ба занон қайд мегардад: «Таъбиз нисбати занон дилхоҳ тафриқагузорӣ, истисно ва маҳдуднамоӣ аз рӯи мансубияти ҷинсӣ, ки ба суғум намудан ва ё эътироф накардани ҳуқуқҳои занон, новобаста аз вазъи оилавӣ ва баробарии марду зан, ҳуқуқи инсон ва озодиҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, шахрвандӣ ва дигар соҳаҳо ро ифода месозад» [1]. Бинобар ин ҳама гуна маҳдуднамоии ҳуқуқҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра ҳамчун зӯроварии гендерӣ баҳогузорӣ карда мешаванд.

Зӯроварӣ нисбати занон – ин аз ҷониби мардон дар ҷойҳои ҷамъиятӣ ва хусусӣ, дар хона, кӯча, дар ҷойи кор, муассисаҳои таълимӣ ва муассисаҳои давлатӣ бо мақсади тарсондан, ҷазо додан ва таҳқир кардани занон, инчунин расонидани зарар ба ҷисми онҳо зӯроварӣ мебошад. Зӯроварӣ ба якпорчагии психологӣ ва субъективии онҳо таъсири манфӣ мерасонад. Он ҳама шаклҳои зӯроварӣ тавассути таҳдид, фишор ва зӯрро фаро мегирад. Аммо соҳае, ки хушунат алайҳи занон бештар ба мушоҳида мерасад, бахши хусусӣ аст.

Тибқи ин Конвенсия давлатҳои аъзо дар ин самт уҳдадор мебошанд:

«– принципҳои баробарҳуқуқии мардону занонро дар конститутсияҳои

миллии худ ё дигар қонунгузории миллӣ пешбинӣ созанд ва иҷрои онро таъмин кунанд;

– татбиқи тадбирҳои қонунгузорӣ, аз ҷумла татбиқи муҷозотҳо дар мавриди зарурӣ;

– ҳифзи ҳуқуқи занонро дар баробарӣ мардон дар судҳо ва мақомоти дигар аз ҳар гуна таъйиз;

– андешидани тадбирҳои зарурӣ барои рафъи таъйиз нисбати занон аз тарафи шахсони алоҳида, муассиса ва ташкилотҳо;

– бекор намудани тамоми муқаррароти қонунгузории ҷиноии худро, ки нисбати занон таъйиз мебошанд» [1].

Зӯроварӣ дар асоси гендерӣ як мушкили сохторӣ мебошад, ки дар тавозуни нобаробарии қувваҳо байни мардон ва занон решаи амиқ дорад. Чунин зӯроварӣ бо интизориҳои зараровари иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва дарки нақшҳои гендерӣ, ки маъмулан ба зан ё мард, духтар ё писар тааллуқ доранд, бештар мешавад. Ҳамин тавр, нобаробарии гендерӣ дар амал таҷассум ва нигоҳ дошта мешавад. Занҳо ва духтароне, ки ба хушунат дучор мешаванд, эҳсос мекунанд, онҳо ба қадри кофӣ ҳаёт ва ҷисми худро ихтиёрдорӣ карда наметавонанд. Ин ба саломатии занон, шуғл ва иштирок дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ таъсири бевосита мерасонад [229]. Таҳлили ҳар як сархати моддаи 2 Конвенсия нишон медиҳад, ки масъулияти асосӣ дар самти татбиқи ҳам муқаррароти ин ҳуҷҷати муҳим ва ҳам татбиқи амалҳо вобаста ба таъмини баробарии гендерӣ маҳз ба дӯши давлат гузошта шудааст.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқи заминаҳои ташаккул ва татбиқи сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон чунин андешаро баён намудан мумкин аст:

Сиёсати гендерие, ки дар Тоҷикистон амалӣ карда мешавад, ба коҳиш додани нобаробарии занон ба мардон дар тамоми соҳаҳои фаъолият ва аз байн бурдани ҳар гуна таъйиз ва зӯроварӣ ба муқобили занон нигаронида шудааст. Ҳарчанд ҳимояи ҳуқуқи занон дар Тоҷикистон аз ҷониби қонунгузорӣ кафолат дода шудааст, аммо созишномаҳои байналмилалӣ дар ин самт ба далели ҳатмӣ будани худ аҳамиятноктар мебошанд ва бинобар ин

бояд ба назар гирифта шаванд. Бинобар ин муҳим аст, ки қарорҳо оид ба таъйин ва зӯрварӣ нисбат ба замон аз нав баррасӣ гардида, ба роҳҳои ҳалли онҳо авлабият дода шавад.

То ҳол ҳиссаи замон дар шумораи аҳолии аз 16 сола боло бо қор таъминшуда тақрибан дар 1 аз 5 нафар боқӣ мемонад. Агар тақсимои шуғли замонро аз рӯи бахшҳо ба назар гирем, замон асосан дар соҳаи хизматрасонӣ қор мекарданд. Дар ин маврид чунин ба назар мерасад, ки сиёсатҳои, ки нисбати замон нигаронида шудаанд, то ҳол замонро ба қор дар ҳама соҳаҳо ташвиқ наменамояд. Бо назардошти таъсири тақсимои шуғли замон аз рӯи мақом маълум мегардад, шумораи замони соҳибқор сол то сол меафзояд, аммо ба сатҳи дилхоҳ ноил нагардидааст.

Солҳои охир давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон талош доранд, ки мувофиқи қонунгузори демократӣ рушд кунанд. Дар ҷомеаи демократӣ, инсонпарварона ҳуқуқҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва иттилоотии инсон ба таври қатъӣ ҳифз карда мешаванд. Дар он гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ба ҳамдигар муқобил намебароянд, зиддиятҳо ва баҳсҳо ба таври демократӣ, дар асоси принсипи шарикӣ иҷтимоӣ ҳал карда мешаванд. Аммо гумоне, ки равандҳои демократӣ дар кишвар худ аз худ боиси ҳалли мушкилоти гендерӣ мешаванд, ҳато мебошад. Гендер истилоҳи барои ҷомеаи мо нав мебошад, бинобар ин барои ҷомеаи мо азхуднамудани сиёсати гендерӣ душвор аст.

Барои татбиқи сиёсати гендерии давлатӣ гузаронидани ислоҳот дар низоми идоракунии дар ин самт зарур аст. Барои ҳамохангсозии фаъолият мақомоти идоракунии ва ҷамъиятӣ дар самти амалисозии сиёсати гендерӣ бояд сохтори нав таъсис дода шавад, инчунин механизми иловагии таъмини ҳуқуқи инсон – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи замон қорӣ карда шавад. Таъсиси чунин низом ба ҳалли вазифае, ки дар Стратегияи миллии рушди кишвар то соли 2030 гузошта шудааст, ва иҷрои босифати дигар асноди стратегӣ дар самти сиёсати гендерии мусоидат хоҳад кард. Инчунин ҷонноксозии фаъолияти созмонҳои бахши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳамқорӣ бо сохторҳои давлатӣ дар ноҳияҳо ва марказҳои маъмурӣ мебошад, ки метавонад барои

расидан ба натиҷаи назаррас дар таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои занон дар ҷомеа, оила ва ҷойи кор мусоидат намояд.

Истилоҳҳои «сармояи гендерӣ» ва «бюжетикунони гендерӣ» синоним нестанд. Сармояи гендерӣ ин ба назар гирифтани мутавозини эҳтиёҷот ва манфиатҳои занон ва мардон тавассути ҷорӣ намудани усулҳои мебошад, ки ба ҳамгироии ҷузъи гендерӣ ба раванди бюджет дар ҳама сатҳҳои низоми бюджет нигаронида шудаанд. Бюжетикунони гендерӣ яке аз воситаҳои ноил шудан ба баробарии гендерӣ мебошад, ки механизми он соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таъмини баробарии занон ва мардонро дар бар мегирад. Бюжети ба гендерӣ нигаронидашуда воситаест, ки имкон медиҳад, ки сиёсати давлатии кафолати ҳуқуқи имкониятҳои баробари занону мардон аз ҳисоби маблағҳои бюджетӣ амалӣ карда шавад. Ҷузъи асосии қори бюджетсозӣ ба гендерӣ таҳлили гендерӣ мебошад. Дар байни воситаҳои гуногуни таҳлили гендерӣ паҳншудатаринаш таҳлили бюджети гендерӣ мебошад, ки ҳадафи он арзёбии натиҷаҳои ниҳоии иҷроии бюджет ва фароҳам овардани заминаи иттилоотӣ барои асосноккунии нишондиҳандаҳои дар раванди татбиқи сиёсати бюджетӣ дар давраи навбатии бюджет ба нақша гирифташуда ҳангоми ташаккули бюджет ба назар гирифташуда мебошад.

Инчунин гузаронидани экспертизаи гендерӣ-ҳуқуқӣ зарур мебошад. Пешниҳод мешавад, ки дастурамал дар бораи гузаронидани экспертизаи гендерӣ-ҳуқуқӣ қабул ва тасдиқ карда шуда дар он чунин муқаррарот ҷой дода шавад:

Экспертизаи гендерӣ-ҳуқуқӣ дар марҳилаҳои зерин гузаронида мешавад:

– марҳилаи якум – таносуби муқаррароти лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бо қонунгузори миллӣ, байналмилалӣ, ки масъалаҳои марбут ба таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари занону мардон ва қисмҳои таркибии принципи баробарии гендериро танзим менамояд;

– марҳилаи дуюм – гузаронидани таҳлили гендерӣ (муайян намудани соҳаи муносибатҳои иҷтимоие, ки бо лоиҳаи мазкури санади меъёрии ҳуқуқӣ

танзим мешавад; муайян намудани пешрафти гендерӣ-иҷтимоӣ (бо назардошти қабули лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ);

– марҳилаи сеюм – таҳия ва тартиби хулоса аз рӯи натиҷаҳои экспертизаи гузаронидашуда;

– марҳилаи чорум – мониторинги санади меъёрии ҳуқуқӣ (дар сурати хулосаи мусбӣи коршинос ва қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ).

Самтҳои муҳимтарини сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фармонҳои Президент, ки ба монанди паёмҳои солона, ки ҷиҳатҳои муҳимтарин ва самтҳои имрӯзаи сиёсати гендерии кишварро ифода мекунанд, амалӣ мегарданд. Ин махсусан дар фармонҳое, ки концепсияҳо, стратегияҳо, барномаҳои гуногун дар самти сиёсати гендерӣ – ҳуҷатҳои дарозмуддат тасдиқ мекунанд, мақсадҳои асосӣ, афзалиятҳо ва марҳалаҳои инкишофи сиёсати гендериро муайян мекунанд, равшан ба назар мерасанд. Инчунин фармонҳое, ки ба масъалаҳои мушаххаси тақмили механизм ва воситаҳои танзими сиёсӣ бахшида шудаанд, низ нақши муҳим доранд.

3.2. Масъалаҳо ва пешомади рушди сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Масъалаҳое, ки дар раванди пайвастаи татбиқи сиёсати гендерӣ вучуд доранд, бештар бо мушкилот ва монеаҳое, ки дар ин самт мавҷуданд, алоқаманд мебошанд. Онҳоро чунин тарҳрезӣ намудан мумкин аст: дараҷаи саводнокии ва сатҳи маълумотнокии занон; монеаҳо дар ғайриқарорӣ нақши занон дар ҷомеа; масъалаи таҳсил, ҷалб ба кор, сатҳи ҷинояткорӣ дар байни занон; бегонапарастӣ байни занон; зӯроварии гендерӣ, зӯроварӣ дар оила ва ғайра.

Соли 1997 сарвари давлат пешниҳод карда буданд, ки барои таҳсили духтарон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар квотаи махсус ҷудо карда шавад. Ҳамзамон таъкид шуд, ки хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии манотиқи дурдасти кишвар метавонанд аз ин имтиёз истифода баранд. Ин қабул ба ихтисосҳои педагогика, нигоҳдории

тандурустӣ, маданият, варзиш, соҳаҳои техникию технологӣ ва иқтисодию иҷтимоӣ тавассути суҳбат (бе имтиҳон) мебошад. Гуфта мешавад, ки донишҷӯёни тибқи квотаи президентӣ бояд шахсони дорои дониши хуб, рафтори намунавӣ ва шавқу рағбати зиёд ба касби интихобкардаашон бошанд.

Аз 41 ҳазору 232 донишҷӯи тоҷик, ки ҳоло дар кишварҳои хориҷӣ таҳсил мекунад, беш аз 11 ҳазор нафарро духтарон ташкил медиҳанд. Танҳо дар 10 соли охир тибқи квотаи президентӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро 11 ҳазор нафар духтарон хатм кардаанд. Инак, 28 сол сипарӣ шуд, ки духтарону писарон тибқи квотаи президентӣ ба донишгоҳҳои кишвар дохил шуда, таҳсил мекунад. Онҳо инчунин ҳангоми таҳсил манфиатҳои зиёде доранд. Илова бар ин, барои таҳсили донишҷӯёне, ки тибқи квотаи президентӣ қабул мешаванд, шароити хуб фароҳам оварда шуда, онҳо бо манзил ва стипендия таъмин карда мешаванд. Ҳамасола раисони шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бо донишҷӯёне, ки тибқи квотаи президентӣ таҳсил мекунад, вохӯрӣ намуда, аз шароиту таҳсили онҳо ошно мешаванд. Тибқи квотаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсили 2023-2024 1279 квота ҷудо карда шудааст, аз ҷумла 656 ҷой барои духтарон. Тақсими курсиҳо аз рӯи минтақаҳо чунин аст: «Вилояти Мухториي Кӯҳистони Бадахшон 76 ҷой барои духтарон, вилояти Суғд 149 ҷой барои духтарон, вилояти Хатлон 276 ҷой барои духтарон ва барои шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ барои духтарон 155 ҷой» [209]. Аммо бо дастгирии давлат духтароне, ки ба квота фаро гирифта шудаанд, пас аз хатми мактаб ба кори таъиншуда барнамегарданд. Аксари онҳо баъди издивоҷ таҳсилро идома намедиҳанд ва кор намекунад. Ин монетаи калон дар татбиқи сиёсати давлатии гендерӣ ба ҳисоб меравад.

Монетаҳо дар ҷаҳолгардии нақши занон дар ҷомеа бештар бо масъалаи муносибат ба зан зоҳир мегардад. Қолабҳои мавҷудаи асримиёнагӣ дар афкори баъзе одамон нисбати нақши зан дар ҷомеа ва ба зан ҳамчун ашёи муносибат намуда, ҳукуку манфиатҳои ӯро дар назар нагирифтани ва надодани

имконият ба рушди минбаъдаи зан монеаҳоро дар раванди фаъолгардии онҳо ба миён меорад. Бояд қайд намуд, ки дар тафаккури баъзе одамон, махсусан мардон ҳамин гуна муносибат вучуд дорад. Бештари занҳо побанди муносибатҳои дағали оилавӣ мегарданд. Онҳо худашон чунин муносибатро барои хоҳири ниғаҳдорӣ оила интиҳоб мекунанд. Барои баъзе занҳо чунин муносибат маъқул аст, зеро онҳо вазифаи худро ҳамчун қадбонуи хона ва ниғаҳбони фарзандон дониста, барои фаъолияти мустақилу тақмили касбу кор ҳавасманд нестанд. Аз тарафи дигар, мардҳо барои ташаккули фаъолияти меҳнатии занон монеа мешаванд. Баъзан, мавҷудияти чунин монеаҳо дар оила ба муноқишаҳои оилавӣ мебарад ва барои истифодаи зӯроварӣ дар оила замина мешавад.

Оморҳои расмӣ нишон медиҳанд, ки ҳоло ҳам дар миқёси кишвар зӯроварӣ, ҳамчун падидаи номатлуб ҷой дорад. Тибқи иттилооти Суди Олии кишвар дар шашмоҳаи аввали соли 2023 дар кишвар 21 ҳазору 334 парвандаҳои оилавӣ баррасӣ гардидааст, ки аз он 213 парвандаи зӯроварӣ ва хушунат аст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 16 адад кам мебошад. Тибқи омили Қумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Тоҷикистон дар соли 2023 дар маҷмӯъ 3058 ҳолати хушунат нисбати занон ба қайд гирифта шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 339 ҳолат кам мебошад. Соли 2023 76 ҳазору 444 ақди никоҳ ба қайд гирифта шуда, шумораи бекоршавии ақди никоҳ нисбат ба соли гузашта 3 ҳазору 578 ҳолат кам гардидааст. Теъдоди занони аз бекор шудани ақди никоҳ 10 ҳазору 985 нафарро ташкил медиҳад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 5 ҳазору 327 нафар кам мебошад [211].

Аз рӯи маълумотҳои нишасти матбуотӣ, 14 феввали соли 2022 дар Қумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 2 ҳазору 936 занон аз ҷониби мардон ва 546 мардон аз ҷониби занҳо дучори зӯроварӣ шудаанд. Тибқи омили Вазорати қоҳи дохилӣ шумораи умумии шикоятҳои шаҳрвандон аз зӯроварӣ дар оила 3485 нафарро ташкил медиҳад, ки аз ин шумора 548 нафарашон занҳо мебошанд.

Мувофиқи ин омор шикояти занҳо аз зӯроварӣ дар оила ба мақомоти вкд назар ба соли 2020 54 ҳолат кам шудааст [211].

Барҳам додани зӯроварии гендерӣ ба гузариши сифатан нав дар мавриди ташаккули давлати Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ мувофиқат мекунад. Зӯроварии гендерӣ ин амал ё беамалии як шахс (гурӯҳи шахсон) нисбат ба шахси дигар (гурӯҳи шахсон) мебошад, ки ба таҷдиди нақшҳои гендерӣ дар ҷомеа бо сабаби бад шудани мавқеи зан дар тамоми соҳаҳои ҳаёт ва боиси поймол шудани манфиатҳои инсон гардида, ҳам саломатӣ ва ҳам шаъну шарафи шахс ва ҳам амният, суботи иқтисодӣ ва иҷтимоии миллатро паст мезанад. Шартҳои муҳими рушди ҷомеаи Тоҷикистон дарки он аст, ки зӯроварии гендерӣ ба ташаккули он таъсири манфӣ мерасонад. Ин садди роҳи ҳамдигарфаҳмии зану мард, табақаҳои гуногуни иҷтимоии аҳолии мегардад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» аз 19 марти соли 2013 механизмҳо ва ваколатҳои субъектҳои дахлдорро барои муайянсозӣ, пешгирӣ ва рафъи омилҳо ва шароитҳое, ки ба зӯроварӣ дар оила мусоидат мекунанд, мушаххастар мегардонад [13].

Имрӯз ҳудуди 60 санади меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва зерқонунӣ дорем, ки тамоми паҳлуҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии бонувони моро дар бар мегирад. Дар умум дар ҷумҳурӣ 3 паноҳгоҳ барои ҷабрдидагони зӯроварӣ дар оила мавҷуд аст, ки ин созмони ҷамъиятии «Ғамхорӣ» дар шаҳри Бохтар, созмони ҷамъиятии «Гулруҳсор» дар шаҳри Хучанд ва созмони ҷамъиятии «Корвони умед» дар шаҳри Душанбе мебошанд [214].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занону духтарон ва тағйир додани рафтору муносибати аҳли ҷомеа ҳамкориҳои фарогир роҳандозӣ шудааст. Аз ҷумла, аввали соли равон Стратегияи коммуникатсионии «Оила – макони меҳрубонӣ» аз ҷониби Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Лоихаи Стратегияи коммуникатсионӣ бо мақсади иҷрои дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати таҳкими мавқеи оила ва занону духтарон дар ҷомеа, пешгирии зӯроварии

хонаводагӣ ва бекоршавии ақди никоҳҳо, дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ омода шудааст. Бо назардошти аҳамияти саҳми занон дар неқӯаҳволии оила ва рушди ҷомеа Ассамблеяи Генералии СММ 25 ноябрро ҳамчун «Рӯзи байналмилалии мубориза бар зидди ҳама гуна шаклҳои зӯроварӣ нисбати занон» эълон кард, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ қайд карда мешавад. Чорабиниҳо ҳамасола дар доираи 16 рӯзи амал бар зидди зӯроварии гендерӣ аз 25 ноябр оғоз гардида то 10 декабр – Рӯзи байналмилалии ҳуқуқи инсон идома меёбанд. Тибқи маълумотҳои оморӣ 35% занону духтарон аз ҳар се зан ё духтар як нафар дар тӯли умри худ ба зӯроварии ҷисмонӣ, шахвонӣ ё дигар шаклҳои зӯроварӣ дучор мешавад [214].

Бояд қайд намуд, ки мафҳуми зӯроварӣ ва намудҳои он дар Қонуни «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» муқаррар шудааст. Ҳамин тавр, тибқи ин қонун «зӯроварӣ дар оила – кирдори зиддиҳуқуқии қасдонаи дорои хусусияти ҷисмонӣ, рӯҳӣ, шахвонӣ ё иқтисодӣ, ки дар доираи муносибатҳои оилавӣ аз ҷониби як узви оила нисбат ба дигар узви оила содир шуда, боиси поймол шудани ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ, расонидани дарди ҷисмонӣ ё зарар ба саломатии ӯ мегардад ё таҳдиди расонидани чунин зарарро ба вучуд меорад» [13]. Инчунин қонуни мазкур мафҳуми зӯроварии ҷисмонӣ дар оила, зӯроварии рӯҳӣ дар оила, зӯроварии шахвонӣ дар оила ва зӯроварии иқтисодӣ дар оиларо дар бар мегирад.

Зӯроварӣ як рафтори бошууруна буда, масъулият ба дӯши касест, ки онро истифода мебарад. Зӯроварӣ нисбати занон вобаста ба воситаҳои истифодашаванда фарқ мекунад. Чунин шаклҳои асосии зӯроварӣ нисбати занонро тасниф намудан мумкин аст, ки бо роҳҳои гуногун амалӣ карда мешаванд:

Зӯроварии ҷисмонӣ: мушт задан, торсақӣ задан, лату кӯб, лағад задан, мӯй кашидан, тела додан, сӯзондан, буғи кардан, бо силоҳ латукуб кардан, тарсондан ва ғайра.

Зӯроварии иқтисодӣ: маҳдуд кардани озодии иқтисодӣ, барои корҳои хонагӣ пул надодан ё пули хеле кам гузоштан, пайваста талаб кардани

чекҳо, кӯшиши паст задани зан барои пул, ба кор иҷозат надодан, мусодираи даромад ё пул, ба таври дигар маҳдуд намудани зан дар бучети муштарак.

Зӯроварии лафзӣ: танқид, доду фарёд, тамасхур, айбдоркуниҳо ва ғайра.

Зӯроварии психологӣ: фишор овардан, дурӯғ гуфтан, пинҳон кардани маълумот, таҳдид, гирифтани кӯдакон, иҷозат надодан ба мулоқоти ӯ, рашк, таҳқир, паст задан, таҳқир кардан, дашном додан, қонеъ накардани ниёзҳои эмотсионалии зан, ҷудо кардани ӯ аз муҳити зист, бо ӯ машварат накардан ҳангоми қабули қарорҳои муҳим ва ба механизмҳои қабули қарор шомил накардани ӯ, пайваста гунаҳкор кардани ӯ, аз иштирок дар нигоҳубини кӯдакон ва кори хона даст кашидан ва ғайра.

Зӯроварии ҷинсӣ: маҷбур кардан ба рафтори номатлуби ҷинсӣ ва алоқаи ҷинсии номатлуб, таҷовуз ба номус (дар издивоҷ ва берун аз издивоҷ), таъқиби ҷинсӣ, истифодаи зӯрӣ ҳангоми алоқаи ҷинсӣ, хиёнат ва ғайра.

Зӯроварии гендерӣ зӯровариест, ки қурбониёни он асосан занон мебошанд. Он дар натиҷаи муносибатҳои нобаробари қудрати байни занон ва мардон ба вуҷуд меояд. Он ба зарари ҷисмонӣ, ҷинсӣ ва равонӣ, аз ҷумла тарсонидан, азоб додан, маҷбур кардан ва ё маҳрум кардан аз озодӣ дар оила ё умуман дар ҷомеа (вале бо ин маҳдуд намешавад) дахл дорад [207].

Ташкилоти байналмилалӣ вобаста ба аҳоли зӯроварии гендериро ҳамчун зӯроварӣ нисбати шахс бар асоси ҷинси биологӣ ва ҳувияти гендерии онҳо муайян мекунад. Одамон инчунин метавонанд зӯроварии гендериро дар асоси меъёрҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муайяншудаи мардонагӣ ва заҳона эҳсос кунанд. Дар натиҷаи муборизаи ҷунбиши занон ва огоҳии ҷомеа аз масъалаи зӯроварӣ нисбат ба зан огоҳӣ дар ҷомеа афзоиш ёфтааст. Ислоҳоти қонунгузорӣ дар ҳоле оғоз шуд, ки пешгирӣ ва назорати зӯроварӣ нисбати занон як қисми сиёсати давлатӣ гардид.

Ташкилоти дигари байналмилалӣ, Комиссари Олии СММ оид ба гурезагон, зӯроварии гендериро ҳамчун ҳама гуна амале, ки бар ҳилофи иродаи шахс ва ба меъёрҳои гендерӣ ва муносибатҳои нобаробари ҳокимиятӣ асос ёфтааст, муайян мекунад [212].

Зӯроварии гендерӣ ба ҳама гуна амалҳои зараровар нисбат ба шахс асоси тафовутҳои иҷтимоии ҷинсӣ (гендерӣ) байни мардон ва занон дахл дорад. Ин амалҳо метавонанд осеби ҷисмонӣ, равонӣ ё шахвонӣ расонанд, боиси ранҷу азоб гарданд, таҳдид, маҷбуркунӣ ё маҳрум сохтан аз озодиро дар бар гиранд, новобаста аз он ки дар муҳити шахсӣ ё ҷамъиятӣ содир мешаванд [219]. Зӯроварии гендерӣ, ки асосан ба занон ва духтарон таъсир расонида, як мушкилоти глобалӣ дар ҷаҳони ноустувори имрӯза мебошад. Мутаассифона, он сарҳад надорад, аз синну сол, синф, мақоми иҷтимоӣ, миллат, кишвари истиқомат вобаста нест. Бетаваҷҷуҳии ҷомеа ба мушкили зӯроварии гендерӣ аз он иборат аст, ки аввалан, фарҳанги муосир хушунати гендериро танҳо як мушкили равонӣ медонад ва масъалаҳои гендериро нодида мегирад; дуюм, сиёсати иҷтимоии давлат амалан бо ҳалли ин масъала машғул нест [196, с.66]. Дар натиҷаи муборизаи ҷунбиши занон ва огоҳии ҷомеа аз масъалаи зӯроварӣ нисбат ба зан огоҳӣ дар ҷомеа афзоиш ёфтааст. Ислоҳоти қонунгузорӣ дар ҳоле оғоз шуд, ки пешгирӣ ва назорати зӯроварӣ нисбати занон як қисми сиёсати давлатӣ гардид.

Шарти муҳими рушди ҷомеаи Тоҷикистон дарки он аст, ки зӯроварии гендерӣ ба ташаккули давлат ва ҷамъият таъсири манфӣ мерасонад. Ин садди роҳи ҳамдигарфаҳмии зану мард, табақаҳои гуногуни иҷтимоии аҳоли мебошад. Дар тӯли чанд соли охир муносибати қонунгузор ба зӯроварии гендерӣ то андозае тағйир ёфт. Бо ташаббуси Пешвои миллат Эмомали Раҳмон, мақомоти қонунгузор фаъолона санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул мекунад, ки ба ҳалли ин мушкилот нигаронида шудаанд, аммо барои танзими комил ва самараноки зухуроти зӯроварии гендерӣ дар ҷомеа ҳанӯз роҳи дароз вучуд дорад. Дар Паёми шодбошии худ Президенти кишвар бахшида ба рӯзи модарон чунин гуфтанд: «Мо – мардон, ки зодаву парваридаи модар ҳастем, вазифадорем, ки эҳтироми Зан – Модарро нафақат дар рӯзҳои ҷашн, балки ҳар лаҳзаву ҳар соат, ҳамеша ва тамоми умр ба ҷо оварем, ба онҳо ғамхориву меҳрубонӣ ва хизмат кунем ва кӯшиш намоем, ки ба ризоият ва дуои неки онҳо сазовор шавем» [27].

Танзими пешгирӣ ва мубориза бар зидди зӯроварии гендерӣ дар Тоҷикистон аз Конститутсияи оғоз мешавад. Мувофиқи моддаи 5 Қонуни асосии Тоҷикистон «Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олӣ мебошанд. Ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд» [6]. Аз соли 2005 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» амал карда истодааст. Соли 2013 дар қонунгузории миллии ба шарофати қабули Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирӣ зӯроварӣ дар оила» масъалаи муҳими ҳаёти иҷтимоӣ баррасӣ гардид. Дар Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ Кумита оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, ҳифзи сиҳатӣ, илм, маориф, фарҳанг ва сиёсати ҷавонону занон фаъолият дорад, ки дар раванди қабули қонунҳо ба масъалаҳои мухталиф аҳамият медиҳад. Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки мушкилоти зӯроварии гендерӣ дар ҷанбаҳои нав ва шаклҳои нав пайдо намуда истодааст. Мардон бояд дар якҷоягӣ бо занон бо чунин зухуроти зӯроварии гендерӣ мубориза баранд. Танҳо ҳамкории пурсамари намояндагони ҳарду ҷинс натиҷаи муайян медиҳад.

Сатҳи ҷинойткорӣ дар байни занон низ барои ташаккули шахсияти онҳо таъсири манфӣ мерасонад. Онҳо бештар дар гирдобҳои фиреб монда, дар гумроҳӣҳо ба ҷинойт даст мезананд. Надоштани саводи кофӣ, таҷрибаи корӣ ва ҳаёти бештар барои ташаккули ҳаёти минбаъдаи занон таъсир мерасонанд. Қисме аз онҳо барои кор ба муҳочират ба кишварҳои дигар мераванд. Дар айнаи замон масоили шомилшавии ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротгаро ба назар мерасад, ки ин амали онҳо ба занон низ таъсир мерасонад. Дар ин маврид бегонапарастӣ ва ҷонибдорӣ фарҳанги бегона дар байни занон ба таври оммавӣ паҳн шудааст. Зеро ҷавонписарон ва мардҳо, ки худ дар зери фишори ифротӣён афтоданд, бештар меҳоханд ба занҳо, ба тарзи либоспӯшии онҳо таъсир расонанд. Аз тарафи дигар занҳо худ майл ба бегонапарастӣ доранд. Ин масъалаи хело доманадор ва нозук мебошад, зеро тарафҳои ҳаёти шахсӣ,

хуқуқҳои шахсии онҳоро фаро гирифта, имкони минбаъдаи рушди онҳоро бо таъсиррасонии фарҳанги бегона таҷассум мекунад.

Кӯшиш ва заҳматҳои Ҳукумати кишвар нисбати чунин амали занон ба он нигаронида шудааст, зани тоҷик бояд баранда ва таҷассумкунандаи фарҳанги миллӣ, ахлоқи ҳамидаи тоҷикона бошад. Зани тоҷик бояд симои миллати тоҷик бошад. Аз ин рӯ, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ Кумитаи кор бо занон ва оиларо вазифадор намуданд, ки дар ҳамкорӣ бо тарроҳони ватанӣ тарҳҳои гуногуни либоси миллиро, ки мувофиқи ниёзҳои эътиқодиву ахлоқии занону хоҳарон ва модарони мо мебошанд, таҳия созанд. Ин аз як тараф нишонаи асосӣ ва муаррифгари фарҳанги миллии мо бошад, пас аз тарафи дигар сиёсати хирадмандонаи сарвари кишвар дар соҳаи сиёсати гендерӣ ё сиёсат нисбати занон мебошад. Тоҷикистон дар арсаи байналмиллалӣ инъикоскунанда ва ҳифзсозандаи манфиатҳои миллӣ мебошад. Аз ин рӯ, либоси миллии мо, ки яке аз нишонаҳои соҳибфарҳангии мо эътироф шудааст ва ҳар яки моро зарур аст, ки фарҳанги миллиро бо тақлидҳои кӯркӯрона ба бегонапарастӣ омехта насохта, онро бо тамоми покиву рангорангиаш ба насли оянда мерос гузорем [198].

Новобаста аз вучуд доштани монеаҳо дар раванди татбиқи сиёсати гендерӣ масоили амалӣ намудани он бо кӯшишҳои зиёди ниҳодҳои давлатӣ пайваستا аст. Дар ин маврид мо метавонем дар бораи фаъолияти институти президентӣ ҳарф занем.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи ташаккули низоми сиёсӣ дар кишвар гувоҳӣ он аст, ки институти сиёсӣ, ки роҳбарии сиёсиро амалӣ менамояд, роҳи сиёсии рушди кишварро муайян месозад ва воқеан самтҳои дохилӣ ва берунаи сиёсати кишварро татбиқ менамояд, институти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Бояд қайд намуд, ки масъалаи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба сари қудрат омадани Пешвои миллат мубрам гардид, зеро баҳри мустаҳкам намудани истиқлолият, роҳ ба рушди давлати демократии ҳуқуқбунёдро пеша намуд, ки асосҳои он

чӣ дар конститутсияи кишвар ва чӣ дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидаанд. Дар ин самт муҳраи хос ва ҷидди роидаи ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ҳамчун яке аз усулҳои муайянсозандаи давлати ҳуқуқбунёд ишғол намуд. Дар ин ҷода аҳамияти хосатан муҳими амалиро масоили ҳуқуқ ва фалсафии озодиҳои занон, ҳамчунин ҳифзи онҳо бо назардошти вижагии равонӣ, физиологӣ ва маънавӣ-рӯҳонии занон ишғол намуд [112, с.138-142].

Дар бораи ҷиҳати амалии дар татбиқи сиёсати гендерӣ оид ба ҳамкорию иҷтимоӣ созмонҳои ҷамъиятӣ, бахши тичорат ва Ҳукумати Тоҷикистон, Шурои федератсияи иттифоқи касабаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ассоциатсияи миллии бизнеси хурду миёна, ки ҳоло моҳи март соли 2004 оғоз гардида буд, суҳан гуфтан мумкин аст. Созишномаи сетафаи басташуда дар таҳкими муколимаи байни бахшҳо дар инкишоф ва татбиқи муносибатҳо дар соҳаи ислоҳоти иқтисоди миллий, ҳимояи ҳуқуқҳои иқтисодиву иҷтимоии соҳибкорон мақоми барҷаста дошт. Дар байни институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ махсусан, мақоми созмонҳои занон маълум гардид. Иттиҳодияҳои ҷамъиятии занон, ки ташкил ва фаъолияти онҳо ба ташаббуси ихтиёрӣ асос ёфтаанд, дар ҷалби занони тоҷик ба фаъолияти ҷамъиятӣ ва равандҳои демократикунонии ҷамъият нақши калон мебозанд. Созмонҳои занон дар фаъолияти худ самтҳои афзалиятнокро муҳим медонанд: таъмини ҳуқуқҳои баробар ва ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон, фароҳам овардани шароит барои иштироки пурраи занон дар қабули қарорҳои сиёсӣву ҷамъиятӣ, таъмини ҳуқуқи баробар дар бозори меҳнат, таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва таҳкими саломатии занон.

Давраи гузариш ба низоми сиёсии демократӣ ба фаъолияти иқтисодии занон мусоидат кард. Имрӯз онҳо ба бозор мутобиқ гаштанд, соҳиби тичорати хурд шуданд. Дар бештари минтақаҳои Тоҷикистон, ноҳия ва деҳотҳо хоҷагиҳои деҳқонӣ ташкил карданд, тичорати шатарро аз худ карданд. Имрӯз созмонҳои ғайридавлатии занон дар якҷоягӣ бо созмонҳои байналмилалӣ лоиҳаҳо таҳия мекунанд, ба қарздиҳии хурд барои ташкили кори занон ва

ғайра машғуланд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои ғайриҳукумати байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ таъсис ёфта, амал мекунанд. Амали созмонҳои ғайриҳукумати байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар тамоми қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн мешавад. Созмонҳои ҷамъиятии маҳаллӣ метавонанд дар доираи ваколатҳои худ, ки дар оиннома тасдиқ карда шудаанд, дар сатҳи вилоят, шаҳр, ноҳия ва деҳот амал кунанд. Фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятиро дар кишвар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» танзим мекунад. Ташкилотҳои ғайриҳукумати метавонанд дар таъмини сифат ва саривақтии барномаҳо ва хизматрасониҳо барои гурӯҳҳои аҳоли, ки тибқи оинномаҳои худ ва қонуни дар боло зикршуда хизматрасонӣ эътироф карда шудаанд, мусоидат намоянд. Конфронси Пекин, ки моҳи сентябри соли 1995 баргузор гардид, «Платформаи амал»-ро оид ба вазъи замон қабул кард, ки 12 самти афзалиятноки баланд бардоштани мақоми замонро таъкид намуда, вазифаҳоро ҳам барои мақомоти давлатӣ ва ҳам дар назди ташкилотҳои ҷамъиятӣ муайян намуд. Ин ҳуҷҷат, барнома таконе барои ҷоннокшавии қори бахши сеюм дар ҷумҳурӣ гардид. Ҳокимияти давлатӣ барои фаъолияти замони ҷумҳурӣ ба сӯи ҳалли масоили замон заминаҳои воқеиро бунёд кард.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти татбиқи сиёсати гендерӣ дар доираи салоҳиятҳои конституционии худ фаъолияти ҳамоҳангшудаи тамоми мақомоти ҳокимияти давлатиро ҷиҳати татбиқи самтҳои асосӣ ва афзалиятҳои сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд. Мавриди зикр аст, ки дар самти баланд бардоштани мақоми замон ва амалисозии самтҳои асосии сиёсати давлатӣ, аз ҷумла сиёсати гендерӣ саҳми сарвари давлат калидӣ мебошад. Тавре дар адабиёти илмӣ дуруст қайд мегардад «Муҳимтарин субъекти сиёсӣ дар баробари давлат ва миллат, роҳбари сиёсии давлати миллӣ, ҳамчун падидаи аз ҷиҳати илмӣ-назариявӣ, сиёсӣ-амалӣ ва ҳуқуқӣ муайяншуда, исботгардида ва тасдиқшудаи таҷрибаи таърихӣ миллатҳои пешқадами дунё мебошад. Маҳз сарвари

сиёсии давлат барои раҳнамоӣ ва ба мақсадҳои олии расонидани давлат ва миллат нақши ҳалқунанда дорад. Тавре таҷрибаи таърихӣ миллати тоҷик ин назарияро бори дигар бо далелҳои оламшумул, равшан ва муътамад тасдиқ кард» [178, с.22-23]. Ё дар мавриди дигар омадааст: «Мақтаби сиёсиву дипломатии Пешвои миллат таълимгоҳест, ки дар марҳилаи бисёр мураккабу пуртазод ташаккул ёфта, мавқеи созандагиву бунёдкорӣ касб намудааст. Ин мактаби сиёсӣ дорои хусусияти универсалӣ мебошад, ки ҳокимият ва муносибатҳои он аз ҷониби ин ниҳоди сиёсӣ бо риояи принципҳои демократӣ амалӣ гашта, манфиати давлату миллат аз ҳама боло гузошта шуда, дар ин ҷода ба дастовардҳои зиёди стратегӣ ноил гардидаем» [213] .

Барои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати гендерӣ аҳамиятнок мебошад, гувоҳи ин он ҳолате, мебошад, ки дар ҳар як суҳанронии худ ин масъаларо ироа менамоянд. Ҳамин тавр, дар анҷумани иттиҳодияҳои занон қайд намуданд: «Имрӯзҳо дар ҷомеаи мо нақш ва мавқеи занон бағоят назаррас аст. Ҳамагуна масоили аҳамияти иҷтимоӣ-сиёсӣ дошта, ки мо даст назанем, ҳалли он бидуни иштироки фаъоли занон, бидуни назардошти андеша ва пешниҳоди онҳо аз имкон дур аст» [82, с.7] .

Бо кӯшишҳои бевоситаи Пешвои миллат дар Тоҷикистон барои беҳтар кардани шароити шуғлу меҳнат ҳар сола тадбирҳои муҳим андешида шуданд.

Барои самти сиёсии Тоҷикистон он ҳолат аҳамиятнок мебошад, ки ба шарофати паёмҳои Президент ҳадафҳои ниҳонии сиёсат ба таври умум муайян мешаванд. Давлати дорои иқтисоди муассири рақобатпазир, неқӯаҳволии иҷтимоӣ, таъмини баробарии гендерӣ – ҳамаи ин ҳадафҳои муҳимтарин аз ҷониби Сарвари давлат эълон шуда, ба авлавиятҳои миллӣ табдил меёбанд, аз тарафи мақомот иҷро карда шаванд. Дар низоми сиёсии давлатдорӣ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи сиёсии мукаммали кории тамоми ниҳодҳо ва қутбнамои ҳаракати устувори ҷомеаи мо ба сӯйи ояндаи дурахшон мебошад. Ин аст, ки на танҳо хизматчиёни давлатӣ, балки тамоми мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон гаштаву баргашта ба ин ҳуҷҷати

сарнавиштсоз рӯй оварда, мазмуну моҳияти олии онро сармашқи фаъолият менамоянд [81].

Моҳияти сиёсӣ ва ҳуқуқии ниҳоди президентӣ дар заминаи ташаккул ва татбиқи роҳи сиёсии рушди кишвар дар он аст, маҳз Президент сохтори расмӣ сиёсати давлатиро муайян менамояд. Президенти дар байни дигар мақомоти давлатӣ мавқеи махсусро ишғол намуда, мавқеи расмиро нисбат ба мушкилоти мубрами кишвар баён мекунад, дарки воқеияти сиёсӣ, роҳҳои ҳалли мушкилот, бо ҳамин самти сиёсии худ ва умуман роҳи сиёсии тараққиёти мамлакатро муайян мекунад, кори иҷрошударо ҷамъбаст мекунад. Гувоҳи самаранокии сиёсати гендерии пешанамудани Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин дастовардҳо мебошанд. « ..дар даврони соҳибистиклолӣ мақоми занонро дар ҷомеа марҳала ба марҳала баланд бардошта, барои онҳо шароити муносиби фаъолиятро фароҳам овардем. Имрӯз занону бонувони тоҷик ба хоҳири рушди ҷамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва давлат, аз ҷумла дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ содиқона хизмат карда истодаанд. Ҳоло дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоиву миёна ва олии касбӣ, аз ҷумла дар хориҷи кишвар ҳазорҳо нафар духтарони боистеъдоди мо ба таҳсил фаро гирифта шудаанд. Аз 41 ҳазору 232 нафар донишҷӯёни тоҷик, ки ҳоло дар давлатҳои хориҷӣ таҳсил мекунанд, беш аз 11 ҳазор нафарашон духтарон мебошанд. Танҳо дар даҳ соли охир 11 ҳазор нафар духтарон муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро бо квотаи президентӣ хатм кардаанд. Аз 3 ҳазору 300 нафар ҷавононе, ки соли ҷорӣ танҳо тавассути Маркази барномаҳои байналмилалӣ назди Вазорати маориф ва илм ба хориҷи кишвар барои таҳсил рафтаанд, 30 фоизашон духтарон мебошанд» [27].

Умуман, дар замони соҳибистиклолӣ беш аз 256 ҳазор нафар духтарон муассисаҳои таҳсилоти олиро хатм кардаанд, яъне соҳиби маълумоти олӣ гардидаанд. Тибқи маълумоти оморӣ соли 1989-ум ҳамагӣ 66 ҳазор нафар занону бонувон соҳиби маълумоти олӣ буданд. Имрӯз бонувони мо, дар баробари фаъолият дар низоми хизмати давлатӣ, корхонаҳои истеҳсоливу

хизматрасонӣ таъсис дода, ҳамчун соҳибкорони муваффақ соҳиби эътибору обрӯ гардидаанд. Дар зарфи солҳои соҳибистиклолӣ шумораи зиёди занону бонувони лаёқатманду баландихтисос ба хизмати давлатӣ ва идоракунӣ давлатӣ ҷалб карда шудаанд ва ин раванд минбаъд низ идома дода мешавад. Нақши занону бонувон дар пойдорӣ сулҳу субот, ҳифзи арзишҳои милливу фарҳангӣ, дар ниҳоди фарзандон тарбия намудани ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, инсондӯстиву масъулиятшиносӣ, инчунин, пешгирӣ кардани омилҳои номатлуби иҷтимоӣ муассир аст» [27]. Байни ин марҳилаҳо бо марҳилаҳои ташаккули механизми миллии таъмини баробарии мардон ва занон, давраҳои таҳияи ҳуҷҷатҳои барномавӣ оид ба баробарии гендерӣ ва таҳияи ҳисоботи давлатӣ оид ба риояи ҳуқуқи занон дар Тоҷикистон робитаи возеҳ вучуд дорад. Инчунин ташкили форумҳои миллии занон яке аз унсурҳои меҳварии ташкил ва татбиқи фаъолияти занон дар Тоҷикистон мебошад. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки зарурати ҷамъбасти таҷриба ва ҷамъбасти дастовардҳо дар соҳаи танзими давлатии муносибатҳои гендерӣ ҳангоми кор дар ин ҳуҷҷатҳо ва ҷорабиниҳои дорой аҳамияти ҷумҳуриявӣ дошта, барои ташаккули ба истилоҳ масъалаи занон ва муайян кардани дурнамои рушди минбаъдаи он шароит фароҳам овард. Ҳамин тавр, заминаи назариявӣ барои гузаштан ба сатҳи таҳаввулоти нав дар дарки стратегияҳои гендерии давлатӣ гузошта шуда, заминаҳои ташаккули сиёсати самарабахши гендерии давлат фароҳам оварда шуданд.

«Имрӯз занон, ки як паҳлуи таркибии ҷомеа мебошанд, сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллатро дар роҳи сохтмони ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ пуштибонӣ намуда, кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки дар пешрафту густариши кишвари ҳеш саҳми арзанда дошта бошанд» [125, с.70].

«Тоҷикистон дар байни кишварҳои ИДМ яке аз аввалинҳо шуда Конвенсияҳои байналхалқӣ «Дар бораи барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбири занон» (қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 1993, №831), «Дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон»-ро (қарори Шурои Олии

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 май соли 1999, №769) ба тасвиб расонд» [137, с.62].

Барои ташаккули доктринаи миллии сиёсати гендерӣ таъсиси Кумитаи занон ва оила муҳим буд. «Кумита мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия буда, вазифахоро ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба ҳифз ва таъмини ҳуқуқи манфиатҳои зан ва ба даст овардани баробарии гендерӣ, васеъ намудани доираи иштироки занҳо дар ҳалли вазифаҳои иҷтимоии иқтисодӣ, идораи корҳои давлатию ҷамъиятиро ба анҷом мерасонад». Худи далели таъсиси ҷунин кумита тасдиқ кард, ки зарурати таҳияи сиёсат дар робита ба занон ҳамчун як шохаи мустақили идоракунии давлатӣ дар сатҳи сохторҳои қудратӣ эътироф карда шавад.

Ҷунин ба назар мерасад, ки ҳалли ин масъала талошҳои ҳадафмандона аст, ки ба татбиқи усули ҳамгирошудаи гендер дар сатҳи давлатӣ нигаронида шудаанд. Аммо ин вазифаи дарозмуддати стратегӣ мебошад. Тадбирҳои, ки баҳри ноил шудан ба ин ҳадафҳои таъмини сиёсати гендерӣ мусоидат мекунанд, фаъолиятҳои мебошанд, ки ба тағйири «хотираи таърихӣ»-и шуури омма нигаронида шудаанд. Тадбирҳо асосан барои огоҳии ҷомеа дар бораи талабот ба иштироки ҷамъиятиро сиёсии занон ва дарки фаъолияти воқеии сиёсии занон ҳамчун рафтори аз ҷиҳати иҷтимоӣ зарурӣ бояд нигаронида шаванд. Ин тадбирҳои амалӣ – омилҳои эҷоди тафаккури озод аз қолабҳо ба воситаи истифодаи ахбори омма, таъмини системаи таълими гендерӣ ва сиёсатшиносии гендерӣ, ҷоннок намудани фаъолияти ҳаракати занон мебошанд.

Мавриди зикр аст, ки фазои иттилоотие, ки барои ҳама гуна иттилоот кушода аст (аз ҷумла таълимоти гендерӣ) на танҳо қодир аст, ки қолабҳои кӯҳнаро аз байн барад, балки барои ташаккули қолабҳои нав монеа шуда, ба занон имкон намедиҳад, ки мавқеи иҷтимоию сиёсии худро мустақилона ташаккул диҳанд. Илова бар ин, фазои онлайн ба иштироки сиёсӣ берун аз ҳама гуна маҳдудиятҳои иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Азбаски дар байни қорбарони интернет на танҳо занон, балки мардон низ ҳастанд, рушди

муносибатҳои сиёсии гендерӣ тавассути майдони иттилоотӣ як тадбире ба назар мерасад, ки ба шуури гендерии ҳарду чинс таъсир мерасонад. Бо вучуди ин, имрӯз сиёсати иттилоотӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ гоҳ-гоҳ ҳамчун воситаи таъмини идоракунии давлатӣ ва муоширати сиёсӣ истифода мешавад ва он имкон медиҳад, ки имкони таълими гендерӣ тавассути Интернет ҳамчун як тадбири ояндадор тавсиф карда шавад.

Таълимоти сиёсии гендерӣ имкон медиҳад, ки масъулияти шахрвандӣ дар рӯҳияи баробарии иҷтимоӣ ва эҳтиром ташаккул ёбад. Талабот ба гендершиносӣ ва сиёсатшиносӣ бо хусусияти дигаргуниҳое, ки ҷомеаи мо аз сар мегузаронад, муайян карда шавад, ки дар рафти он на танҳо институтҳои сиёсӣ тағйир меёбанд, балки меъёрҳои ҳамкориҳои нерӯҳои гуногуни ҷамъиятию сиёсӣ ва шахрвандон низ аз нуқтаи назар нав баррасӣ мегарданд. Бинобар ин зарурати ба низоми таълимоти сиёсатшиносии таълимоти идоракунии давлатӣ ворид намудани донишҳои гендерӣ мубрам мебошад.

Дар шароити манфиатнокии доираи васеи занон ба дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар, ки дар рафти он манфиати онҳо ва манфиатҳои оилаи онҳо ба назар гирифта мешавад, ҳаракати занон ба қувваи воқеии сиёсӣ табдил ёфта истодааст, ки қобилият дорад таваҷҷуҳи давлатро ба мушкилоти нобаробарии гендерӣ ҷалб намояд. Татбиқи пурраи натиҷаҳои ҷорӣ намудани чораҳои «таъбири мусбӣ» (ҷанбаи институтсионалӣ) дар шароити оқилона дарк намудани аҳамияти иҷтимоию сиёсии баробарии гендерӣ ҳам аз ҷониби занон ва ҳам мардон имконпазир мегардад.

Баҳри муайян сохтани тартиби рушди гендерӣ чунин ниҳодҳоро тақвият додан зарур аст:

- қонунгузорӣ (қабул намудани Қонун дар бораи баробарии гендерӣ);
- сохторҳо ва ташкилотҳо (татбиқи механизми миллии барҳам додани ҳама шаклҳои таъбир нисбат ба занон);
- меъёрҳои иҷтимоӣ (маърифати гендерӣ, аз байн бурдани стереотипҳои гендерӣ).

Ниходҳо дар самти таъмини баробарии гендерӣ дар Тоҷикистон ба таври кофӣ рушд наёфтаанд. Принципи баробарҳуқуқӣ муқаррар гардида бошад, ҳам механизми таъмини татбиқи он ҷой надорад. Дар баробари ин чунин меҳисобем, ки таъсис додани як қатор сохторҳои сиёсӣ, аз ҷумла дар сатҳи Президент (Комиссия оид ба қонун) ва ҳам дар сатҳи Ҳукумат (Комиссия оид ба беҳтар намудани вазъи қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон), инчунин таъсис додани Комиссияи оид ба қонунҳои назди Раиси Ҳукумат оид ба экспертизаи гендерӣ зарур аст.

Яке аз мушкилиёе, ки дар соҳаи гендерӣ вучуд дорад, бо меъёрҳои иҷтимоӣ алоқаманд аст. Стереотипҳои гендерӣ дар сатҳи баланд дар ҷомеа мавҷуд мебошанд, ки ин як соҳаи муҳими рушди инноватсионӣ, ба мисли низоми маориф таъсири ҷиддӣ мерасонанд. Новобаста аз он, ки дар низоми маориф Тоҷикистон таъбири гендерӣ ҷой надорад, ҷӣ дар мактаб ва ҷӣ дар таҳсилоти олӣ (мазмунӣ курсҳо, китобҳои дарсӣ, муносибати муаллимону профессорон) стереотипҳои гендерӣ аз нав такрор мешаванд.

Мавриди зикр аст, ки баҳри рушди институтҳои гендерӣ дар Тоҷикистон бояд ҳам институтҳои расмӣ ва ҳам ғайрирасмӣ такмил дода шаванд. Ин тадбирҳоро метавон дар ҷаҳорҷӯби механизми миллии рушди баробарии гендерӣ амалӣ кард. Дар сатҳи сохторҳо ва ташкилотҳои расмӣ зарур аст, ки нақшаи ҷорабиниҳои миллии оид ба рушди баробарии гендерӣ таҳия ва татбиқ гардад. Илова бар ин, таъсиси кумитаҳо ва комиссияҳои баробарии гендерӣ дар назди мақомоти иҷроия ва қонунгузор бо сатҳи баланди салоҳият ва таъмини кофӣ захираҳо барои самаранокии фаъолияти онҳо муҳим мебошад. Дар сатҳи қонунгузорӣ мумкин аст, ки тамоми қонунгузорӣ оид ба мувофиқати муқаррароти ҳуқуқӣ ба принципҳои баробарии гендерӣ санҷиш гузаронида шавад [66, с.116]. Гузаронидани экспертизаи гендерии концепсияҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва демографӣ низ муҳим ва зарур аст.

Меъёрҳои ҷамъиятӣ (рад кардани стереотипҳои гендерӣ) метавонанд тавассути баланд бардоштани огоҳӣ ва таълими гендерӣ бартараф шавад.

Зарурати гузаронидани ташхиси давлатии мундариҷаи курсҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ бо мақсади пешгирии қолабҳои гендерӣ, ворид кардани таълими гендерӣ ба барномаи таълимии мактабҳо, қорӣ намудани курсҳои ҳатмӣ оид ба масъалаҳои гендерӣ дар факултетҳои гуманитарии донишгоҳҳо, инчунин таҳия ва татбиқи кодекси рафтори омӯзгорон барои пешгирии пахншавии қолабҳои гендерӣ дар муҳити таълимӣ муҳим мебошад.

Масъалаи нобаробарии гендериро метавон тавассути системаи тадбирҳои мутақобила, ки ба тағйир додани фарҳанг ва шуури аҳоли, тавассути интиқоли ҳуқуқ ва манфиатҳои занон, ки дар қонунҳо кафолат дода шудаанд ба соҳаи сиёсати воқеӣ ҳал намудан мумкин аст. Омилҳои асосии тағйирот дар ин самт инҳо мебошанд: қорӣ намудани таҳсилоти гендерӣ, фаъол намудани ҳаракати занон дар шароити дастгирии ҷамъиятӣ ва давлатӣ, ислоҳоти таҷрибаи ҳаррӯзаи гендерӣ тавассути ВАО, аз ҷумла Интернет. Ангезаи таълимоти гендерӣ тавассути механизмҳои номбаршуда тадриҷан огоҳии ҷомеа дар бораи он ки ҳалли як қатор мушкилоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ бо фаъолияти сиёсии занон имконпазир аст.

Сиёсати баробарии гендерӣ ғояи адолати иҷтимоиро дарбар мегирад. Бо вучуди ин, дар фарҳанги (васеътараш, менталитети) мардуми тоҷик қабули якхелаи ғояи баробарӣ ва баробарҳуқуқии тамоми одамон, аз ҷумла мардон ва занон ҷой надорад. Бо дарназардошти нақши идеологияи динӣ, мо метавонем қайд намоем, ки анъанаи фарҳангии тоҷикон идеяи баробарии гендериро инкор карда, сохтори анъанавии гендерӣ, яъне патриархалиро бештар дастгирӣ мекунад.

Кишварҳо набояд ба табиати пеш аз индустриалии муносибатҳои гендерӣ баргарданд, зеро ин дар пешбурди демократия дар сатҳи ҷаҳонӣ мушкилиҳоро хоҳад ба вучуд овард, зеро арзишҳои демократӣ ба идеологияи баробарии гендерӣ алоқаманд мебошанд. Сиёсати гендерии Тоҷикистон бо чунин тадбирҳои воқеии эътироф намудани арзиши баробари ҷамъи мардону занон дар рушд алоқаманд аст:

«— эътирофи нерӯи занон дар рушти иқтисодиёт. Масалан, тавассути бартараф кардани монеаҳо ҳангоми бо қор қабул гардидани онҳо, аз ҷумла занони кӯдаки хурдсол дошта ва занони баъд аз рухсатии вобаста ҳомиладорӣ;

— эътирофи вазифаҳои баробари падару модар дар таълиму тарбияи кӯдакон;

— ҳавасмандгардонии иштироки занон дар маъракаҳои оммавии тарбиявӣ баҳри тағйири стереотипҳо дар шуури ҷамъиятӣ оид ба мавқеи зан дар сиёсат;

— муносибати ВАО ва ҷомеаро вобаста ба масъалаҳои гендерӣ тағйир додан;

— ба тавр объективӣ арзёбии самаранокии иттиҳодҳои занон дар пешбурди баробарии гендерӣ ва арзишҳои демократӣ» [121, с.112].

Тадбирҳо қайдгардида монеаҳои сиёсати гендериро аз байн бурда, ба баробарии воқеии ҳуқуқ ва имкониятҳо барои занон мусоидат намуда, ба ин васила таъсири мусбати эҷодии симои мусбати Тоҷикистон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ афзоиш медиҳанд.

Нишондиҳанда ва натиҷаи асосӣ дар самти масъалаҳои гендерӣ — индекси рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти омили гендерӣ мебошад, ки дар соли 2008 ба мавқеи 106-ум дар ҷаҳон боло баромада буд, аммо Индекси нобаробарии гендерӣ солҳои охир раддабандӣ мавқеи 69-умро дар байни 155 кишвар ишғол намуда истодааст.

Ҳамзамон дар Тоҷикистон нишондиҳандаҳои гендерӣ танҳо қисман дар сатҳи давлатӣ ҷорӣ карда шудаанд ва ягон ташкилоте вучуд надорад, ки мунтазам ин нишондиҳандаҳоро назорат кунад. Аз ин рӯ, Тоҷикистон дар рейтингҳои байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ аз рӯи тамоми нишондиҳандаҳо муаррифӣ карда нашудааст ва на ҳамаи онҳо ҳангоми тартиб додани профилҳои гендерии ҳудудҳо ба назар гирифта мешаванд.

Бо вучуди ин, мо чунин мешуморем, ки ҷорӣ намудани омори давлатӣ оид ба масъалаҳои баробарии гендерӣ бо дарназардошти талаботҳои байналмилалӣ як қадами муҳими мусбат дар ҳалли масъалаҳои баробарии

гендерӣ, дар маҷмуъ дар давлат ҷорӣ намудани он дар тамоми ниҳодҳои он, бахусус дар ниҳодҳои сиёсӣ аҳамиятнок мебошад.

Тавре таҳлили гендерии сиёсати давлат нишон медиҳад, ки дар ин самт як қатор мушкилиҳо мавҷуд мебошанд, ки ба таъмини воқеии баробарии гендериро боз медорад, аз ҷумла:

- сатҳи нокифояи қонунгузории зарурӣ ва механизмҳои татбиқи қонунгузории мавҷуда дар ин самт;
- пурра дарк нагардидани аҳамият ва тартиби истифодаи муносибатҳои гендерӣ аз ҷониби хизматчиёни давлатӣ;
- кам амалӣ намудани ҷорабиниҳо аз ҳисоби буҷет вобаста ба татбиқи сиёсати гендерӣ;
- заминаи сусти омории вобаста ба гендер ва системаи ҷамъовари маълумот;
- таҳамулпазирӣ нисбат ба масъалаи зӯрварӣ дар оила;
- сушт ба роҳ монда шудани ҳамкорӣ байни ниҳодҳои ҷамъиятӣ, давлатӣ ва бизнес вобаста ба мушкилиҳои гендерӣ.

Мушкилиҳои қайдгардидаро бо чунин роҳҳо ҳал намудан имконпазир аст:

- 1) такмили қонунгузорӣ ва институтҳои самти сиёсати гендерӣ;
- 2) таъсиси механизмҳои самарабахш оид ба таъмини дастрасии баробар ба захираҳо;
- 3) аз байн бурдани зӯрварӣ нисбат ба занон.

Такмили заминаи институтсионалӣ ворид намудани тағйирот дар бораи хизмати давлатӣ ва таҳияи санадҳои дахлдорро дар назар дорад. Инчунин дар ин самт таъсиси мақоми ҳамоҳангсози байниидоравӣ зурур аст, ки барои таҳия ва татбиқи сиёсати гендерӣ масъул мебошад. Ҷорӣ кардани усулҳои «нарми» квотақунонӣ занон дар мақомоти давлатӣ, таҳкими нерӯи кадрӣ занон – таҳия ва татбиқи барномаи мақсадноки пенсияҳои занон ба мансабҳои роҳбарикунанда пешбинӣ гардидааст.

«Ташкили механизми самаранок барои тавсеаи дастрасии занон ба захираҳо, баргузории чорабиниҳои иттилоотӣ ва густариши амалияи квотакунонӣ барои духтарон ва ҷавонон дар минтақаҳои муайянро дарбар мегирад. Дар сурати ҷалби маблағҳои иловагӣ, таъсиси марказҳои таълимӣ ва таҳсилотӣ пешбинӣ шудааст. Бо мақсади аз байн бурдани стереотипҳои гендерӣ, гузаронидани экспертизаи гендерии курсҳои таълимӣ ва маводи таълимӣ, инчунин татбиқи тадбирҳо барои коҳиш додани тамаркузи занон дар корҳои маишӣ зарур мебошад. Паст кардани сатҳи ҳама гуна зӯрварӣ тавассути баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа ва густариши дониши гендерии кормандони ҳифзи ҳуқуқ амалӣ мегардад» [30].

Иҷрои ин тадбирҳо ба афзоиши ҳиссаи занон дар сохторҳои идоракунии давлатӣ, зиёд шудани иштироки онҳо дар иқтисодиёт ва коҳиши сатҳи зӯрварӣ дар оила ва ҷомеа мусоидат мекунад.

Масъалаи гендерӣ масъалаи барномаҳои пешазинтихоботии қариб ҳамаи ҳизбҳо ба шумор меравад. Ҳамзамон дар Тоҷикистон шумораи зиёди созмони ғайритиҷоратии занон ба қайд гирифта шудааст, аммо то ҳол дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ягон созмони бонуфуз ва шинохтаи занон вучуд надорад.

Рейтинги нави Гузориши тафовути гендерии ҷаҳонӣ, ки ҳамасола аз ҷониби Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ тартиб дода мешавад, пешгӯиро асоснок мекунад, ки баробарии де-факто байни занон ва мардон на пештар аз соли 2154 муқаррар хоҳад шуд [205]. Мавриди зикр аст, ки дар гузориш ҳам динамикаи мусбат ва ҳам бад шудани вазъ дар минтақаҳои алоҳидаи ҷаҳон аз афзоиши бухронҳои муосир қайд шудааст. Динамикаи тағйирот дар солҳои минбаъда дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ арзёбӣ имконнопазир аст.

Бо мақсади таъмини баробарии гендерӣ дар сиёсат инчунин муайян намудани пешомади минбаъдаи рушд дар давраи миёнамуҳлат/дарозмуддатро чунин чораҳо зарур мебошанд:

1) Аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ таҳияи низоми самаранокӣ иштироки баробари занону мардон дар қабули қарорҳои

сиёсӣ дар ҳама сатҳҳои ҳокимияти давлатӣ бояд дар заминаи салоҳиятҳои касбӣ сурат гирад:

2) Афзоиши иштироки занон дар муҳокима ва қабули қонунҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои ҳизбӣ ба муқаррар намудани баробарии воқеӣ ва баҳодиҳии ҳамаҷонибаи гуногунҷанба бо дарназардошти моделсозии хатарҳои эҳтимолӣ (иттилоотӣ, эътиборӣ, иқтисодӣ ва ғайра) мусоидат мекунад.

3) Омода намудан ва гузаронидани озмуни «Роҳбарони ояндаи Тоҷикистон» ва ташаккули захираи кадрӣ барои мақомоти давлатӣ бо дарназардошти занон ва зарурати аз нав баррасӣ намудани низоми таълим, васеъ намудани намоёндагии занон, ки ба роҳбарии ояндаи занон дар сохторҳои қабули қарорҳо ва идоракунӣ, чӣ дар мақомоти давлатӣ ва чӣ дар институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсири мусбат мерасонад. Ин танҳо бо фаъолияти мунтазами мақомот, маориф, ҳизбҳои сиёсӣ, занон ва дигар ташкилотҳо чиҳати баланд бардоштани фарҳанги сиёсии шаҳрвандон имконпазир аст. Дар ҷаҳонбинии аҳолии кишвар бояд дар дарки сиёсати гендерӣ, ки манфиатҳои ҳам занон ва ҳам мардонро ба инобат мегирад, тағйирот ба амал ояд. Баланд бардоштани фарҳанги сиёсии ҷомеаи Тоҷикистон омилҳои муҳим дар таҳкими баробарии гендерӣ ба шумор меравад. Он метавонад ба коҳиши феминизатсияи камбизоатӣ, таъмини иштироки баробари занон ва мардон дар сохторҳои давлатӣ ва идоракунӣ, инчунин густариши нақши занон дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ мусоидат намояд.

Сарвари давлат тавсияҳои байналмилалиро риоя намуда, ба ҷалби бештари занон дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ мунтазам даъват мекунад. Бо вучуди ин, дар марҳилаи ҳозираи рушди давлатдорӣ Тоҷикистон, чун қоида, доираи маҳдуди занон имконият доранд, ки мавқеи худро дар бораи самти минбаъдаи рушди иҷтимоӣ сиёсӣ баён кунанд. Барномаҳо, стратегияҳо ва нақшаҳо дар самти баланд бардоштани нақши занон самтҳои асосии ин фаъолиятро муайян мекунанд. Аммо, бо назардошти тафовути тамаддунӣ байни арзишҳои кишварҳои ғарбӣ ва арзишҳои анъанавии

Тоҷикистон, ташаккули баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи миёнамуҳлат мушкил ба назар мерасад.

Дар баробари ин хусусияти асосии пешомади асри XXI пешгӯии равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Раванди ҷаҳонишавӣ имкони тағйироти ғайриҷашмдошт дар равандҳои иҷтимоиро дорад. Дар ин маврид ду намуди сиёсат дар бораи муайянсозии истифодаи захираҳои гендерии сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ чой дорад.

«Якум – институтсионалӣ мебошад, ки чой доштани як қатор ниҳодҳои маъмуриро дар низоми мақомоти давлатӣ ва заминаҳои қонунгузорию дар назар дорад, ки имкон медиҳад, ки мушкilotи баробарии гендерӣ ва баробар намудани имкониятҳои занон дар баробари мардон таъмин карда шаванд. Ин роҳ дар Эълумия ва Платформаи амал дар Пекин (1995) пешбинӣ гардидааст.

Дуюм – ғайриинститутсионалӣ аст, ки ба баланд бардоштани фарҳанги гендерӣ ва салоҳияти хизматчиёни оянда ва ҳозираи давлатӣ иборат аст. Олимони ватанӣ онро ҳамчун механизми ташаккули донишҳо ва қобилиятҳои эътироф менамоянд, ки барои навовариҳои зеҳнӣ ва иҷтимоӣ, ки ба тарбияи дарки муносибати эҳтиромона дар бораи фарқиятҳои, ки ин ҷаҳонро ташкил медиҳанд, нигаронида шудааст» [130, с.62].

Яке аз натиҷаҳои асосии таълимоти гендерӣ бояд баланд бардоштани салоҳияти гендерии мутахассисони оянда бошад. Тарбияи гендерӣ ба кор бо шахсони мушаххас асос ёфта, имкон медиҳад, ки татбиқи барномаҳои гендерӣ ва идоракунӣ давлатӣ, ки ба принсипҳои баробарии гендерӣ асос ёфтаанд, «аз поён» оғоз ёбад. Ин раванд бо ҷалби иҷрокунандагони мустақими қарорҳои сиёсӣ, мансабдорони сатҳҳои гуногуни идоракунӣ ва хизматчиёни давлатӣ амалӣ гардида, ба ташаккули сиёсатҳои ҳамгирошуда ва баробарии воқеӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, масъалаи бартараф намудани мушкilot дар рафти татбиқи сиёсати гендерӣ ва муайян намудани дурнамои рушди он бо хулосаҳои зерин ҷамъбаст мешаванд:

Барои расидан ба баробарии воқеии занон ва мардон дар сатҳҳои ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ, муҳим аст, ки иштироки фаъолонаи занон дар механизмҳои қабули қарорҳо таъмин карда шавад. Ҳамзамон, аз байн бурдани стереотипҳои манфии гендерӣ зарур мебошад, то ки занон имкониятҳои баробар дар сиёсат, иқтисод ва ҷомеа дошта бошанд. Барои ноил шудан ба ҳадафи баробарии гендерӣ танҳо тағйир додани қонунгузорӣ кифоя нест. Татбиқи самараноки чунин қонунҳо, барномаҳо ва стратегияҳо зарур аст. Воқеан ба баробарии иҷтимоии байни мардон ва занон боварӣ ва пойдор будани ин баробарӣ баҳри мустаҳкам кардани мавқеи занону духтарон дар шуури мардум зарур аст. Дар ин самт ташкили фаъолияти сохторҳои давлатӣ, бахши хусусии қавӣ, созмонҳои муассири ғайриҳукуматӣ ва васоити ахбори оммаи фаъол зарур аст.

Тавре амалия нишон медиҳад бо вучуди мавҷудиятҳои ҳама сиёсатҳо, ки ба рушд соҳаи таълим нигаронида шудаанд, духтароне ки мактаби миёнаро хатм мекунанд, аксаран ба мактабҳои олӣ дохил намешаванд. Ин вазъ нишон медиҳад, ки мизони матлуби таҳсили занон дар Тоҷикистон то ҳол ба даст наомадааст. Агар ҷойгоҳи зан дар сиёсат ба назар гирем, имрӯз занон имкон доранд дар ҳама бахшҳои сиёсат фаъол бошанд. Аммо маълум аст, ки ин намоёндагӣ дар муқоиса бо сиёсатмадорони мард дар сатҳи хеле пасти ширкат қарор дорад. Аммо ҳангоми нигоҳ ба сатҳи намоёндагии занон дар парлумони кишвар набояд нодида гирифт, ки пас аз ин давра афзоиши қобили мулоҳизае мушоҳида мегардад.

Соҳае, ки бузургтарин ва намоёнтарин пешрафт дар самти сиёсати гендерӣ соҳаи сиёсӣ аст. Ба таври мутаносиб дар давраи истиқлолият тақрибан панҷ баробар зиёд шуд. Аммо то ҳол дар сатҳи кишварҳои пешрафта нест. Дар соҳаи маориф сатҳи саводноқӣ, иштирок дар таълим ва ҳиссаи заноне, ки маълумоти олӣ доранд низ афзоиш ёфтааст. Дар соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон дар ин давра афзоиши манфӣ, бахусус хушунат нисбати занон мушоҳида мешавад.

Тибқи гузориши ҷаҳонии вазъи кишварҳои ҷаҳон аз рӯи тафовути гендерӣ ошкор мегардад. Бар асоси ин гузориш, Тоҷикистон дар қиёс бо кишварҳои дигари ҷаҳон дар мобайни ин феҳрист қарор дорад. Аз ин рӯй, муҳим аст, ки таҳқиқоти минбаъдаи сиёсати гендерӣ ва таҷрибаҳои муассир дар ин самт идома ёбанд. Дастгирии таҳлили доимии дастовардҳои кишварҳои дигар дар роҳи таъмини баробарии гендерӣ, коҳиши нобаробариҳои гендерӣ ва мусоидат ба татбиқи стратегияҳои самарабахш барои таҳкими баробарии гендерӣ аҳамияти хос дорад.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот

1. Дар замони муосир муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеа бештар бо таъсиррасонии сиёсати давлатӣ танзим мешаванд, зеро нобаробарии гендерӣ қисми ҷудонашавандаи нобаробарии иҷтимоӣ дар тӯли таърихи сабтшудаи башарият ҳисобида мешавад. Сабаби ба масъалаи таҳқиқи сиёсӣ ворид гаштани муносибатҳои гендерӣ талаботи инкишофи ҷомеа мебошад, ки бештар бо ҳифзи манфиатҳои озодиҳононаи занон алоқаманд аст. Мавҷуд доштани баҳсу мунозираҳо дар ҷомеа вобаста дар муҳолифат қарор доштани манфиатҳои занону мардон, мавҷуд будани мушкилоти нобаробарии гендерӣ ҳокимиятҳои кишварҳои гуногунро ворид сохт, ки ба масъала назари дигар намоянд. Бояд иқрор шуд, ки зан на ҳамеша ба сифати субъекти асосии муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф гардида буд, ба он аз ибтидо мавқеи пас аз мардро ва баъзан умуман ҳамчун шахси комилҳуқуқи ҷомеа ҳисобида намешуд. Бо ташаккули муносибатҳои навини ҷамъиятӣ ва тағйир ёфтани мавқеи зан, ӯ ба муборизи таъмини ҳуқуқи озодиҳои худ гардид. Дар зери ливои ҳаракати феминистӣ зан тавонист, ки барои эътирофи мақоми худ дар ҷомеа мубориза барад ва баробарии иҷтимоиро дар фаҳми ҷинсҳо муайян созанд [1-М].

2. Дар замони муосир масъалаи баробарии гендерӣ ва татбиқи он дар низоми идоракунии давлатӣ яке аз масъалаҳои мубрами таҳқиқи илмҳои ҷомеашиносӣ, аз он ҷумла илмҳои сиёсӣ ба шумор меравад. Зеро бо баробарӣ рӯй овардан ба низоми идоракунии пешқадам ва таҳкими режими демократӣ бештари кишварҳо бо ин масъалаи рӯзмарра ва хело ҳасоси ҳаёти иҷтимоиву сиёсӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Муносибатҳои гендерӣ дар сиёсати давлатӣ бештар бо тавсифи ду мафҳум: «сиёсати гендерӣ» ва «сиёсати ба даст овардани ҳуқуқи имкониятҳои баробар» (дар таҷрибаи кишварҳои ғарбӣ) амалӣ мешаванд. Сиёсати гендерӣ қисми таркибии сиёсати давлатӣ мебошад, ки дар навбати худ ҳамчун дастури бунёдии фаъолияти мақомоти давлатӣ баромад намуда, ҳамчун салоҳияти мақомоти иҷроия оид ба самтҳои баробарии

гендерӣ фаъолияти шахрвандонро тибқи қонунҳо ва урфу одатҳои иҷтимоӣ танзим менамояд [4-М].

3. Сиёсати давлатӣ барои таъмини инкишофи босубот ва пешрафтаи ҷомеа нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, масъалаи татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти таъмини муносибатҳои иҷтимоӣ бештар бо масъалаҳои миллӣ, динӣ, таъмини суботи сиёсӣ, ташаккули соҳаи сиёсати иҷтимоӣ, рушди иқтисодӣ, баробарии гендерӣ ва ғайра алоқаманд мебошад. Замоне, ки дар бораи баробарии гендерӣ андеша менамоем, самти фаъолияти давлатӣ дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ афзалият пайдо мекунад. Сиёсати иҷтимоӣ маҷмуи ҷорабинихое, мебошад, ки баҳри баланд бардоштани дараҷа ва сифати зиндагии аҳоли рағбати гардидааст. Онро ҳамчун фаъолияти давлат оид ба идоранамоии инкишофи соҳаи иҷтимоии ҷомеа муайян мекунам, ки бо мақсади қаноатманд намудани манфиатҳо ва талаботҳои шахрвандон рағбати гардидааст. Муносибати гендерӣ дар сиёсати иҷтимоӣ ба муайян, танқид ва рафъи механизмҳои таъсиррасонии иҷтимоӣ нигаронида шудааст, ки ба воситаи барномаҳо ва ҷорабиниҳои сиёсии таҳкимбахш ё тақрирестехсолкунандаи баробарии гендерӣ муайян мегардад. Баробарии гендерӣ ҳамчун баробарии ҷинсҳо инқонияти таъмини баробарии зану мардро дорад [2-М].

4. Бояд иқрор гардид, ки аввалин консепсияҳои назариявӣ оид ба мавқеи зан ва баланд бардоштани нақши иҷтимоии ӯ дар афкори мутафаккирони Замони Эҳё, Замони Маорифпарварӣ инъикос ёфтанд ва дар раванди ташаккули муборизаҳои сиёсӣ муқаммал гардида, талаби шинохти худро дар сиёсати давлатӣ доштанд. Назарияҳои дигаре, ки оид ба таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои занон нисбати мардон ё аслан ғуём баробарии гендерӣ андеша гирд оварда буданд ва мақсади ҳифзи онро доштанд, санадҳои меъёриву ҳуқуқие, буданд, ки дар Англия, ИМА, Фаронса ва баъдан дар давлатҳои дигари дунё қабул гардиданд. Бо сабабҳои гуногун баробарӣ дар ибтидои эълон гаштанаш ба масъалаи гендерӣ таваҷҷуҳро наҷандон амалӣ намуд. Асри XX замони нуфузи феминизм ва раванди ниҳодқунонии он гардид. Дар ин арса бо

таъсири либераликунонии сиёсати ҷаҳонӣ ва таъсиррасонии он ба кишварҳои миллӣ баробарии гендерӣ ба ғоидаи ҷинсе, ки дар ҳолати беҳуқуқиву беадолатӣ қарор дошт, ҳал гардид. Замони муосир ба масъалаи мазкур симои дигар бахшид, занҳои зиёд соҳиб маълумот шуданд, дар роҳбарияти идораи давлатӣ қарор гирифтанд. Лекин имрӯз масъалаҳои дигаре байни маълумсозӣ ва шинохти ҷинсҳо пайдо шуданд, ки талаби дигар сохтани меъёрҳои қонунро доранд ва мехоҳанд ба масъалаи ҷинсҳо ва баробарии гендерӣ мушкилоти навро зам кунанд [3-М].

5. Ба сиёсат ҷалб намудани занони тоҷик асоси иштироки онҳоро дар равандҳои демократикунории тамоми ҳаёти ҷомеа таъмин намуд. Баробарии гендерӣ ва масоили бахши ҳуқуқҳои зан дар Тоҷикистон дар раванди тӯлонӣ ташаккул ёфт ва мукаммал гардид. Албатта, таърих гувоҳ аст, ки занони тоҷик дар роҳи мубориза баҳри озодӣ, таъмини ҳуқуқҳои худ бо мафкураи асримиёнагӣ ва хурофотии баъзе қисматҳои ҷомеа дар набард қарор доштанд. Кӯшиш ба сӯйи ҷомеаи мутамаддин ва бунёди кишвари обод мақсади занони зиёди тоҷикистониро ифода мекунад, ки дар раванди таърих ва инкишофи муосири кишвар дар фаъолияти ҳамаҷонибаи онҳо амалан татбиқ шуданд [2-М].

6. Сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон ба ҳуқми ниҳодии худ ворид гардид, зеро он ба қисмати таркибии фаъолияти давлатӣ мубаддал шуд. Дар замони шуравӣ мавқеи зан-роҳбар, зан-модар, зан-коргар, зан-деҳқон ва ғайра мақоми созанда ва бунёдкори ҷомеаи сотсиалистиро доштанд. Ин гуна муносибат ҳамчун самти барномаи ҳизби коммунистӣ баромад намуда, ба дастовардҳои зиёд ноил шуд. Лекин камбудҳои зиёде ҷой доштанд. Имрӯз сиёсати давлатии гендерии Тоҷикистон ҳамчун категорияи сиёсӣ, ки падидаи воқеии мавҷудаи воқеияти сиёсии муосирро инъикос мекунад, самти мустақили сиёсат мебошад. Сиёсати давлатии гендерии Пешвои миллат, пеш аз ҳама дар таҳияи ғояҳои стратегӣ ва муосири дорои хусусияти концептуалӣ, ки ба ҳамоҳангсозии амалҳои сохторҳои гуногуни ҳукумат нигаронида шудааст, ифода ёфта барои ба амал баровардани роҳҳои асосии

рушди сиёсати гендерӣ равона гардидааст. Паёмҳои солони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи сиёсати гендерӣ як воситаи пешбарӣ сиёсати президентӣ буда, «стратегияи миллӣ», «доктринаи давлатӣ дар ин самт» мебошад. Паём ҳам барои мақомоти давлатӣ ва ҳам барои шахсони мансабдори онҳо ва ҳам барои ҷомеа ва бахусус ҳар як шахс нақши ҳуҷҷати роҳнамоӣ мебозад [З-М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Дар натиҷаи таҳқиқи масъалаҳои баробарии гендерӣ ва хусусиятҳои татбиқи сиёсати гендерӣ ҳулосабарориҳои илмиро бо чунин тавсияҳои ҳосияти амалидошта пешниҳод менамоем:

1. Баҳри ноил шудан ба баробарии мардон ва занон дар сатҳҳои ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ таъмин намудани иштироки занон дар механизмҳои қабули қарорҳо ва аз байн бурдани стереотипҳои умумии манфии гендерӣ зарур аст. Барои ноил шудан ба ҳадафи баробарии гендерӣ танҳо тағйир додани қонунгузорӣ кифоя нест. Татбиқи самараноки чунин қонунҳо, барномаҳо ва стратегияҳо зарур аст. Воқеан ба баробарии иҷтимоии байни мардон ва занон боварӣ ва пойдор будани ин баробарӣ баҳри мустаҳкам кардани мавқеи занону духтарон дар шуури мардум зарур аст. Дар ин самт сохторҳои зарурӣ давлатӣ, бахши хусусии қавӣ, созмонҳои муассири ғайриҳукуматӣ ва васоити ахбори оммаи фаъол зарур аст.

2. Пешниҳод менамоем, ки дар доираи истилоҳӣ «сиёсати гендерӣ» фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ оид ба ҳалли мушкилоти гендерӣ (таҳияи механизмҳои таъмини принципи баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани ҳама шаклҳои таъбиз) ва эҷоди технологияҳои ҳалли онҳо нигаронида шуда, фаҳмида шавад. Муҳимтарин омилҳои татбиқи сиёсати самарабахши гендерӣ аз сиёсати гендерӣ, сатҳи рушдинститутҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ таъмини меъёрҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ дар ин самт, ташаккули афкори ҷомеа ва ғайра вобаста аст.

3. Механизми мубориза бар зидди зӯроварии гендерӣ маҷмуи унсурҳои ба ҳам алоқаманд мебошанд, ки сохтори онро ташкил медиҳанд ва аз ҷиҳати функционалӣ барои ноил шудан ба ҳадафи асосӣ – бартараф намудани шаклҳои гуногуни зӯроварӣ, ошкор ва қатъ намудани зухуроти он дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон, барқарор намудани манфиатҳои қонунӣ ва манфиатҳои шахсоне, ки ба зӯроварӣ дучор шудаанд ва бартараф намудани оқибатҳои охирин равона шудаанд. Пешниҳод карда мешавад, ки дар самти мубориза бо зӯроварии гендерӣ «Нақшаи миллии амал оид ба мубориза бо зӯроварии гендерӣ» қабул карда шавад ва дар он салоҳияти сохторҳои гуногуни масъули ин самт ба таври возеҳ муайян карда шаванд.

4. Тавре амалия нишон медиҳад бо вучуди мавҷудиятҳои ҳама сиёсатҳо, ки ба рушди соҳаи таълим нигаронида шудаанд, духтароне ки мактаби миёнаро хатм мекунанд, аксаран ба мактабҳои олӣ дохил намешаванд. Ин вазъ нишон медиҳад, ки мизони матлуби таҳсили занон дар Тоҷикистон то ҳол ба даст наомадааст. Агар ҷойгоҳи занро дар сиёсат ба назар гирем, имрӯз занон имкон доранд дар ҳама бахшҳои сиёсат фаъол бошанд. Аммо маълум аст, ки ин намояндагӣ дар муқоиса бо сиёсатмадорони мард дар сатҳи хеле пасти ширкат қарор дорад. Аммо ҳангоми нигоҳ ба сатҳи намояндагии занон дар парлумони кишвар бояд иброз намуд, ки сатҳи иштироки онҳо давра ба давра афзоиш меёбад, ки ин самараи хуб аст.

5. Соҳае, ки бузургтарин ва намоёнтарини пешрафт дар самти таъмини сиёсати гендериро соҳиб аст, соҳаи сиёсӣ аст. Ба таври мутаносиб дар давраи истиқлолият ҷалби занон ба ҳаёти сиёсӣ тақрибан панҷ баробар афзуд. Аммо то ҳол Тоҷикистон дар қатори кишварҳои пешрафта нест. Дар соҳаи маориф, хизматрасонии бонкӣ, соҳаи тандурустӣ ва ғайра иштироки занҳо дида мешавад. Дар ин қомеъҳои бештар ҳисси заноне, ки маълумоти олӣ доранд низ назаррас мебошад. Бо баробарии ин дар ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон афзоиши омилҳои манфӣ, бахусус хушунат нисбати занон мушоҳида мешавад, сиёсати давлатӣ барои бартарафкунии он кӯшишҳо дорад. Дар ин

чода сатҳи маърифатнокии ҷомеа ва махсусан маърифатнокии ҳуқуқӣ бояд бардошта шавад.

6. Тибқи гузориши ҷаҳонии вазъи кишварҳои ҷаҳон аз рӯи тафовути гендерӣ ошкор мегардад, ки баробарии гендерӣ дар на ҳамаи кишварҳои ҷаҳон ҷой дорад. Бар асоси ин гузориш, Тоҷикистон дар қиёс бо кишварҳои дигари ҷаҳон дар мобайни ин феҳрист қарор дорад. Бинобар ин зарурати таҳқиқи минбаъдаи сиёсатҳо ва таҷрибаҳои муассир дар ин замина, ҷонибдорӣ ва истифодаи доимии дастовардҳои дигар кишварҳо дар самти баробарии гендерӣ, мусоидат ба коҳиши норасоиҳои гендерӣ ва таъмини баробарии гендерӣ зарур аст.

7. Иштироки занон дар муқоиса бо мардон, дар маърақаҳои сиёсӣ фаъол нест, ки ин боиси бартарияти нақши мардон дар мақомоти олии ҳокимият мегардад. Дар хизмати давлатӣ дар вазифаҳои роҳбарикунанда занҳо ақаллиятро ташкил медиҳанд. Ба назари мо, ин номутаносибӣ ба самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ таъсири манфӣ мерасонад. Баҳри ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки барои занҳо квота муқаррар карда шавад.

8. Татбиқи унсурҳои баробарии гендерӣ набояд ҳамчун нусхабардории таҷрибаи ғарбӣ, балки дар асоси шароити мушаххаси таърихӣ рушди Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ сурат гирад. Аз ин рӯ, раванди ташкил ва татбиқи сиёсати гендерии давлатӣ бо истифодаи таҷрибаи мусбати гузаштаи мо, асосҳои фарҳанги миллӣ, арзишҳои сиёсии ташаккулёфтаи замони истиқлол бояд сурат гирад, зеро танҳо дар заминаи ба инобат гирифтани омилҳои мазкур таъмини институтсионалии баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир мегардад.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

[1]. Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон. Бо резолютсияи 34/180 аз 18 декабри соли 1979 қабул гардидааст ва барои имзо, тасдиқ ва ҳамоҳангӣ боз аст. [Манбаи электронӣ]. – URL: [URL: http://mmk.tj/content](http://mmk.tj/content) (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[2]. Конвенция о борьбе с торговлей людьми и эксплуатацией проституции третьими лицами» от 2 декабря 1949 года. [Манбаи электронӣ]. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/trafficking_suppression.shtml (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[3]. Конвенция о политических правах женщины Принята резолюцией 640 (VII) Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1952 года. [Манбаи электронӣ]. – URL: [un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_...](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_...) (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[4]. Конституция СССР. [Захираи электронӣ]. URL: <https://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red1977/54787/> (Санаи мурочиат: 10.10.2023).

[5]. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2003.

[6]. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйироту иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. – Душанбе: «Нашриёти Ганҷ», 2016. – 136 с.

[7]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: аз с. 1999, № 12. [Манбаи электронӣ]. URL: <http://mmk.tj/content/конституционии-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-интиҳоботи-> (Санаи мурочиат: 20.12. 2023).

[8]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» [Матн]: аз с. 2007, № 5, мод. 363; с. 2008, №3, мод. 202, с. 2010, № 7. мод 554; с. 2013, №3, [Манбаи электронӣ]. URL: <http://mmk.tj/content /қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-идтиҳодияи-ҷамъиятӣ -> (Санаи мурочиат: 20.12.2022).

[9]. Қонуни ҚТ «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробар ҳуқуқи мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» [Матн]: аз

2005, №3, мод. 129; majmilli.tj»қонуни-ҷт-дар-бораи-кафолатҳои-давлат/
(Санаи мурочиат 20.12.2023).

[10]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» [Матн]: аз с. 2013 № 3, мод. 201; с. 2016, №5, мод. 365; (Қонуни ҚТ аз 24.02.2022, №1407). [Манбаи электронӣ]. URL:<http://mmk.tj/content/қонуни-конституцсионии-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бо-раи-матбуот-ва-дигар-воситаҳои-ахбори->(Санаи мурочиат: 20.05.2024).

[11]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]: аз с. 2007, № 6, мод. 428; с. 2008, № 6, мод. 488, с. 2010, № 7. мод 568. Қонуни ҚТ аз 28.08.2017 с., № 1461 [Манбаи электронӣ]. URL: <http://mmk.tj /content/қонуни-ҷт-дар-бораи-танзими-анъана-ва-ҷашну-> (Санаи мурочиат 20.12.2023).

[12]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъйиз» [Манбаи электронӣ]. <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-баробари-ва-барҳам-додани-ҳама-гуна-шаклҳои-таъйиз> (Санаи мурочиат: 22.12.2024).

[13]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила» аз 19 март соли 2013// <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-пешгирии-зӯрварӣ-дар-оила>. (Санаи мурочиат 20.12.2023).

[14]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи ба низом даровардани қабули духтарон ба мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи квотаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19-уми апрели соли 2001, №199. [Манбаи электронӣ]. – URL:<ttp://mmk.tj/content> (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[15]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари мардону занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои

солҳои 2001-2010» аз 8-уми августи соли 2001, № 391. [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://mmk.tj/content>. (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[16]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи барномаи давлатии «Тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузори кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд» барои солҳои 2017-2022. [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://mmk.tj/content> (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[17]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нақшаи миллии тадбирҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баланд бардоштани мақом ва нақши зан дар солҳои 1998-2005» аз моҳи сентябри соли 1998. [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://mmk.tj/content> (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[18]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.04.2014 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 17.04.2020).

[19]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 22.12.2017 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 17.05.2020).

[20]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.01.2021 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://prezident.tj> (Санаи мурочиат: 12.02.2021).

[21]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 22.12.2016

[Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 17.11.2019).

[22]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.12.2018 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 12.04.2019).

[23]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.01.2015 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 30.03.2020).

[24]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 24.04.2010 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 27.12.2019).

[25]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.12.2022 [Маводи электронӣ]. – URL: <http://www.president.tj/node/32191> (Санаи мурочиат: 29.01.2023).

[26]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» [Манбаи электронӣ] URL : <https://president.tj/event/missives/36370> (Санаи мурочиат: 29.01.2024).

[27]. Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон... [Манбаи электронӣ]. – URL: logistic.tj/tj/news/272 (Санаи мурочиат: 05.10.2023).

[28]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. (манбаи электронӣ) file_264.pdf. (Санаи мурочиат: 27.10.2023).

[29]. Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 [Манбаи электронӣ] URL: ADLIA (Санаи мурочиат: 17.01.2023).

[30]. Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012// [Манбаи электронӣ] URL: [https://medt.tj/documents /strategic/ssb-rt-2010 / tj/02-05-01-tj.pdf](https://medt.tj/documents/strategic/ssb-rt-2010/tj/02-05-01-tj.pdf) (Санаи мурочиат: 27.12.2022).

[31]. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (Санаи мурочиат: 27.12.2022).

II. Китобҳо:

[32]. Айвазова, С. Г. Гендерное равенство в контексте прав человека [Текст] / С.Г. Айвазова. – М.: Эслан, 2001. – 76 с.

[33]. Акмалова, М.А. Политические проблемы и специфические особенности государственного суверенитета Республики Таджикистан [Текст] / М.А. Акмалова. – Худжанд, 2020. – 232с.

[34]. Аквинский, Ф. Сумма теологии [Текст] / Пер. С. И. Еремеева и А. А. Юдина / Аквинский, – М.: Элькор-МК, 2002. – 560 с.

[35]. Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель // Соч. в 4-х т. Т.4. – М.: Наука, 1996. – С. 383.

[36]. Аристотель. Политика Афинская полития. [Текст] / Аристотель. – М.: Мысль, 1997. – 459 с.

[37]. Бебель, А. Женщина и социализм [Текст] / А. Бебель. – М.: Либроком: URSS, 2010. – 485 с.

[38]. Бовуар, С. Воспоминания благовоспитанной девицы [Текст] / Пер. с фр. М. Аннинской, Е. Леоновой / С. Бовуар. – М.: Согласие, 2004. – 496 с.

- [39].Бовуар, С. Второй пол [Текст] / С. Бовуар. – СПб: Азбука-Аттикус, 2017. – 924 с.
- [40].Брайсон, В. Политическая теория феминизма [Текст] / Под ред. Т. Гурко / В. Брайсон. – М.: Идея-Пресс, 2001. – 304 с.
- [41].Бухоривеа, С. М. Место и роль женщин в правовой политике Таджикистана [Текст] / С. М. Бухоривеа. – Душанбе: Эр-граф, 2023. – 116 с.
- [42].Варданян, Е. Гендер и политика. Учебное пособие [Текст] / Е. Варданян. – Ереван: Асогик, 2008. – 244 с.
- [43].Введение в гендерные исследования. [Текст] Ч. I: Учебное пособие // Под ред. И. А. Жеребкиной – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 708 с.
- [44].Великий Октябрь и раскрепощение Средней Азии и Казахстана (1917-1936) [Текст] // Сборник документов и материалов. – М.: 1971. – 463 с.
- [45].Воронина, О.А. Феминизм и гендерное равенство [Текст] / О.А. Воронина. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 214 с.
- [46].Гендерная статистика [Текст]. – Душанбе, 1999. – 54 с.
- [47].Герои Фирдавси (поэмы "Шахнаме") [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 181 с.
- [48].Гоббс, Т. Сочинения в двух томах [Текст] / Т.2. / Т. Гоббс. – М., 1991. – 735 с.
- [49].Давонӣ, Ҷ. Ахлоқи Ҷалолӣ [Текст] / Ҷ. Давонӣ. – Нулкишвар, 1888. – 236 с.
- [50].Дадабаева, З. Таджикистан – межнациональные отношения в период трансформации общества [Текст] / З. Дадабаева. – Душанбе, 2000. – 234 с.
- [51].Емельянов, В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование) [Текст] / В.П. Емельянов. – М., 2000. – 291 с.
- [52].Женщины советского Таджикистана [Текст] – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1949. – 95 с.

- [53]. Зикриёева, М.Ф. Историография проблем женщин Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 340 с.
- [54]. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Иборат аз 3 ҷилд. Ҷилди 3. [Матн] / Г.Н. Зокиров. Душанбе, 2019. – 539 с.
- [55]. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Г. Зокиров. – Душанбе, 2010. – 520 с.
- [56]. Зокиров Г.Н. Системаи сиёсӣ: масъалаҳои рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: Истеъдод, 2011. – 352 с.
- [57]. Имомов, А.И. Укрепление государственности и создание гражданского общества в Таджикистане [Текст] / А.И. Имомов. – Душанбе, 2003. – 363 с.
- [58]. Изречения. Афоризмы и наставления имама Хомейни [Текст]. – Тегеран: Издательство произведений имама Хомейни, международный отдел, 1995. – 288 с.
- [59]. История таджикского народа. Том 111, книга первая. Переход к социализму (1917-1937) [Текст]. – М.: Наука, 1964. – 244 с.
- [60]. Кант, И. О различии возвышенного и прекрасного у мужчин и женщин // Собр. соч. в 6 т. – М.: Мысль, 1966. – 330 с.
- [61]. Камолова, М.Р. Процесс выборов и их особенности в Республике Таджикистан [Текст] / М.Р. Камолова. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 176 с.
- [62]. Каримов, О. Политическое состояние Таджикистана в 90-е годы XX века и в начале XXI века [Текст] / О. Каримов. – Худжанд: ТГУ ПБП, 2007. – 264 с.
- [63]. Каримов, Ш. Созмонҳои ғайридавлатӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон [Текст] / Ш. Каримов. – Душанбе, 2010. – 288 с.
- [64]. Каримова, М.К. Роли қанони советиро ба дараҷаи боз ҳам баланд бардорем [Текст] / М.К. Каримова. – Душанбе: Ирфон, 1967.
- [65]. Кон, И.С. Мужчина в меняющемся мире [Текст] / И.С. Кон. – М.: Время, 2009. – 494с.

[66].Констан, Б. Принципы политики, пригодные для всякого правления [Текст] / Б. Констан // Классический французский либерализм. – М.: РОССПЭН, 2000. – 592 с.

[67].Курочкин, А. В. Укрепление и укоренение политических партий в России: процесс институционализации в условиях ограниченной электоральной конкуренции [Текст] / А. В. Курочкин. – Чебоксары: ИД «Среда», 2021. – 264 с.

[68].Лидер нации – Эмомали Рахмон [Текст]: Китобнома. Иборат аз 8 чилд. Том 1. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 6. 500 с.

[69].Локк, Дж. Два трактата о правлении // Сочинения в трех томах. Том 3. – М.: Мысль, 1988. – 344 с.

[70].Малышева, М. М. Гендерный калейдоскоп [Текст] / М.М. Малышева. Москва: Academia, 2001. – 122 с.

[71].Маҳмадов, А.Н. Тоҷикистон дар масири истиқлолият [Матн] / А.Н. Маҳмадов. – Душанбе: Дониш, 2000. – 110 с.

[72].Митюкова, К. Опыт государственного строительства Таджикской АССР (1924-1929 гг.) [Текст] / К. Митюкова. – Душанбе: Дониш, 1988. – 56 с.

[73].Муродова, Н.С. Масъалаҳои модернизатсияи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: махсусиятҳои асосӣ, шаклҳои амалишавӣ ва натиҷаҳои он [Матн] / Н.С. Муродова. – Душанбе: Мулквар, 2021. – 197 с.

[74].Муродова, Н.С. Ташаккули ҷомеаи маданӣ ва давлати иҷтимоӣ дар раванди модернизатсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – 172 с.

[75].Муҳаммад, А.Н. Истиқлоли сиёсӣ ва таҳкими давлатдорӣ миллий [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 264 с.

[76].Общественное мнение и социальная трансформация общества [Текст]. – Душанбе, 1997. – 210 с.

[77].Пальванова, Б.П. Эмансипация мусульманки. Опыт раскрепощения женщин Советского Востока [Текст] / Б.П. Пальванова. М., 1982. –124 с.

[78].Платон. Государство [Текст] / Платон // Соч. в 3-х т. Т.3. – М.: «Мысль», 1971. – С. 246-260.

[79].Сино, А. Тадбири манзил [Матн] /А.Сино. – Техрон, 1319. – С. 3-60.

[80].Страновая гендерная оценка по Таджикистану [Текст]. – Филиппины: город Мандалуэнг, Азиатский банк развития, 2016. – 151 с.

[81].Страновая гендерная оценка по Таджикистану [Текст]. – Вашингтон, 2021. – 54 с.

[82].Рахмон, Э. Роль женщины в обществе [Текст] / Э. Рахмон. – Душанбе: Шарки озода, 1997. – 65 с.

[83].Рахмонов, Э. Независимость Таджикистана и возрождения нации. [Текст] / Э. Рахмонов. – Том 16. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 576 с.

[84].Рахмон, Э. Бист қадами созанда. – Душанбе, 2014. – 312 с.

[85].Рахмон, Э. Уфукҳои истиқлол [Матн] / Э. Рахмон. – Душанбе: Ганҷи нахриёт, 2018. – 436 с.

[86].Рахмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Рахмонов / Иборат аз чаҳор ҷилд. Ҷилди аввал. – Душанбе: «Ирфон», 2002. – 512 с.

[87].Рахмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Рахмонов / Ҷилди шашум. – Душанбе: «Ирфон», 2006. – 544 с.

[88].Рахмонов, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Рахмонов / Китоби дуюм. – Душанбе: «Ирфон», 2002. – 128 с.

[89].Рахмонов, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Рахмонов / (китоби сеюм). – Душанбе: «Ирфон», 2006. – 228 с.

[90].Рахимов, Р.Р. “Мужские дома” в традиционной культуре таджиков [Текст] / Р.Р. Рахимов. – Л. 1990. – 153 с.

[91].Руссо, Ж.Ж. Эмиль, или О воспитании сына [Текст] / Ж.Ж. Руссо // Избр. Соч. в 3-х т. – М.: Наука, 1961. – 546 с.

[92].Рубцов, Т.Б. Практическая идеология. К аналитике идеологических процессов в политической и социокультурной реальности [Текст] / Т.Б. Рубцов, А.А. Любимова, И.К. Сыродеева – М., 2016, ИФ РАН – 246 с.

- [93]. Словарь гендерных терминов / Н. Л. Пушкарёва, Г. А. Тишкин, И. И. Юкина [и др.]. – Москва: Информация - XXI век, 2002. – 256 с.
- [94]. Тернер, Дж. Структура социологической теории [Текст] / Дж. Тернер. – М.: Прогресс, 1985. – 145 с.
- [95]. Тохтаходжаева, М. Между лозунгами коммунизма и законами ислама [Текст] / М. Тохтаходжаева. – Ташкент, 2000. – 209 с.
- [96]. Уолстонкрафт, М. Оправдания: права мужчины и права женщины [Текст] / Под ред. Д. Л. Макдональд и Кэтлин Шерф / М. Уолстонкрафт. – Торонто: Литературные тексты Broadview, 1997. – 202 с.
- [97]. Усмон Т. Бисту се адиба [Матн] / Т. Усмон. Душанбе, 2007 – 128 с.
- [98]. Хакимова С. Заложники империи [Текст] / С. Хакимова. – Душанбе, 1998. – 168 с.
- [99]. Хасбулатова, О.А. Российская гендерная политика в XX столетии: мифы и реальность [Текст] / О.А. Хасбулатова. – Иваново: ИГУ, 2005. – 372 с.
- [100]. Хидирова, М.У. Политическое поведение и его особенности [Текст] / М.У. Хидирова. – Душанбе, 2007. – 180 с.
- [101]. Холиқзода, А.Ғ. Бунёдгузори давлати миллӣ- пешвои миллат [Матн] / А.Ғ. Холиқзода. – Душанбе, 2015. – 336 с.
- [102]. Холиқзода, А.Ғ. Назарияи идоракунии шарқӣ (дар афкори мутафаккирони форс – тоҷик) [Матн] / А.Ғ. Холиқзода – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 400 с.
- [103]. Холиқзода, А.Ғ. Пешво ва оини давлатсозӣ [Матн] / А.Ғ. Холиқзода – Душанбе: МН «Дониш», 2021. – 472 с.
- [104]. Фархуджаста. Семья в Иране (Ханавада) [Текст] / Х. Фархуджаста. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2009. – 124 с.
- [105]. Хегай, М. Исследование явления многоженства в Таджикистане [Текст] / М. Хегай. – Душанбе, 2002. – 56 с.

[106]. Ҳайдаров, Р.Қ. Тоҷикистон дар масири таҳкими Истиқлоли давлатӣ: ҷанбаи иҷтимоӣ-сиёсӣ [Матн] / Р.Қ. Ҳайдаров. – Душанбе: «Шоҳин С», 2020. – 108с.

[107]. Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: «Оли Сомон», 1997. – 167 с.

[108]. Шведова, Н. А. Просто о сложном: гендерное просвещение / Н. А. Шведова. – Москва : Издательство «Антиква», 2002. – 212 с.

[109]. Шоисматуллоев, Ш. Таджикистан в годы независимости: социальные и социокультурные трансформации [Текст] / Ш. Шоисматуллоев. – Душанбе: Дониш, 2018. – 159 с.

[110]. Ятимов, С.С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С.С. Ятимов. – Душанбе, 2015. – 192 с.

[111]. Ятимов, С.С. Хирадсолорӣ ва оини давлатдорӣ [Матн] / С.С. Ятимов. – Душанбе, 2019. – 208 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[112]. Абилзода, Г.С. Татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / Г.С. Абилзода, Ф. С. Абилова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2020. – №3(31). – С. 138-142.

[113]. Абдуллоев, И.Р. Из истории реформирования политической системы в Таджикистане [Текст] / И.Р. Абдуллоев // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. – Худжанд: Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики. – 2013. № 3 (55). – С. 224-232.

[114]. Айвазова, С.Г. Гендерный ракурс массовой политики [Текст] / С.Г. Айвазова // Женщина в российском обществе. – 2016. №1 (78). – С. 25-36.

[115]. Армен, А.С. Гендерный мейнстриминг как политическая технология общественной дестабилизации [Текст] / А.С. Армен // Человек и общество на переломе эпох: поиски стратегий развития: Материалы IX международной научной конференции, Донецк, 21 апреля 2023 года / Отв.

редактор Т.Э. Рагозина. – Донецк: Донецкий национальный технический университет, 2023. – С. 153-159.

[116].Аҳмадов, Ф.М. Арзёбии оморӣ масъалаҳои гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Аҳмадов., М.С. Давлятова // Маводи конференсияи байналхалқии илмию амалӣ: Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ (ш.Душанбе, 13- уми октябри соли 2020.) – Душанбе, 2020.– С. 388-391.

[117].Бозорбоева, М.М. Муборизони фаъоли ҳаёти нав [Текст] / /М.М. Бозорбоева // Мактаби Советӣ. – 1967. №10. – С.12-14.

[118].Бозрикова, Т.Н. К проблеме гендерных ролей и стереотипов в Таджикистане [Текст] / Т. Бозрикова / Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. – Душанбе, 2002, – С.57.

[119].Бухориева, С. Занон: ҳуқуқ, озодӣ ва уҳдадориҳои онҳо дар ҷомеа [Матн] / С. Бухориева // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2019. №1 (13). – С. 44-50.

[120].Бухориева С. Формирование и правовое закрепление гендерной политики в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. – 2022. №2. – С.225-230.

[121].Василенко Л.А., Кашина М.А. Будущее гендерной политики в глобализирующемся обществе: российский кейс [Текст] Л.А. Василенко, М.А. Кашина // Управленческое консультирование. – 2015. №9 (81). – С.112-119.

[122].Волков, В.А. Историко-логические основания структуры понятия политики [Текст] / В.А. Волков // Управленческое консультирование. – 2011. № 4. – С. 85-97.

[123].Воронова, А.В. Гендер как предмет междисциплинарного анализа / А.В. Воронова // Ярославский педагогический вестник. – 2015. – Т. 2, № 2. – С. 196-201.

[124].Воронина, О.А. Государственные механизмы обеспечения гендерного равенства [Текст] / О.А. Воронина // Гендерное равенство в современном мире. – М.: Макс Пресс, 2008. – С. 11-26.

[125].Давлатшоева, А. Зан-модар кувваи пешбаранда ва фаъолияти босуботи дар мақомоти корҳои дохилӣ [Текст] / А. Давлатшоева // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2020. №1-3(77). – С. 66-70.

[126].Григорьева, М.А. Гендерная политика и эмансипация женщин в исламском культурном пространстве: политический контекст и тенденции [Текст] / М.А. Григорьева // KANT. – 2011. №2. – С. 164-172.

[127].Додхудоева, Л.Н. Культурно-исторические особенности статуса мужчин и женщин в таджикском обществе [Текст] / Л.Н. Додхудоева // Таджикистан: на пути к гендерному равенству. – Душанбе, 2003. – С. 12-19.

[128].Иноземцева, Е.Н. К вопросу о положении женщин в исламе [Текст] / Е.Н. Иноземцева // Власть. – 2009. №12. – С. 98-99.

[129].Кайковус, У. Қобуснома [Матн] / У. Кайковус // Маориф ва фарҳанг. – 2007. №2. – С. 96-99.

[130].Кашина, М.А. О научном подходе в дискуссии о значении гендерных исследований и гендерного законодательства для России [Текст] / М.А. Кашина // Власть. – 2016. № 6. – С. 138-144.

[131].Климашевская, О.В. Гендерная политика государства: генезис понятия [Текст] / О.В. Климашевская А.В. Крутов // Женщина в российском обществе. – 2010. № 4. – С. 220-227.

[132].Короткова, О.А. К вопросу о целях гендерной экспертизы законодательства [Текст] / О. А. Короткова, В. Е. Яничкина // Ученые записки Тамбовского отделения РоСМУ. – 2019. №14. – С. 116-122.

[133].Кочкина, Е.В. Введение. Дестабилизация политических предписаний полу [Текст] // В кн. Гендерная реконструкция политических систем / Е.В. Кочкина, М.М. Кириченко. – СПб: Алетейя, 2004. – С. 26-40.

[134].Кулакова, К.А. Формы гендерных отношений и их проявления [Текст] / К.А. Кулакова // Психология в экономике и управления. 2013. – С. 131-135.

[135]. Левченко, К. Б. К определению понятий «женская» и «гендерная» политика [Текст] / К.Б. Левченко // Право и Безопасность. – 2002. №4. – С. 102-107.

[136].Летягин, Л.И. Идеология: типология, генеалогия, определение [Текст] Л.И. Летягин // Журнал научных публикаций «Дискуссия». – Екатеринбург, 2014. №10 (51). – С. 84-98.

[137].Маводҳои мизи мудаввар «Нақшаи миллии амалиёт барои солҳои 2011-2015 оид ба иҷрои «Стратегияи миллии ҷаёлгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020» ҳамчун механизми иҷрои стратегияҳои давлатӣ ва уҳдадорихои байналмилалӣ дар соҳаи таъмини баробарии гендерӣ». – Душанбе, 2010. – 226 с.

[138].Масленникова, А.Е. Проблемы гендерного равенства в Саудовской Аравии: права и правовой статус женщины [Текст] / А.Е. Масленникова, М.С. Нагорная // Вестник Совета молодых учёных и специалистов Челябинской области. – 2022. – Т. 1, № 2 (37). – С. 66-72.

[139].Мезенцева, Е. Гендер в программах социально-экономического развития [Текст] // Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза российской практики / Отв. ред. и сост. Е.Б.Мезенцева. – М.: ИСЭПН РАН - МЦГИ – «Русская панорама», 2002. – С. 40 - 48.

[140].Мельникова, Т. А. Гендерная экспертиза государственно значимых документов как инструмент реализации принципа социального партнерства [Текст] / Т. А. Мельникова // Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества. Опыт регионов и муниципалитетов: Материалы IV Всероссийской конференции, Москва, 11 декабря 2009 года / Под общей редакцией В.И. Василенко. – М.: Общество с ограниченной ответственностью «Издательство «Проспект», 2010. – С. 211-227.

[141].Негматуллоева, М.Ҳ. Заминаҳои ҳукукии ғабӯлияти ҷамъиятӣ ва сиёсии занон дар Тоҷикистони шуравӣ (солҳои 1918-1991) [Текст] / М.Ҳ. Негматуллоева // «Номаи донишгоҳ»-и Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Гафуров, силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – 2021. – №2(67). – С. 40-43.

[142].Негматуллоева, М.Ҳ. Нақшу мақоми занони тоҷик дар ташаккули рушди парламентаризм ва идора намудани давлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М. Ҳ. Негматуллоева // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. – 2020. №2. – С. 5-12.

[143].Осипов, В.Г. Радикализм, экстремизм и терроризм. К методологии проблематизации [Текст] / В.Г. Осипов // Социологический альманах. – 2018. №9. – С. 51-61.

[144].Полетаев, Д.В. Занятость трудящихся-мигрантов из Средней Азии в России во время пандемии COVID-19 [Текст] / Д. В. Полетаев // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. – 2021. – Т. 11, № 5. – С. 21-34.

[145].Полетаев, Д.В. Женская трудовая миграция из Таджикистана и Киргизии в Россию [Текст] / Д.В. Полетаев // Народонаселение. – 2018. – Т. 21, № 4. – С. 68-78.

[146].Раббимов, К. Политические партии Узбекистана: между правительством и обществом [Текст] / К. Раббимов // Центральная азия и Кавказ. 2007. – С. 402-415.

[147].Раҳимзода, Р.Ҳ. Дурнамои иқтисоди мамлакат дар Паёми Пешвои миллат. [Текст] / Р.Ҳ. Раҳимзода. «Садои мардум». (№3-4), 01.01. 2020.

[148].Рахмонов, Э.Ш. Достойная роль женщин в обществе и государстве [Текст] / Э.Ш. Рахмонов / Доклад Президента на торжественном собрании в честь международного женского дня // Народная газета, 15.03.2006.

[149].Саидов, А.С. Нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар танзими дараҷаи ташкили ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.С. Саидов, А.А.

Қосимов // Маҷаллаи Аҳбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИҚТ. №3, 2019. – С.139.

[150].Самойлов, С.Ф. К проблеме различения понятий социального и политического радикализма [Текст] / С.Ф. Самойлов, М.Н. Насиров // Общество: политика, экономика, право. – 2016. – №2. – С.13-17.

[151].Сахарчук, Е. С. Интерпретации понятия «гендер», гносеологические и социальные основы гендерных исследований [Текст] / Е. С. Сахарчук // Сервис plus. – 2007. № 2. – С. 73-77.

[152].Свилас, С. Ф. О деятельности структуры «ООН-женщины» (2010-2020 гг.) [Текст] / С. Ф. Свилас, В. М. Слепцова // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки. – 2021. № 21-2. – С. 260-267.

[153].Силласте, Г.Г. Гендерная социология как частная социальная теория [Текст] / Г.Г. Силласте // Социс. – 2000. № 11. – С. 6-17.

[154].Синельников А. Поощрение и наказание. Мужчина и патриархатная власть [Текст] /А. Синельников // Преображение. – М., 1997. №5. – С.6-19.

[155].Скотт, Дж. Гендер: полезная категория исторического анализа [Текст] / Дж. Скотт // Гендерные исследования. – 2000. № 5. – С. 219-229.

[156].Содикзода, Х. Современное состояние гендерной политики в Таджикистане: достижения и перспективы [Текст] / Х. Содикзода // Вопросы философии. – 2017. №1 (25). – С. 86-97.

[157].Спенская, В.И. Феминизм: происхождение понятия и его современный смысл [Текст] / В.И. Успенская // Женщины. История. Общество. Сб науч.тр. под. Ред. В.И. Успенской. Вып.1. Тверь: Изд-во Тверского гос. ун-та. –1999. – С.149.

[158].Тартаковская И. Н. Гендерная политика в Европейском Союзе (аналитический обзор) [Текст] / И.Н. Тартаковская, О.А. Воронина О. А. // Гендерное равенство в современном мире: роль национальных механизмов / отв. ред. и сост. О. А. Воронина. – М.: МАКС Пресс, 2008. – С. 50-68.

[159]. Таҳлили фалсафӣ-бадеии ҳуқуқ ва озодии шахсияти занон дар таълимоти ахлоқии мутафаккирони форс-тоҷик [Матн] // Паёми донишқадаи забонҳо. – 2012. №4(8). – С. 60-66.

[160]. Тёмкина, А.А. Женское политическое движение как общественное движение: история и теория [Текст] / А.А. Тёмкина // Гендерная реконструкция политических систем. – СПб: Алтейя, 2003. – С. 41-52.

[161]. Усманова, З.М. Проблемы женского политического лидерства в Таджикистане [Текст] / З.М. Усманова // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. – Душанбе, 2002. – С. 237-239.

[162]. Усманова, З.М. Женское политическое лидерство и структуры власти в Таджикистане [Текст] / З.М. Усманова // Вестник Худжандского госуниверситета. 2001. №4. – С.88-101.

[163]. Устинкин, С.В. Гендерные стратегии «мягкой силы» НПО как инструмент переформатирования культурного года общества и государства в России [Текст] / С.В. Устинкин, Е.К. Рудакова, Д.С. Эминов // Власть. – 2016. № 1. – С. 6-13.

[164]. Ушакова, В. Г. Женщины и феминизм в современном политическом процессе [Текст] / В.Г. Ушакова // Вестник РГГУ. Серия: Философия. Социология. Искусствоведение. – 2023. №2. – С. 93-104.

[165]. Фуко, М. Говорящий пол (Сексуальность в системе микрофизики власти) [Текст] / М. Фуко // Современная философия. – 1995. №1. – С.157.

[166]. Фуко, М. Правительственность (идея государственного интереса и её генезис) / Пер. И. Окуновой // Логос. – 2003. № 4/5. – С. 4-22.

[167]. Хантингтон, С. Запад уникален, но не универсален [Текст] / С. Хантингтон // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. № 8. – С. 84-93.

[168]. Хидирзода, М. У. Таркиби гендерӣ дар сиёсати давлатии кишварҳои Осиёи Марказӣ: вазъи муосир ва дурнамои рушд [Текст] / М. У. Хидирзода, Г. Раҳмонзода // Вестник Бохтарского государственного

университета имени Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2019. – №. 3-1(61). – С. 15-20.

[169].Хирдман, И. Женщины – от возможности к проблеме? Конфликт полов в «государстве всеобщего благоденствия» – Шведская модель [Текст] / И. Хирдман // Северная Европа: Проблемы истории. – М., 1995 – 230 с.

[170].Шакирова С. М. Гендерные политики. История, теория, методология гендера. [Текст] / С.М. Шарикова. 2008. № 3. – С. 69-76.

[171].Шарипов, Н. Декларация Великого Кира как исторический источник возникновения прав человека [Текст] / Н. Шарипов // Вестник Педагогического университета. – 2019. №5(82). – С. 219-222.

[172].Шведова, Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение [Текст] / Н.А. Шведова. – Воронеж: Воронежский Государственный Университет, – 2002. №3. – С. 45-52.

[173].Шмитт, К. Понятие политического [Текст] / К. Шмитт // Социология власти. – 2011. № 8. – 174-182 с.

[174].Шоисматуллоев, Ш. Трансформация социальной структуры и изменение социального положения семьи [Текст] / Ш. Шоисматуллоев // Известия АН РТ. Серия: философия и правоведение. – 2002. №3-4. – С. 90-102.

[175].Эмомалӣ Раҳмон-Пешвои миллат [Матн] // Силсилаи мақолаҳои олимон, сиёсатмадорон ва адибони тоҷик дар бораи Асосгузори Сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2016. – С. 73.

[176].Юсупова, З.Ш. Баъзе мулоҳизаҳо роҷеъ ба таъмини сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Ш. Юсупова // Вестник таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. серия гуманитарных наук. – 2021. №4. – С. 34-44.

[177].Юсупова, З.Ш. Таҷрибаи таърихии сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа [Матн] / З.Ш. Юсупова //

Вестник таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук. – 2021. №3. – С. 156-162.

[178]. Ятимов, С. Субъекти сиёсӣ ва амният [Матн] / С. Ятимов // Илм ва ҷомеа. – 2018. – №1 (9). – С.22-23.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[179]. Агафонова, Е.Е. Анализ проблемы идентичности в постмодернистском феминизме [Текст] дисс... канд. соц. наук: 22.00.01 / Е.Е. Агафонова. – М., 2010. – 170 с.

[180]. Ануфриева, Е.В. Феминность как форма гендерного самосознания [Текст]: дис... канд. филос. наук: 09.00.11 / Е.В. Ануфриева. – Волгоград, 2001. – 143 с.

[181]. Ельникова, Г.А. Духовные и социокультурные основания российского феминизма [Текст]: дис... д-ра соц. наук: 22.00.06 / Г.А. Ельникова. – Белгород, 2004. – 431 с.

[182]. Исмаилова, В.Р. Освещение гендерных проблем в печатных средствах массовой информации Республики Таджикистан [Текст]: дис... канд. филос. наук: 10.01.10 / В. Р. Исмаилова. – Душанбе, 2010. – 154 с.

[183]. Калинина, М.Р. Проблемы демократии в современных западных социально-философских и политических теориях феминизма [Текст]: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / М.Р. Калинина. – Архангельск, 2002. – 154 с.

[184]. Кашина, М.А. Гендерный ресурс государственной политики и управления в современной России [Текст]: дис... доктора полит. наук: 23.00.02 / М.А. Кашина. – Санкт-Петербург, 2018. – 548 с.

[185]. Касимова, С. Гендерная система в контексте социальных изменений таджикского общества [Текст] дисс... канд. фил. наук: 09.00.11 / С. Касимова. – Душанбе, 2004. – 150 с.

[186]. Колмакова, Т. И. Феминизм как современная социально-политическая теория [Текст]: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.02 / Т.И. Колмакова. – М., 1991. – 26 с.

[187].Климашевская, О.В. Государственная политика в сфере преодоления гендерного неравенства в современной России [Текст]: автореф. дис... канд. полит. наук 23.00.02 / Климашевская О.В. – М., 2012. – 30 с.

[188].Ладыкина, Т.А. Феминизм в культуре постмодерна [Текст]: дис... канд. филос. наук: 09.00.11 / Т.А. Ладыкина. – Омск, 2002. – 191 с.

[189].Лысенко, О.Е. Эмансипация женщин в исламском культурном пространстве Северного Кавказа [Текст]: Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.13 / О.Е. Лысенко. – Ставрополь, 2009. – 30 с.

[190].Мирзоева, В.М. История развития женского движения в Таджикистане за годы независимости [Текст]: автореф. кан... ист. наук: 07.00.09 / В.М. Мирзоева. – Душанбе, 2004 – 29 с.

[191].Мухаббатова, Г.Х. Вклад женщин в проведение культурных преобразований в Республике Таджикистан: 1924-1941 гг. [Текст]: автореф. кан... ист. наук: 07.00.09 / Г.Х. Мухаббатова. – Душанбе, 2004 – 29 с.

[192].Нурулло-Ходжаева, Н.Т. Женщины в трансформирующемся обществе (на примере исследований по государствам Центральной Азии) [Текст]: дисс... канд. филос. наук: 09.00.11 / Н.Т. Нурулло-Ходжаева. – Душанбе, 2004. –168 с.

[193].Туйчиева, С. Н. История развития гендерных отношений в культуре Памира: конец XIX - начало XXI вв. [Текст]: автореф. кан... ист. наук: 07.00.09 / С.Н. Туйчиева. – Душанбе, 2011 – 32 с.

[194].Усманова, З.М. Гендерное измерение традиционной и современной таджикской культуры [Текст]: дис... д-ра филос. наук: 09.00.13 / З.М. Усманова. – Душанбе, 2015. – 226 с.

[195].Фофанова, К. В. Институционализация гендерных отношений в социальной сфере [Текст]: дис... д-ра соц. наук: 09.00.13 / К.В. Фофанова. – Саранск, 2006. – 387 с.

[196].Чернов, К.А. Принцип равенства как общеправовой принцип
русского права [Текст]: дис... канд. юрид. наук:12.00.01 / К.А. Чернов. –
Самара, 2003. – 230 с.

V. Захираҳои электронӣ

[197].Августин, А. Исповедь [Текст] / А. Августин / Книга тринадцатая [Маводи электронӣ]. – URL: Викитекаru. wikisource.org› wiki/ (Августин)/ Книга...(Санай мурочиат: 22.12.2023).

[198]. Бегонапарастӣ ва таъсири он ба фарҳанги миллӣ [Манбаи электронӣ]. – URL: ifppanrt.tj/tj/ilm-va-navidho/andeshai-muhakkikon... (Санаи мурочиат: 12.02. 2024).

[199].Бонувон дар сиёсат [Маводи электронӣ]. – URL:
//old.kmt.tj/bonuvon-dar-siyosat (Санаи мурочиат: 10.11.2023).

[200].Всемирный экономический форум с 2005 г. рассчитывает глобальный индекс гендерного неравенства и выпускает ежегодные доклады развитию гендерного равенства. [Маводи электорнӣ]. – URL: <http://www.weforum.org/pdf/gendergap/report2010.pdf> (Санаи мурочиат: 22.12.2023).

[201].Гендерная проблематика в философии Жеребкин...[Маводи электронӣ]. – URL: [studylib.ru>doc/622171/gendernaya-problematika-v-...](https://studylib.ru/doc/622171/gendernaya-problematika-v-...) (Санаи мурочиат: 22.12.2023).

[202].Гендерное насилие. Фонд ООН в области народонаселения.
[Манбаи электронӣ]. – URL: <https://www.unfpa.org/gender-based-violence>
(Санай мурочиат: 05.10.2023).

[203].Генсек ООН: до полного гендерного равенства – почти 300 лет
[Маводи электронӣ]. – URL: <https://news.un.org/ru/story /2023/07/14 42742>
(Санаи мурочиат: 22.12.2023).

[204].Гузориши тафовути гендерии. Глобалӣ 2023. [Манбаи электронӣ].
– URL: WEF_GGGR_2023.pdf. (Санаи мурочиат: 21.12.2023).

[205]. Женское избирательное право [Электронный ресурс]. – URL:
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D>(санаи мурочиат: 17.01.2023).

[206]. Женщины в политик [Захираи электронӣ]. URL: postnauka.org/longreads/156674 (Санаи мурочиат 24.07.2024).

[207]. Зӯроварӣ дар оила маҳкум карда мешавад. [Манбаи электронӣ]. – URL: medcollkulob.tj Мақолаҳо Зӯроварӣ дар оила маҳкум карда мешавад (23.12.2024).

[208]. Ежемесячный рейтинг женщин в национальных парламентах [Манбаи электронӣ]. – URL: https://data.ipu.org/women-ranking/?date_month=12&date_year=2023 (23.06.2024).

[209]. Квотай президентӣ. Ин икдоми шоистаи Сарвари... [Манбаи электронӣ]. – URL: khovar.tj/2024/01/kvotai-prezident-in-i-domi-... (Санаи мурочиат: 23.05.2024).

[210]. Кон И. С. Пол и гендер. Заметки о терминах // Сексология. [Маводи электронӣ]. – URL: <http://sexology.narod.ru/publ037.html> (Санаи мурочиат: 12.12.2023).

[211]. Кумитаи кор бо занон: Соли гузашта 2 ҳазору 936 занон... [Манбаи электронӣ]. – URL: your.tj Кумитаи кор бо занон: Соли гузашта 2 ҳазору 936 занон ба зӯроварии оил... (Санаи мурочиат: 15.03.2024).

[212]. Ликвидация насилия в отношении женщин. Резолюция Комиссии по правам человека 2004/46. Управление Верховного комиссара по правам человека. Женева, 2004. 8 стр. [Манбаи электронӣ]. – URL: [high commissioner for human rights](http://highcommissionerforhumanrights.org). (Санаи мурочиат: 05.10.2023).

[213]. Муҳаммадзода, П. Эмомалӣ Раҳмон - меъмори сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / П. Муҳаммадзода. – [Маводи электронӣ]. – URL: <https://khovar.tj/2021/11/> (Санаи мурочиат: 19.05.2023).

[214]. Нақши занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа — АМИТ "Ховар" [Манбаи электронӣ]. – URL: khovar.tj/2016/03/na-shi-zanon-dar-ayoti-siyosii-... (Санаи мурочиат: 26.11.2023).

[215]. Омбудсмен по правам человека [Маводи электронӣ]. – URL: ombudsman.tj/ma-ola-o/19-ma-ola-o/646-tasir-va-o-ibat-oi-z-rovar-dar-oila.html (Санаи мурочиат: 12.11.2023).

[216]. Политическая модернизация [Манбаи электронӣ]. URL: <http://ru.wikipedia.org.ru> (Санаи мурочиат: 22.12.2023).

[217]. Страновая гендерная оценка по Таджикистану [Текст]. – Мандалукнг, Азиатский банк развития, 2016. <https://www.adb.org/ru/documents/tajikistan-country-gender-assessment-2016>.

[218]. Рекомендации к «Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации женщин». См.: <http://www.un.org> Триста лет до гендерного равенства – тревожный прогноз ООН. [Маводи электронӣ]. – URL: <https://www.un.org/ru/189255> (Санаи мурочиат: 19.05.2023).

[219]. Руководство по вмешательству в борьбу с гендерным насилием в гуманитарных ситуациях. Основное внимание уделяется профилактике и реагированию на сексуальное насилие в чрезвычайных ситуациях. 2005. 100 стр. [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.unhcr.org/453492294.pdf> (Санаи мурочиат: 05.10.2022).

[220]. Таджикский юридический консорциум [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.tj-consortium.org/> (Санаи мурочиат: 22.09.2024).

[221]. Фрэнсис Кронин, Эмма Сандерс Скандал с Харви Вайнштейном: какие последствия ждут Голливуд? // Русская служба BBC. 10 октября 2017 г. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.bbc.com/russian/features-41571825> (Санаи мурочиат: 17.01.2024).

[222]. Шведова, Н.А. ООН и цели устойчивого развития: на пути к реализации [Текст] / Н.А. Шведова // Женщина в российском обществе. 2022. №3. [Маводи электронӣ]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oon-i-tseli-ustoychivogo-razvitiya-na-puti-k-realizatsii> (Санаи мурочиат: 07.05.2024).

[223]. Ятимов С. Идеология ва манфиати миллӣ [Матн] / С. Ятимов. [Захираи электронӣ]. URL: http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=13829 (Санаи мурочиат 24.07.2024).

VI. Адабиёт бо забони англисӣ

[224]. Belel, A. Woman under Socialism [Text] / A. Belel. – New York. 2009. – P. 227.

[225].Global Gender Gap Report 2023 | World Economic Forumweforum.
[Маводи электронӣ]. – URL: [orgpublications/global-gender-gap-report...](https://publications/global-gender-gap-report...)(Санам
мурочиат: 22.05.2024).

[226].Grytsai, I. Gender equality principle in the state gender policy: practice of Ukraine and EU member states. Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: collective monograph. [Text] / I. Grytsai // Vol. 2. – Lublin: Baltija Publishing, 2017. – P. 137-155.

[227].Grytsai, I. Terminological Determination in the Field of Gender Policy as the Condition of Effective Implementation of the Gender Equality Principle [Text] / I. Grytsai. 2017. № 43. –P. 28-34.

[228].Holter, O. Gender, Patriarchy and Capitalism: A Social Forms Analysis [Text]: Doctoral thesis, the University of Oslo / O. Holter. – Oslo Published by the Work Research Institute, 1995. – P. 59.

[229].Jaimoukha A. The Chechens: a Handbook. [Text] /A. Jaimoukha. – Routledge, 2005. – 336 p.

[230].Kelly, L. How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equalities work [Text] / L. Kelly. – London: Metropolitan University. 2005. –25 p.

[231].Lenin, V. The Emancipation of Women [Text] / V. Lenin. – Lucknow: Rahul Foundation. 2010. – P. 66-122.

[232].Manvelishvili, N. Changes in the status of women during Stalin's rule in Georgia and the Soviet Union. [Text] / N. Manvelishvili. Tbilisi. – 2019. – P. 22.

[233].Mack, C. When Political Parties Die: A Cross-national Analysis of Disalignment and Realignment [Text] / C. Mack. – Los Angeles, 2010. – P. 19-22.

[234].Pasi, M. Discrimination against Men: Appearance and Causes in the Context of a Modern Welfare State [Text] / M. Pasi. – Rovaniemi: University of Lapland, 2009. – . 453 pp.

[235].Roof, J., Malti-Douglas F. Gender Roles. / J. Roof, F. Malti-Douglas // Encyclopedia of Sex and Gender–New York: The Gale Group. 2007. – P. 616. [Захираи электронӣ]. – URL: https://archive.org/details/encyclopediaofse0000unse_i6t7 (Санаи мурочиат: 12.12.2023).

[236].Tuttle L. Encyclopedia of feminism [Text] / L.Tuttle. – New York: Arrow Books, 1986. – P.107.

[237].Walby, S. Gender Transformations [Text] / S. Walby. – London: Routledge, 1997. – P. 137.

[238].West, C., Zimmerman, D. H. Gender and Society –1987. №1(2). – С.125. [Манбаи электронӣ].– URL: Sci-Hub | Doing Gender. Gender & Society, 1(2), 125–151 | 10.1177/0891243287001002002 (Санаи мурочиат: 12.12.2023).

[239].Connell, R. Gender and Power Society, the Person and Sexual Politics [Text] / R. Connell. – Cambridge Polity Press, 1987. – 352 p.

ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи
олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой
шудаанд:**

[1-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Баъзе масъалаҳои таҳқиқоти гендерӣ дар илмҳои сиёсӣ [Матн] / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2024, №3. – С. 134-138.

[2-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Дурнамои рушди сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // Маҷалаи идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2024, № 4/1 (66). – С. 283-293. ISSN 2664-0651.

[3-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Оид ба таърихи ташаккули сиёсати гендерӣ [Матн] / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // Маркази таҳқиқоти стратегии назди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – №1 (88) Душанбе, 2023. – 160-168.

[4-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Сиёсати давлатӣ ва танзими муносибатҳои гендерӣ дар Тоҷикистони муосир [Матн] / Н.С. Муродова, Н.Ҷ. Ҷабборӣ // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2024, №3. – С. 134-138.

II. Маърӯзаҳо дар конфронсҳои илмӣ ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ:

[5-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Вазъи имрӯзаи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қонуни танзим – омили рушди мафкураи миллий: маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (шаҳри Душанбе, 06 июни соли 2024) / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор А.Ғ. Холиқзода. – Душанбе: Балоғат, 2024. – С. 248-256. (264 с).

[6-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Терроризми глобалӣ ҳамчун таҳдид ба суботи низоми ҷаҳонӣ [Матн] / Ҳифзи истиқлоли давлатӣ дар раванди тадидҳои ҷаҳони муосир: асосҳои ҳуқуқи миллий ва байналмилалӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (6-уми сентябри соли 2024) / Н.Ҷ. Ҷабборӣ // зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент И.З. Саъдиев. – Душанбе: Аршам, 2024. – С. 62-68 (208 с).

[7-М]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Асосҳои ҳуқуқи татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / (Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Таҳлили омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии рушди ҷомеаи пасошуравии Тоҷикистон” (ш. Душанбе. 29-уми апрели 2025) / Н.Ҷ. Ҷабборӣ. – Душанбе, 2025. – С. 375-380.